

Podręcznik

Między nami

język
polski

7

gdańskie
wydawnictwo
oświatowe

U ŹRÓDEŁ

1. Do słowa *źródło* dopisz jak najwięcej skojarzeń.

Wyraz *źródło* ma wiele znaczeń. Dosłownie oznacza początek rzeki, miejsce, z którego wypływa woda. Źródło może oznaczać również przyczynę, początek jakiegoś zjawiska. Dziecko, poznając świat, pyta, dlaczego świeci słońce, skąd się bierze deszcz, gdzie się zaczyna koło. Kiedy dorasta i dostrzega problemy otaczającego go świata, zadaje pytania dojrzsze. Aby odpowiedzieć na najważniejsze z nich – kim jestem – musi wiedzieć, skąd się wywodzi.

2. Wskaż te wyrazy, które się łączą z rzeczownikiem *źródło* w znaczeniu dosłownym, i te, które się z nim wiążą w znaczeniu przenośnym.

radości ■ natchnienia ■ choroby ■ energii ■ gorące ■ górskie ■ czyste
mineralne ■ nieszczęść ■ niepokoju ■ rzeki ■ wody

3. a) Na rysunku przedstawiono dosłowne znaczenie związków frazeologicznych i powiedzeń. Objaśnij ich znaczenie metaforyczne. W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego.

Zbadać coś u źródła. ■ Dotrzeć do źródła. ■ Czerpać ze źródła.

Z czystego źródła czyste rzeki płyną. ■ Im bliżej źródła, tym woda jaśniejsza.

☞ motto – cytat umieszczony przed tekstem utworu, związany z jego tematem lub myślą przewodnią

- b) Ułóż krótką historyjkę, której mottem będzie wybrany przez siebie związek frazeologiczny lub powiedzenie.

My – spadkobiercy

Obecne do dziś

Agnieszka Suchowierska

Piękna Helena i początki

Piękna Helena zrobiła tę swoją znaczącą i groźną minę. Próbowwała za-sztyletować Olkę wzrokiem – nieskutecznie. Chrząknęła.

– Który to raz w tym semestrze? – spytała powoli.

Tydzień temu Piękna Helena zadała pracę domową – wypracowanie na temat wpływu kultury śródziemnomorskiej na współczesną kulturę europejską. Pani Helena Skowrońska miała przezwisko Piękna Helena z kilku powodów: po pierwsze naprawdę to było jej imię, po drugie ktoś kiedyś zauważył jej zdjęcie z czasów, gdy zaczynała pracę w tej szkole – prawie trzydzieści lat temu! Była zjawiskowo piękna! Wierna kopia Marilyn Monroe! Nigdy wcześniej ani nigdy później w szkole w Bartuchach nie było nikogo piękniejszego. Po trzecie Piękna Helena miała konika – kulturę antyku. Całkiem męczącego konika.

– Czwarty? – zapytała niepewnie Ola.

– Czwarty – powtórzyła z naciskiem Piękna Helena. – Czwarty raz nie masz pracy domowej. Ale nie postawię ci jedynek. Nie, jeśli...

– Niech pozbiera śmieci na korytarzu – zaczął się wygłupiać Adrian.

– Niech zrobi pompkę z kłaśnięciem – dodał ktoś inny.

Piękna Helena uciszyła ich spojrzeniem.

– Na jutro, oprócz wypracowania, podasz pięćdziesiąt dowodów na to, że kultura śródziemnomorska ma wpływ na nasze życie. Tu i teraz.

– A skąd ja jej wezmę pięćdziesiąt dowodów? – szepnęła Ola do Adriana.

– Słyszałam, co powiedziałaś. Nie wiem. Mimo to proponuję, żebyś się zgodziła. Jeśli nie dasz rady, jutro zdążysz dostać jedynekę. To jak? – zapytała retorycznie Piękna Helena.

– Dobrze – westchnęła Ola, bo co miała robić.

Piękna Helena miewała takie dziwne pomysły i czasem wychodziły z nich fajne rzeczy. Szkoda, że nie tym razem. Tym razem lepsze byłoby zbieranie śmieci na korytarzu.

– Kiedy wyjdiesz po lekcjach ze szkoły, od razu wyteż wzrok. Skup się na szczegółach – poradziła Piękna Helena.

* * *

Ola wyszła ze szkoły. Było dość ciepłe wrześnie popołudnie. W czwartek jej klasa miała najmniej lekcji. Życie byłoby z tego powodu wspaniałe, gdyby nie podwójna praca domowa z polskiego. Co powiedziała Helena? „Skup się na szczegółach”.

Pierwszym szczegółem, który zauważyła Ola, była rozdeptana psia kupa na chodniku. Obok niej nagryzmołony kredą dziecięcy rysunek gry w klasy i pęknięta płyta chodnikowa. Obok płyty, zaraz zaraz, opakowanie po batoniku Ares! A pięć centymetrów dalej jej własne buty Nike na jej własnych nogach! A więc o to chodziło Pięknej Helenie, gdy mówiła o szczegółach! Olka nie zdążyła jeszcze na dobre wyjść ze szkoły i od razu znalazła pierwsze dwa dowody na wpływ kultury śródziemnomorskiej.

Dziewczyna zaczęła wierzyć, że może uda jej się znaleźć jeszcze z pięć dowodów, co trochę zwiększało prawdopodobieństwo uratowania się przed jedyneką. Szła i rozmyślała: „Może Piękna Helena dałaby się ubłagać siedmioma dowodami?”.

– Powiem jej, że tylko tyle było – mruknęła do siebie Olka i podniosła oczy.

Była pod drzwiami salonu kosmetycznego Afrodyta, obok którego znajdowały się zakład kosmetyczny Gracja i apteka z wizerunkiem węża Eskulapa.

„Kancelaria prawnicza taty nazywa się Temida” – olśniło Olę.

Przypomniała sobie, jak ojciec mówił kiedyś, że prawo europejskie pochodzi od prawa rzymskiego. *Dura lex, sed lex* – mawiał, cokolwiek to znaczy. Nie było to zbyt ciekawe, Ola ledwo go słuchała, ale jednak coś jej w głowie zostało. Toga, ustawa, dekret, alimenty, patron – to przecież wyrazy pochodzenia rzymskiego.

Zaczęła się gorączkowo zastanawiać. Osiedlowy supermarket Atlas – może tam coś będzie!

W Atlasie przy samym wejściu czekały na nią jabłka Alkmene. Ola wyjęła kartkę i długopis i zaczęła zapisywać wszystko, żeby nie zapomnieć. Płatki zbożowe Gaja, ser kozii Amalteja, czekolada Finezja, deser czekoladowo-karmelowy Ambrozja, miętowe papierowe chusteczki Zefirek, papier toaletowy Posejdon! Posejdon? No nie!

* * *

Piękna Helena wyglądała na zaciekawioną i rozbawioną, gdy Ola powiedziała, że nie napisała co prawda wypracowania, ale za to przyniosła nie pięćdziesiąt, ale sto przykładów. I oto sterczała teraz przy swojej ławce, odczytywała przykłady, a Julka stawiała kreski w zeszytcie i łączyła je w dziesiątki.

– ...mój rower Tytan, siedem rzeźb w naszym parku, więcej niż połowa imion osób z naszej klasy, imiona moich rodziców, dziadka i moje, pani imię... – Spojrzała znacząco na Pięknią Helenę.

Klasa wybuchnęła śmiechem.

– Kontynuuj – powiedziała Piękna Helena, próbując ukryć rozbawienie.

– ...nazwy planet Układu Słonecznego, twierdzenia Pitagorasa i Talesa, cyfry rzymskie, Towarzystwo Ubezpieczeń Hera przy ulicy Agrypiny w naszym mieście, telewizor Jowisz, statek kosmiczny Apollo, moja kotka Furia, słowa: satyra, apatia,

dura lex, sed lex
(lac., czyt. dura leks,
sed leks) – twarde
prawo, ale prawo

☛ **antypody** – obszary położone po przeciwnych stronach kuli ziemskiej

☛ **efemeryda** – zjawisko, rzecz szybko przemijająca

☛ **et tu, Brute, contra me?** (łac., czyt. et tu, Brute, kontra me) – I ty, Brutusie, przeciwko mnie? – słowa te podobno powiedział Juliusz Cezar na chwilę przed tym, jak został zasztyletowany

☛ **per aspera ad astra** (łac.) – przez trudy do gwiazd

☛ **fryz** – poziomy pas dekoracyjny zdobiący u góry budynek

☛ **primum non nocere** (łac.) – po pierwsze nie szkodzić

antypody, egida, efemeryda, elipsa, fortuna i mnóstwo innych, łacińskie sentencje, na przykład *et tu, Brute, contra me?* oraz *per aspera ad astra*.

Piękna Helena przechyliła z zainteresowaniem głowę.

– Ile już tego jest? – zapytała.

– Imiona osób z naszej klasy liczyć jako jeden przykład czy każde policzyć oddzielnie?

– Oddzielnie – zdecydowała Piękna Helena.

– W takim razie mam więcej niż sto przykładów – powiedziała Ola i wróciła do czytania z zeszytu. – Różne detale architektoniczne, na przykład kolumna czy fryz, poza tym teatr i dramat, liryka, olimpiada, prawo Archimedesesa, zasada Hipokratesa *primum non nocere*, powiedzonka, które pochodzą z mitologii, na przykład *syzyfowa praca*. No i proszę jeszcze przeczytać, co mam napisane na koszulce.

– Herkules i amazonki – roześmiała się Piękna Helena. – Napisz to wypracowanie na jutro. A tymczasem dziś dostajesz siódemkę.

Wstawiła ocenę do dziennika. Uczniowie zaczęli szemrać między sobą, że Piękna Helena to jednak niezła wariatka.

– Rozumiecie już, o co mi chodziło, kiedy mówiłam, że cywilizacja śródziemnomorska to źródło kultury europejskiej? – spytała.

– Tak – odpowiedziała Julka – Olka podała sto siedemnaście przykładów. A jest tam twoje imię? – spytała Olę.

ZADANIA

1. Na podstawie tekstu wymień przykłady wpływu kultury śródziemnomorskiej na kulturę europejską.

Kultura śródziemnomorska powstała w I tysiącleciu przed naszą erą w basenie Morza Śródziemnego. Wyrosła ze **starożytnej Grecji** i **starożytnego Rzymu**, które z kolei czerpały z kultury starożytnego Egiptu i Mezopotamii. Języki, w których spisano dorobek starożytności, to: **greka, łacina i język hebrajski**. Najważniejszym dziedzictwem kultury śródziemnomorskiej są: **mitologia grecka i rzymska, filozofia grecka, prawo rzymskie, demokracja oraz Biblia**.

Kraje współcześnie istniejące nad Morzem Śródziemnym to: Hiszpania, Francja, Monako, Włochy, Malta, Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Albania, Grecja, Cypr, Turcja, Liban, Syria, Izrael, Egipt, Libia, Tunezja, Algieria, Maroko.

2. Odpowiedz na pytania. Wykorzystaj informacje z ramki i innych źródeł (np. mapa, internet).

- Które starożytne kraje istniały nad Morzem Śródziemnym? Które istnieją obecnie?
- Z jakich cywilizacji wywodzi się cywilizacja europejska?
- Jakie elementy kultury śródziemnomorskiej są najważniejsze dla kultury europejskiej?
- Jakie znasz starożytne zabytki z krajów współcześnie istniejących na terenie starożytnych państw?

3. Podajcie inne przykłady oddziaływania kultury śródziemnomorskiej na kulturę europejską.

4. Czy znacie pochodzenie i znaczenie waszych imion? Sprawdźcie je w dostępnych źródłach.

5. Przeczytajcie wybrane łacińskie powiedzenia i cytaty. W odpowiednich źródłach sprawdźcie, w jakich okolicznościach można je stosować.

ad rem – do rzeczy

opus magnum – wielkie dzieło

festina lente – spiesz się powoli

gloria victis – chwała zwyciężonym

alea iacta est – kości zostały rzucone

memento mori – pamiętaj o śmierci

persona non grata – osoba niepożądana

gutta cavat lapidem – kropla drąży skałę

pecunia non olet – pieniądze nie śmierdzą

per aspera ad astra – przez trudy do gwiazd

errare humanum est – błędzenie jest rzeczą ludzką

veni, vidi, vici – przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem

Opowieść o początkach

w wersjach starożytnego i współczesnego pisarza

Każda starożytna cywilizacja stworzyła własną wersję historii o powstaniu świata i człowieka. Takie historie znajdują się na przykład w Biblii – w najstarszej części Starego Testamentu, czyli w Księdze Rodzaju (Genesis). Podobne opowieści odnajdziemy w wielu mitologiach, na przykład starożytnych Greków i Rzymian, Bliskiego Wschodu (Sumerowie, Egipcjanie), gdzie również jest mowa o wyłonieniu się lądu oraz powstaniu życia z bezkształtnego chaosu.

Hezjod

s. 79 ▶▶▶

☉ **Theogonia** (gr.)
– część mitologii
zajmująca się pochodzeniem bogów

Narodziny bogów (Theogonia) fragment

Sławcie ród nieśmiertelnych święty zawsze żyjących,
co się zrodzili z Ziemi i gwieździstego Nieba,
z Nocy też, i tych przez Morze słońce żywionych,
i powiedzcie, jak najpierw powstali bogowie i ziemia,
rzeki także i morze bezkresne, szalone falami,
gwiazdy rozbłyskujące, niebo szerokie nad nimi;
jak się z nich narodzili bogowie, szczęścia rozdawcy,
jak podzielili bogactwo, jakie rozdali zaszczyty
i jak najpierw posiadli Olimp o jarach rozlicznych.
Tak mi śpiewajcie, Muzy, co macie dom na Olimpie
od początku, powiedzcie, co z tego pierwsze powstało!
Zatem najpierwej powstał Chaos, a zasię po nim
Ziemia o piersi szerokiej, wszystkim bezpieczna siedziba [...].

☉ **rozdawca** – ten, kto rozdaje

☉ **jar** – głęboka, stroma dolina o wąskim dnie

☉ **najpierwej** – najpierw

☉ **zasię** – natomiast

- ☛ **szczęsny** – mający lub przynoszący szczęście
- ☛ **czarowny** – uroczy, prześliczny
- ☛ **jałowy** – nieurodzajny
- ☛ **krzepki** – mocny

Ziemia zasię najpierw zrodziła sobie równego
 Uranosa gwieźdnego, ażeby okrył ją całą,
 żeby być szczęsnym bogom zawsze bezpieczną siedzibą.
 Góry zrodziła wysokie, czarowne schronienie bogiń [...].
 Ona też Morze jałowe zrodziła, szalone falami – [...].
 Po nich, najmłodszy, urodził się Kronos przemyślny, z jej dzieci
 najstraszniejszy, co ojca krzepkiego miał w nienawiści.

Rodzi znowu Cyklopów o sercach gwałtownych;
 są to: Brontes, Steropes i Arges hardej natury –
 oni to dali Dzeusowi piorun i grom mu wykuli.
 Byli pod każdym względem do bogów całkiem podobni,
 tylko jedyne oko okrągłe tkwiło im w czołach:
 Krągłooocy ich zwano, ponieważ oko okrągłe
 jedno jedyne tkwiło u nich pośrodku czoła;
 siła i przemoc, i sztuczki sprytne były w ich dziełach.

Inne się jeszcze potomstwo zrodziło z Ziemi i Nieba:
 synów trzech ogromnych i srogich – strach ich wymieniać –
 Kottos, Briareos, Gyges, synowie nad miarę zuchwali.
 Setka rąk wystrzeliła z ich ramion w kształcie straszliwym,
 głów zaś pięćdziesiąt każdemu z ramion ku górze wyrasta
 nad potężnymi ciałami, a siła niezmierna
 kryła się, potężna, w ich przeogromnej postaci.

Takie to się zrodziło potomstwo Ziemi i Nieba
 najstraszliwsze; i ojcu stało się nienawistne
 od samego początku – ledwie się które zrodziło,
 wszystkie zaraz ukrywał i nie wypuszczał na światło,
 w głębi Ziemi, i dziełem radował się swoim niegodnym
 Uran. A Ziemia ogromna z swych głębin jęk wydała
 uciśniona, aż podstęp uknęła chytry, niegodny. [...]

„Dzieci moje i ojca szaleńca! Jeżeli zechcecie
 mnie usłuchać, pomścimy zniewagę, jakiej wasz ojciec
 się dopuścił – on pierwszy niegodne sprawy wymyślił!”.

Rzekła. A wszystkie dzieci przejęła trwoga i żadne
 słowa nie rzekło; odwagi nabrawszy, Kronos przemyślny,
 wielki, tymi słowami przemówił do matki czcigodnej:

„Matko, to ja to dzieło – skorom obiecał – wykonam,
 nie dbam bowiem o ojca, którego mam w nienawiści,
 choć jest nasz – on pierwszy niegodne sprawy wymyślił!”.

Tak powiedział. W swym sercu raduje się Ziemia ogromna,
 syna ukrywa w zasadzce, do ręki zasię mu daje
 sierp z ostrymi zębami i cały podstęp wykłada.
 Nadszedł wielki Uranos wraz z nocą i objął Ziemię, [...]

Zeus jako dziecko z mamką i dwoma żołnierzami, płaskorzeźba, I-II w., Luwr

- ☛ **Erynie** – trzy boginie zemsty
- ☛ **dzierżący** – trzymający
- ☛ **melijski** – z miasta Melos
- ☛ **powić** – urodzić

na świat wydać, to wtedy prosiła kochanych rodziców swoich: zarówno Ziemię, jak gwieździstego Urana, by obmyślili razem podstęp, ażeby tajemnie dziecię miłe powiła [...].

Oni zaś miłej córki próśb wysłuchali życzliwie [...] i do Lyktos posłali, żyznej krainy na Krecie, gdy miała już na świat wydać najmłodsze z swych dzieci – Dzeusa wielkiego; a jego przyjęła Ziemia ogromna, by go wyżywić, a także wychować na Krecie rozległej.

Tak więc, go niosąc, ruszyła poprzez noc szybką i czarną wpierw na Lyktos i skryła go, wzięwszy na ręce, w przepaścistej jaskini, w głębinach ziemi przeświętej, w górach Ajgajonu pokrytych leśną gęstwina.

Potem w pieluchy spowiła kamień ogromny, wręczyła go Uranidzie władcy, pierwszemu królowi bogów.

On wtedy wziął go w ręce i wpuścił do swego żołądka; biedny! – nie podejrzewał w swym sercu, że zamiast kamienia syn mu własny pozostał niezwyknięty, bez szkody, który miał wkrótce pokonać rodzica siłą rąk swoich oraz pozbawić godności i rządzić wśród nieśmiertelnych.

Syn zaś z zasadzki swą rękę lewą zaraz wyciągnął, prawą zaś ujął ogromny sierp z ostrymi zębami, [...] te krwawe krople, które trysnęły i spadły, wszystkie przyjęła Ziemia i – kiedy lata minęły – rodzi z nich mocne Erynie oraz ogromnych Gigantów, w zbrojach błyszczących, w ręku dzierżących długie oszczepy, oraz Nimfy – zwą je melijskie – na ziemi niezmiernej. [...] Wysła czcigodna, piękna bogini, wokół zaś trawa rośnie spod stóp delikatnych – a ją Afrodytą, z piany-afros boginią, [...] zwą bogowie i ludzie [...].

Reja, Kronosowi podległa, dzieci wspaniałe rodzi: Hestię, Demeter, Herę o złotych sandałach i dzielnego Hadesa, co mieszka w domostwie pod ziemią [...].

Tamtym połykał ogromny Kronos, zaraz jak któregoś z łona świętego matki zsunęło się ku kolanom, w myśli tej, żeby nikt z sławnego potomstwa Urana wśród nieśmiertelnych nie mógł osiąść godności królewskiej. Wiedział bowiem od Gai i gwieździstego Urana, że mu sądzono, ażeby syn go rodzony pokonał, [...] dzieci własne połykał; a Reję trapił ból straszny.

Lecz gdy już Dzeusa miała, ojca i bogów, i ludzi,

Hezjod (data urodzenia nieznana, żył prawdopodobnie w IX albo VIII w. p.n.e.), epik grecki, pierwszy poeta w historii literatury, o którego życiu wiadomo dzięki temu, że niektóre fakty opisał w swoich dziełach.

Nikos Chadzinikolau
Bogowie i ludzie

Na początku świata był Chaos, panowała mroczna i głucha otchłań. Lata, wieki mijaly monotennie. Aż z tej wielkiej otchłani, w której kotlowała się nieuporządkowana masa z ziemi, ognia, wody i powietrza, wyłoniły się dwa potężne bóstwa: Gaja (Ziemia) i Uranos (Niebo). Gaja była szara, Uranos natomiast błękitny. Ziemia pokochała błękitnookiego Uranosa. Z ich związku przyszedł na świat wielki ród potworów, sturękich Tytanów. Równocześnie nieszczęścia nawiedziły ziemię: trzęsienia, powodzie. Jednak Gaja i Uranos szybko uporali się z nimi. Zamknęli te żywioły w zbudowanym przez siebie mrocznym królestwie Tartaru. Znajdowało się ono w najgłębszym zakątku świata. Ogrodzone było potężnymi murami, w których tkwiły żelazne bramy. Naokoło ciągnęła się kilometrowa fosa, a w niej szalały wiry wietrzne i wodne.

Pewnej nocy Uranos obudził się spocony. Śniło mu się, że synowie chcieli go zabić, by zapanować nad światem. W gniewie wtrącił ich wszystkich do Tartaru. Gdy dowiedziała się o tym Gaja, błagała go o litość. Niestety, na próżno, Uranos był nieugięty.

Po wiekach przyszło na świat następne pokolenie – tym razem jednookich Cyklopów. Uranos znowu miał sen i ich też wtrącił do Tartaru. [...]

Gdy podrośl najmądrzejszy i najsilniejszy Kronos (Czas), Gaja wyprowadziła go po kryjomu z Tartaru, dała mu ostry sierp i kazała zaatakować Uranosa we śnie. Kronos, nie czekając na powtórny namowę, wykorzystał odpowiedni moment i zadał cios ojcu, który ranny i przerażony, jęcząc, oddalił się wysoko. Z krwi, która wyciekła z rany Uranosa, zrodziły się Erynie, straszne boginie zemsty o węzowych włosach, oraz łagodne, życzliwe nimfy i bogini miłości Afrodyta. Uranos skrył się za chmurami, w błękitach niebios.

Zwycięski Kronos otworzył bramy Tartaru, ale uwolnił tylko Tytanów, potem z ich pomocą zasiadł na tronie swego ojca.

Życie toczyło się normalnie, świeciło młode słońce, a deszcze pomogły roślinom i drzewom przybrać piękne kształty i rozmiary, źródła miały czystą wodę, a rzeki użyźniały doliny.

Nastał więc złoty wiek dla świata, bez wojen i cierpień. Szczęśliwy Kronos postanowił ożenić się. Wybranką jego została piękna Tytanica Rea. Po niedługim czasie przysła na świat pierwsza córka Hestia. Cieszyła się Rea. Ale chyba bardziej Kronos, który pamiętał ostatnie słowa swego ojca:

„twój los wcale nie będzie lepszy. Nadejdzie dzień, że i ciebie własny syn zrzuci z tronu”.

Z kolei urodziły się Hera i Demeter, a po nich Hades i Posejdon. Kronos długo myślał, jak pozbyć się synów. Nie mógł spać. Przewracał się w łóżku przerażony i zły. Aż w końcu postanowił pójść śladami swego ojca i wtrącić synów do Tartaru.

Mit o narodzinach Zeusa, płaskorzeźba, marmur, Muzea Kapitołińskie, Rzym, Włochy

Kiedy Rea miała urodzić szóste dziecko, uciekła do gaju oliwnego blisko morza i tam w jakiejś pieczarze powiła syna Zeusa, którym zaopiekowały się nimfy. Rea powróciła do męża z zawiniątkiem na rękach. Na jej widok Kronos krzyknął:

– Znowu syn!

Rea kiwnęła głową.

Wściekły Kronos chwycił zawiniątko, nie podejrzewając, że jest w nim kamień, i rzucił z całych sił. Kamień ten toczył się po górach, wzniesieniach i dolinach, aż zatrzymał się u stóp góry Parnas. Głaz nazwano „Omfalos” (Pępek Świata).

Tymczasem Zeus rósł pod opieką nimf greckich, które karmiły go mlekiem kozy Amaltei. A ponieważ nie miały naczyń, ucięły jej jeden róg i napełniały go mlekiem. Potem róg na każde życzenie Zeusa napełniał się wszystkim, czego bóg zapragnął. Tak powstał róg obfitości.

Ten omfalos został znaleziony na archeologicznych wykopaliskach w Delfach, V w. p.n.e., Muzeum Archeologiczne w Delfach, Grecja

Gdy Zeus był dojrzałym i silnym młodzieńcem, przy pomocy swojej matki uwolnił z Tartaru starszych braci, Hadesa i Posejdona, i razem z nimi udał się do ojca, Kronosa, po władzę.

Niestety, Kronos okazał się silny i bezwzględny. Poza tym miał po swojej stronie braci, potwornych Tytanów. Zaczęła się zacięta walka. Kronos schronił się na szczycie góry Ossa, Zeus natomiast na stokach Olimpu. Wojna trwała dziesięć lat, a końca nie było widać. Wtedy młody Zeus postanowił uwolnić z Tartaru Cyklopów oraz sturękich, z których każdy miał sto rąk i pięćdziesiąt głów. Drżała ziemia, huczały góry, wielkie skały sypały się jak grad, wpadały do morza, tworząc wyspy, wiatry wirowały, unosząc tumany pyłu. Wtedy też Zeus wykorzystał nową broń, przygotowaną w podziemnych kuźniach przez Cyklopów – pioruny. Raził nimi Tytanów, ogłuszał

ich, oślepił. Palily się lasy, góry, topniały kamienie, ogień docierał do najdalszych głębi Tartaru. Wszędzie dym, czarny dym. Prawdziwe piekło. I wtedy właśnie pokonano Kronosa i Tytanów. Skrępowano ich łańcuchami i strącono do podziemi (oprócz Okeanosa, Prometeusza i jego brata Epimeteusza, którzy odmówili Kronosowi poparcia). Olbrzyma Atlasa skazano na dźwiganie sklepienia niebieskiego.

Tak więc Zeus został władcą ziemi i nieba, ojcem wszystkich bogów. Mądry i silny, był obrońcą skrzywdzonych i biednych. Razem z żoną Herą, rodzeństwem i dziećmi rządził światem sprawiedliwie. Bratu Posejdonowi, który był porywczy i gniewny, oddał morze we władanie. Hadesowi, któremu służyli Hypnos (Sen) i Thanatos (Śmierć) – powierzył królestwo podziemne. Apollo został bogiem sztuki i poezji, Ares – wojny, Hefajstos – ognia, Hermes – skrzydlatym posłańcem bogów, Atena – boginią mądrości (wyskoczyła z głowy Zeusa). Hera strzegła życia rodzinnego. Siostra Zeusa, życzliwa Demeter, stała się boginią urodzaju i przyrody. Hestia – ogniska domowego, Artemida – łowów.

Nikos Chadzinikolau (1935–2009), polski pisarz greckiego pochodzenia. Poeta, prozaik, tłumacz literatury nowogreckiej i klasycznej.

ZADANIA

1. Opowiedzcie treść mitu o początkach świata. Skorzystajcie z poniższego schematu.

2. Porównajcie oba teksty.

a) Odpowiedzcie na pytania.

- Co jest tematem obu tekstów?
- Kiedy powstał tekst *Narodziny bogów*, a kiedy – *Bogowie i ludzie*?
- Których treści nie ma w tekście *Bogowie i ludzie*?

b) Przeanalizujcie i porównajcie przekład tekstu Hezjoda z jego uwspółcześnioną parafrazą. Skorzystajcie z podanego słownictwa.

- proza ■ utwór napisany wierszem ■ współczesny ■ archaiczny
 pełen patosu ■ górnolotne słowa ■ język prosty, nieskomplikowany, zrozumiały
 liczne środki poetyckie (przenośnie, epitety, wykrzyknienia)

Przekład – artystyczne tłumaczenie tekstu literackiego; może być wierne lub swobodne.

Parafraza – swobodna przeróbka tekstu literackiego, pozwalająca jednak rozpoznać podobieństwo do pierwowzoru. W parafrazach tekstów wykorzystuje się najczęściej inne środki wyrazu niż w utworze pierwotnym.

3. W 3–4-osobowych zespołach dokonajcie swobodnej przeróbki wybranego fragmentu tekstu Hezjoda lub innego znanego greckiego mitu. Możecie jej nadać żartobliwy charakter, wprowadzić elementy współczesne, zapisać ją językiem młodzieżowym itp.

Mitologia Prastówian

ZADANIE WSTĘPNE

Przypomnij sobie biblijną opowieść o stworzeniu świata (Księga Rodzaju, 1, 1–31 i 2–4).

Przed przyjęciem chrześcijaństwa Słowianie nie znali pisma, nie zostawili więc po sobie żadnych ksiąg. O wierzeniach naszych przodków wiemy tylko tyle, ile odkryli archeolodzy i zapisali obcy kronikarze. Wiedza ta jest niekompletna i dlatego często bywa uzupełniana tym, co piszącemu podpowiada wyobraźnia.

Słowiańskie bogi

Słowem *Halu* Jessa stworzył świat i wszystko, co na nim zaistniało. Tryglaw – bóg rodzaju męskiego i żeńskiego zarazem, usłyszawszy słowo, urwał sobie trzy głowy, a z płynącej z nich krwi powstały zastępy trzech kolejnych bóstw. Z białej krwi Tryglawa zrodziły się bogi białe: Światowid, Nocena, Jutroboh i Juternica, Zdar i Wieczernica, Swiezdy, Swicz i Kolada. Na ich czele stanął Bielboh. Czarna krew Tryglawa zrodziła bogów czarnych: Chworza, Semergłę, Stryboha i Strybę, Mrakonosa i Mrakotę, Stwolimy, Hładoleja i Merota, którymi rządził Czernoboh. Natomiast z czerwonej krwi pierwszy powstał Hamboh, a potem jego siedem bogów: Ładon, Łada, Lel, Polel, Kuślak, Dyblik i Dziewa.

Bielboh był bogiem światłości i dobra, bogiem znającym cnotę, w nim począł żyć Jessa. Po Bielbohu narodził się Światowid – oko boże wszystkiego, inaczej słońce, które co dnia z niebios wita ziemię. Jako trzecia z białej krwi powstała Nocena. Rządziła na niebie nocą, była bowiem uosobieniem księżycy.

Pierwszymi dziećmi Noceny i Światowida byli: Jutroboh i Juternica. Jutroboh pokazywał się na niebie, gdy matka Nocena kładła się spać, a ojciec Światowid jeszcze nie wstał, natomiast Juternica otwierała ojcu złote bramy niebios, gdy ten opuszczał łożo. Obok Jutroboha i Juternicy dziećmi Światowida i Noceny byli Zdar, Wieczernica oraz Swiezdy. Zdar i Wieczernica rozpoczynały noc, a Swiezdy pilnowały nieba. Gdy słońce, księżyc i gwiazdy zapaliły się na niebie, stała się jasność, bowiem narodził się Swicz – dzień. Ostatnim bogiem powstałym z białej krwi Tryglawa był Kolada. Kolada zapowiadał czas i rozpoczynał go corocznie.

Kiedy skończył się akt stwarzania białych bogów, oderwana przez Tryglawa pierwsza głowa na powrót przyrosła do jego karku. Nadszedł czas na narodziny bogów czarnych, które miały powstać z czarnej krwi Tryglawa. Jessa, spojrzawszy na bogi białe, zrozumiał, że ich świat nie jest pełny. Było w nim dość światła, ale bez cienia, dość suszy, ale bez wilgoci, dość spoczynku bez ruchu. I wtenczas krzyknął po raz wtóry *Halu!*

Posłyszawszy je, Trygław oderwał sobie drugą głowę i popłynęła krew czarna. Z niej powstały bogi czarne, organizujące królestwo wodne. Pierwszym bogiem, który zrodził się z czarnej krwi Trygława, był Czernoboh. Niszczy on wszystko, co było przestarzałe lub co nie stało się doskonałością. Tym samym prowadził ciągłą walkę z Bielbohem. Walka ta jednak była bardzo pożyteczna – zmuszała białe bogi do ciągłej aktywności i działania. Czernoboha słuchało siedem bogów czarnych: Chworz, Semergła, Stryboh i Stryba, Stwolimy, Hładolej i Merot. Chworz był na niebie wielkim skrzydlatym smokiem, siedzącym za Światowidem na jego białym koniu i powodującym zaćmienia słońca. Był sprawcą pór roku, bo nieustannie uganiał się za Światowidem po niebie. Kiedy udało mu się zapędzić go jak najwyżej, należało spodziewać się pięknego lata, kiedy zaś słoneczny bóg znalazł się na niebie najniżej, oczekiwano srogiej zimy. Gdy zaś Światowid znalazł się pośrodku nieba, zwiastował wiosnę lub lato. Semergła była żoną Chworza. Przybierała postać smoczyca i walczyła z księżycem. Wielkimi nożycami obcinała co tydzień jego rogi – od nowiu do pełni. Oczywiście księżyc co miesiąc się odnawiał.

Dziećmi Chworza i Semergli byli Stryboh i Stryba. Bóstwa te, mające również postać smoków, kryły się w przedświtnym czarnym zmroku i w porannej ciemności. Podczas zmagañ Wieczernicy ze Strybą na wschodzie rozlewała się niby krew czerwona rzeka jutrzeńki. Stryboh i Stryba nie chcieli, aby Jutrobohowi i Juternicy udało się otworzyć bramy wschodu i żeby Światowid wjechał na swoim białym koniu na niebo. Nie udawało im się to latem, ale podczas długich zimowych nocy bliscy byli zwycięstwa. Mrakonos i Mrakota również jako smoki walczyli ze Zdarem i Wieczernicą. Kryli się po zachodzie słońca w zmroku i szarej godzinie. Kiedy Mrakota rozpoczynała walkę z Wieczernicą, na zachodniej stronie nieba tworzyła się krwawa rzeka zorzy. Jak Stryboh i Stryba nie pozwalali niosącemu słoneczne światło Światowidowi jawić się o poranku, tak Mrakonos i Mrakota, kochając mroki zmierzchu, nie chcieli, by kończył on dzień. Efektem tych zmagañ były latem dłuższe dni.

Dziećmi Chworza i Semergli były Stwolimy. Były to czarne olbrzymy i olbrzymki. U niektórych widziano skrzydła niczym u smoków. Byli tak wielcy, że głowami dotykali nieba i starali się oderwać z niego gwiazdy, by rozbić je o ziemię lub utopić w morzu. Walczyli więc ze Swiezdami. Hładolej walczył stale ze Swiczem i był twórcą nieograniczonego czasu. Ale nie tego czasu radosnego i rodzącego nowe sytuacje i zdarzenia, lecz owego czasu niszczącego. Tak jak Kolada zawsze rozpoczynał czas, a Swicz dawał początek przestrzeni, tak on pozwalał doznać czasu zła. Razem z Merotem zamykał czas, przynosił życiu ostateczny koniec.

Posąg zwany Światowidem, wyłowiony w 1848 r. z nurtów rzeki Zbrucz na Ukrainie

Mała figurka o czterech twarzach odnaleziona na wyspie Wolin może być wyobrażeniem Światowida

fauna – ogół zwierząt na danym obszarze lub w danym okresie

flora – ogół roślin występujących w określonym miejscu, środowisku, epoce geologicznej

Merot zamykał jako ostatni zastęp czarnych potęg Czernoboha, bogów walczących z siedmioma potęgami Bielboha.

Kiedy skończył się ten akt stwarzania, Jessa ujrzał, jak dwa przeciwne światy – białych i czarnych bogów – poczęły ze sobą walczyć. Zrozpaczony krzyknął po raz trzeci *Halu!* Tryglaw przykleił więc drugą głowę i oderwał trzecią. Popłynęła krew czerwona, z której narodziły się bogi czerwone, rządzące piekłem. Pierwszy pojawił się władca piekielnych zastępów, zwany Hambohem. Ponieważ godził przede wszystkim spory wybuchające pomiędzy Bielbohem i Czernobohem, musiał być bogiem najważniejszym. Tak właśnie było. Hamboh stworzył ziemię i z jego pomocą zostali stworzeni ludzie. Jego głowę zdobiły dwa baranie rogi, a oznaczało to, że był wyrozumiały, cierpliwy i silny. Jeden róg symbolicznie określał władzę nad Bielbohem, a drugi nad Czernobohem. Baranie rogi skręcały się ku dołowi, co zdradzało zainteresowanie boga sprawami ziemskimi. Po Hambohu narodził się Ładon. Stał przy Światowidzie i Chworzu i kierował ich energią kłótni i nienawiści ku pożytecznym sprawom. Zwano go bogiem ładu na niebie i ziemi. Odpowiadał za to, by w określonym czasie zakończyła się walka tych bogów, by zawsze o tym samym czasie był wschód i zachód słońca oraz by zawsze w tym samym porządku następowały po sobie pory roku i miesiące. Na ziemi Ładon podzielił dzień i noc na godziny, a każdej porze w roku dał ich odpowiedni czas. Następnie stworzył geografię i krajobraz Ziemi, rozdzielając góry od równin, a potem kruszce, drogie kamienie i cenne minerały od gliny i nic nieznaczącego piasku. Wreszcie dokonał selekcji fauny i flory na rodzaje i gatunki.

Ostatnią postacią z kręgu bogów czerwonych była Dziewa. Uważano ją za żonę Hamboha. Panowała nad walką Kolady z Merotem, czyli nad zmaganiem się początku bytu z jego końcem, narodzin ze śmiercią. Rządziła więc czasem ludzkiego życia. To ona przechwycała iskrę „drugiego życia” od Dyblika i dała ją ludziom oraz ukształtowała ich na obraz samego Jessy. Mężczyźni otrzymali postać Hamboha, a kobiety postać Dziewy. Ponieważ pokochała swe ziemskie córki, dała im swoje imię i od tego czasu tak się one nazywają.

Kiedy dokonał się ostatni akt tworzenia świata, trzecia głowa Tryglawa przyrosła do karku, a on zasłonił sobie oczy, by nie ingerować w boskie rządy. Bogi białe, czarne i czerwone po uporządkowaniu i stworzeniu świata oddały władzę swoim następcom lub bogom zwyczajnym.

Na podstawie książki Tadeusza Linknera *Słowiańskie bogi i demony. Z rękopisu Bronisława Trentowskiego*, Wydawnictwo Marpress 1998

ZADANIA

1. a) Wyobraź sobie, że każdy z bogów musi wypełnić kwestionariusz osobowy. Wybierz trzech z nich i uzupełnij w zeszycie tabelę.

imię	miejsce pracy	zakres obowiązków
??	??	??

b) Zwróć uwagę na imiona bogów. Powiedz, z którymi współczesnymi słowami ci się kojarzą, np. *Wieczernica* – *wieczór*.

Człowiek od zawsze próbował zrozumieć prawa rządzące światem. Zadawał sobie i innym pytania: jak powstał świat, co jest sensem życia, skąd się wzięli ludzie, co ich czeka po śmierci. Ponieważ miał niewielką wiedzę o otaczającej go rzeczywistości, szukał odpowiedzi w świecie fantazji. Tak zrodziły się **mity** – opowiadania przekazywane z pokolenia na pokolenie, które stały się podstawą wierzeń religijnych.

Mit – fantastyczna opowieść o bogach, demonach, legendarnych bohaterach oraz o nadnaturalnych wydarzeniach z udziałem tych postaci; jest próbą wyjaśnienia odwiecznych zagadnień bytu, świata i człowieka, życia i śmierci, dobra i zła.

Mity organizowały wyobrażenia o świecie, pozwalały interpretować rzeczywistość, wyznaczały hierarchię ważności.

Przenośnie słowo *mit* oznacza fałszywe mniemanie o kimś lub o czymś uznawane bez dowodu, ubarwioną wymyślonymi szczegółami historię o jakiejś postaci lub o jakimś fakcie, wydarzeniu.

2. Porównaj greckie wyobrażenia o powstaniu świata z wierzeniami Prasłowian. Uzupełnij tabelę odpowiednimi sformułowaniami.

akt stworzenia inicjujący rozwój świata ■ niebo, ziemia, podziemie (Tartar) ■ niebo, ziemia, piekło
wyłonienie się Matki Ziemi z Chaosu ■ powstanie świata za sprawą słowa
wyodrębnienie różnych sfer świata i wszechświata
obdarzeni niezwykłą mocą, tworzący hierarchię, ingerujący w świat przyrody

	wyobrażenia starożytnych Greków	wyobrażenia Prasłowian
powstanie świata	??	??
		??
świat	??	??
		??
bogowie		??

3. Porozmawiajcie o tym, jakie są podobieństwa i różnice między wyobrazeniami o powstaniu świata starożytnych Greków i Prasłowian a biblijnym obrazem stworzenia. Zapiszcie wnioski.

4. Na podstawie tekstu narysuj drzewo genealogiczne najważniejszych bogów słowiańskich lub portret wybranego bóstwa.

5. *Na początku był...* Puść wodze fantazji i napisz opowiadanie o powstaniu świata. Postaraj się o to, żeby informacje, które podasz, nie miały naukowego uzasadnienia.

Ład i harmonia świata

Jan Kochanowski

* * *

s. 89, 91 ▶▶▶

- ☞ **mieni** – nazywa, uważa za
- ☞ **przystojniejszy** – tu: godniejszy, odpowiedniejszy
- ☞ **nieobeszły** – nie dający się obejść, olbrzymi
- ☞ **zamierzony** – wyznaczony
- ☞ **swoje czasy** – właściwy czas, odpowiednia pora
- ☞ **Tobie k'woli** – według twojej woli, dla Ciebie
- ☞ **gnuśna** – powolna, ociężała, próżniacza
- ☞ **mdłe** – tu: słabe, zwiędłe
- ☞ **zagorzałe** – tu: uschłe, spalone od słońca
- ☞ **snadnie** – łatwo, starannie
- ☞ **patrza** – oczekuje
- ☞ **jedno** – tu: tylko, ale
- ☞ **zawždy** – zawsze

Jan Kochanowski
(1530–1584),
najwybitniejszy poeta
polskiego renesansu,
twórca polskiego języka
literackiego. Autor
fraszek, trenów, pieśni,
dramatu *Odprawa posłów
greckich*.

Czego chcesz od nas, Panie, za twe hojne dary?
Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary?
Kościół Cię nie ogarnie, wszędy pełno Ciebie,
I w otchłaniach, i w morzu, na ziemi, na niebie.

Złota też, wiem, nie pragniesz, bo to wszystko twoje,
Cokolwiek na tym świecie człowiek mieni swoje.
Wdzięcznym Cię tedy sercem, Panie, wyznawamy,
Bo nad to przystojniejszej ofiary nie mamy.

Tyś Pan wszystkiego świata, Tyś niebo zbudował
I złotymi gwiazdami ślicznieś uhaftował;
Tyś fundament założył nieobeszłej ziemi
I przykryłeś jej nagość ziół rozlicznemi.

Za Twoim rozkazaniem w brzegach morze stoi,
A zamierzonych granic przeskoczyć się boi;
Rzeki wód nieprzebranych wielką hojność mają.
Biały dzień a noc ciemna swoje czasy znają.

Tobie k'woli rozliczne kwiatki Wiosna rodzi,
Tobie k'woli w kłosianym wieńcu Lato chodzi.
Wino Jesień i jabłka rozmaite dawa,
Potym do gotowego gnuśna Zima wstawa.

Z twej łaski nocna rosa na mdłe zioła padnie,
A zagorzałe zboża deszcz ożywia snadnie;
Z twoich rąk wszelkie zwierzę patrza swej żywności,
A Ty każdego żywisz z twej szczodroblivości.

Bądź na wieki pochwalon, nieśmiertelny Panie!
twoja łaska, twa dobroć nigdy nie ustanie.
Chowaj nas, póki raczysz, na tej niskiej ziemi;
Jedno zawždy niech będziem pod skrzydłami twemi!

s. 368–369 ▶▶▶

ZADANIA

1. Odwołując się do odpowiednich fragmentów utworu, ustal:
  - kim jest osoba mówiąca w wierszu,
  - w czyim imieniu się wypowiada,
  - do kogo kieruje swoją wypowiedź.

Podmiot liryczny (osoba mówiąca, „ja” liryczne) – fikcyjna postać mówiąca w utworze lirycznym, wyrażająca uczucia, refleksje, nastroje itp. Podmiot liryczny może się wypowiadać w imieniu własnym (**podmiot jednostkowy**) lub w imieniu zbiorowości, którą reprezentuje bądź z którą się utożsamia (**podmiot zbiorowy**).

2. Powiedz, co jest tematem wypowiedzi podmiotu lirycznego.

3. Na podstawie wiersza opisz świat stworzony przez Boga.

a) Znajdź fragmenty mówiące o dokonaniach Stwórcy.

b) Uzupełnij w zeszycie schemat.

- Na podstawie wyszukanych fragmentów wpisz cytaty ukazujące dokonania Boga i elementy świata powstałe z Jego rozkazu.
- Jak działa to, co stworzył Bóg? Podaj wyrazy, którymi można określić świat opisany w tekście.

4. Odwołując się do wniosków z poprzedniego zadania, powiedz, jaki obraz Boga jest ukazany w wierszu.

a) Wyjaśnij, w czym się przejawia geniusz Stwórcy.

b) Zastanów się, które z wyrazów: *konstruktor*, *architekt*, *matematyk*, *artysta*, *dobroczyńca*, *władca*, *poeta* określają Boga z utworu Jana Kochanowskiego. Uzasadnij swój wybór w kilkuzdaniowej wypowiedzi.

Czasem pytania zadajemy nie po to, by uzyskać konkretną odpowiedź, ale by podkreślić swoje przekonania. Są to **pytania retoryczne** – niewymagające odpowiedzi. Przykuwają uwagę słuchaczy znacznie mocniej niż zdania twierdzące. Pytania retoryczne **nadają silniejszy ton emocjonalny wypowiedzi, często wpływają na refleksje odbiorcy**, np.

*Po co statut i prawa chwalebne stawiamy,
Jesli się obyczajów dobrych nie trzymamy?*

Jan Kochanowski *Pieśń I*

5. Opisz nastrój utworu.

a) Zastosuj te wyrazy, które najlepiej go określają.

smutny ■ podniosły ■ grobowy ■ pogodny ■ ponury ■ radosny
patetyczny ■ optymistyczny ■ uroczysty

b) Podaj inne wyrazy opisujące nastrój utworu.

c) Powiedz, jak temat wiersza oddziałuje na nastrój utworu.

6. Wyjaśnij, jaki wpływ na nastrój utworu ma sposób, w jaki osoba mówiąca zwraca się do Boga. Weź pod uwagę zastosowanie wielkich liter w zwrotkach do Boga, użycie wykrzykników na końcu wypowiedzeń oraz wprowadzenie formy pytającej w pierwszych wersach.

Liryka – jeden z trzech **rodzajów literackich**, którego tematyka pozostaje w kręgu przeżyć wewnętrznych, doznań, emocji, przekonań przedstawianych przez **podmiot liryczny**, najczęściej w **formie monologu**.

7. a) Przeanalizuj budowę wiersza Jana Kochanowskiego (policz wersy w zwrotkach, liczbę sylab w wersach, wskaż rymy).

b) Odpowiedz na pytania:

- jakich *zamierzonych granic* nie przekraczają wersy pieśni,
- w jaki sposób budowa utworu łączy się z tym, co o stworzonym przez Boga świecie mówi podmiot liryczny.

Wiersz sylabiczny – wiersz, w którym **wszystkie wersy mają tę samą liczbę sylab**. Wiersz, który ma osiem sylab (zgłosek) w wersie, to ośmierzgłoskowiec, jedenaście sylab – jedenaścierzgłoskowiec, trzynaście – trzynastozgłoskowiec. **Im więcej sylab w wersie, tym wiersz ma podnioślejszy i dostojniejszy charakter.**

Rze – ki wód nie – prze – bra – nych wiel – ką hoj – ność ma – ją.
Bia – ty dzień a noc ciem – na swo – je cza – sy zna – ją.

8. Pieśń Jana Kochanowskiego została przez potomnych nazwana hymnem do Boga. Jak sądzisz dlaczego? W odpowiedzi weź pod uwagę formę utworu i wagę zawartych w nim treści.

Pieśń – najstarszy i najbardziej powszechny **gatunek poezji lirycznej**, wywodzący się z tradycji antycznej, związany z obrzędami. Pieśń pierwotnie była wykonywana przy muzyce, często towarzyszył jej taniec. Taki jej charakter wpłynął na wyodrębnienie się w niej strof oraz wprowadzenie refrenu. **Wyrazista rytmizacja najczęściej powoduje melodyjność wiersza**. Bardzo często refleksja wyrażona w pieśni łączy się z opisem pejzażu.

Rodzajem pieśni jest **hymn**. To uroczysta, podniosła **pieśń pochwalna** sławiąca zazwyczaj jakieś bóstwo, czyny bohaterskie albo powszechnie uznawane idee lub wartości. Znanym wam hymnem jest pieśń Józefa Wybickiego *Mazurek Dąbrowskiego*.

9. Wybierz jedno z twierdzeń i uzasadnij jego prawdziwość w kilkudzaniowej wypowiedzi.

- Pieśń [*Czego chcesz od nas, Panie...*] jest wierszem o pięknie świata.
- Świat jest pełen ładu i harmonii.
- Świat jest piękny.
- Bóg Jana Kochanowskiego jest nie tylko architektem, ale również artystą.

Szkola pisania. Opis obrazu. Wyrażanie opinii

William Blake (czyt. Łiliam Blejk), *Stworzenie świata*, 1824, akwaforta z akwarelą, piórko, tusz na papierze, 23,3cm×16,8cm, British Museum (czyt. Britisz Mjuzeum), Londyn

1. Przyjrzyj się obrazowi Williama Blake'a *Stworzenie świata*, a następnie sformułuj trzy pytania na jego temat.
2. Wybierz te spośród podanych określeń, których można użyć, opisując obraz *Stworzenie świata* Williama Blake'a.

fresk ■ akwaforta z akwarelą ■ wizerunek ■ płótno ■ malarska wizja ■ malunek
dzieło Blake'a ■ rysunek ■ obraz ■ malowidło

Opis obrazu jest specyficzną odmianą opisu. Autor opisu obrazu powinien uwzględnić zarówno to, co dzieło przedstawia (temat), jak i to, w **jaki sposób artysta ukształtował jego rzeczywistość** (strona formalna dzieła).

W opisie powinny się znaleźć odpowiedzi na niektóre z podanych pytań.

- Kim był artysta? W jakim okresie tworzył?
- Co wiemy o genezie obrazu?
- Co jest jego tematem?
- Jaką technikę zastosował artysta?
- Jakie są kształty i wymiary obrazu?
- Czy płaszczyznę można podzielić na części/plany? Jaka jest kompozycja obrazu?
- Co jest / jakie postaci są na nim ukazane? Czym się zajmują? Jak wyglądają?
- Jaka jest kolorystyka obrazu? Jaki jest jego nastrój?
- Czy obraz ci się podoba?

3. a) Odpowiedz na pytania dotyczące obrazu *Stworzenie świata*. W tym celu wskaż odpowiedzi, które są – według ciebie – najtrafniejsze. Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

- Które szczegóły obrazu kojarzą ci się z geometrią?

cyrkiel ■ chmury ■ okrąg ■ świetliste promienie

- Co robi postać przedstawiona na obrazie?

wyznacza granice ■ coś odmierza ■ buduje ■ planuje ■ kreśli
tworzy coś z niczego ■ maluje ■ szkicuje

b) Napisz krótkie uzasadnienie wybranej odpowiedzi. Możesz wykorzystać podane słownictwo.

Sądzę tak, ponieważ ■ Po pierwsze..., po drugie ■ Warto dodać, że ■ Według mnie
Uważam, że..., gdyż ■ Wskazują na to następujące elementy obrazu

4. Zapoznaj się z poniższymi informacjami, a następnie wybierz te z nich, które – twoim zdaniem – nawiązują do obrazu *Stworzenie świata*.

- Czerwień – kolor, któremu przypisuje się wiele ukrytych znaczeń. Barwa ta jest związana z krwią, ogniem, potęgą, królewskością, dostojnością, ofiarą. Jest symbolem energii, zapału, odwagi, twórczego działania, grzechu, ogni piekielnych lub też poświęcenia, ofiary, miłosierdzia i męczeństwa.

- Cyrkiel – przyrząd służący do rysowania idealnie dokładnych kręgów; symbol porządku kosmicznego i siły twórczej, początku wszystkich rzeczy przez podobieństwo do początkowej litery alfabetu – A. Ze względu na swoje zastosowanie jest symbolem geometrii, architektury i astronomii.

- Alfa i omega (A, Ω) – pierwsza i ostatnia litera alfabetu greckiego; stały się w znaczeniu przenośnym znakiem początku i końca, wszystkiego od A do Z. Jeśli się mówi, że ktoś jest alfą i omegą, oznacza to, że ten ktoś jest mądry, ma bardzo dużą wiedzę, ogromny autorytet. Ze względu na kształt alfa jest wiązana z cyrklem, omega zaś – z lampą, światłem, gdyż przypomina płomień.

Na podstawie książek: Władysław Kopaliński *Słownik symboli*; Hans Biedermann (czyt. Biderman) *Leksykon symboli*

Symbol – umowny znak zastępujący pojęcie, stan, przedmiot. W tym znaczeniu nasz świat jest pełen symboli.

W kulturze **symbol jest znakiem treści ukrytych** – za znaczeniem dosłownym kryje się znaczenie ukryte, czyli symboliczne. Na przykład jabłko jest owocem jabłoni (i to jest **znaczenie dosłowne**), ale ponieważ owoc ten Ewa zerwała z rajskiego drzewa, to jabłko stało się symbolem grzechu, wiedzy, pokusy (i to jest jego **znaczenie symboliczne**). Jest też symbolem władzy, wiecznej młodości, niezgody.

Odczytywanie symboli wymaga czasami **dużej wiedzy i wyobraźni**, ponieważ najczęściej można je interpretować na różne sposoby.

5. Wybierz wyrazy określające kolorystykę i nastrój obrazu Williama Blake'a.

czerwień ■ róż ■ karmin ■ purpura ■ szkarłat ■ błękit ■ orzech ■ szafir ■ bordo
 lazur ■ granat ■ zieleń ■ szmaragd ■ kasztan ■ seledyn ■ czerń ■ beż
 mahoń ■ złoto ■ szarość ■ popiel ■ srebro ■ biel ■ siwizna ■ brąz
 tkliwy ■ smutny ■ melancholijny ■ błogi ■ poważny ■ uroczysty
 tęskny ■ ciepły ■ przyjemny ■ patetyczny

6. a) Porównaj dwie wypowiedzi na temat obrazu *Stworzenie świata*. Powiedz, który komentarz jest bliższy twojemu odczytaniu dzieła.

Komentarz I. Obraz jest – według mnie – symbolicznym przedstawieniem aktu twórczego. Bóg wyznacza cyrklem granice świata. To, że Bóg jest wieczny, podkreśla siwizna włosów i brody. Jego doskonałość i siłę oddaje harmonia młodzieńczego ciała, w którym jest coś z antycznego piękna i tytanicznej siły. Można przyjąć, że symbolem aktu twórczego jest cyrkiel, który swym kształtem przypomina literę A – znak początku wszechrzeczy. Być może Blake nawiązał do słów Chrystusa zawartych w Apokalipsie św. Jana: „Jam Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec” (Ap 22, 13). Możemy bowiem dostrzec w kształcie cyrkla alfę, a w świetlistych promieniach wokół okręgu – omegę.

Komentarz II. Uważam, że obraz przedstawia Boga, który mierzy świat i nadaje mu prawa. To, że Stwórca znajduje się w ograniczonej przestrzeni słońca, jest jakby wpisany w okrąg, sugeruje, że dobrowolnie podporządkowuje się prawom, które ustanawia. Jednak jego włosy i broda rozwiewane wiatrem, będącym symbolem wolności i niezależności, wskazują na to, że Bóg nie podlega prawom i w każdej chwili może ten krąg opuścić. Moim zdaniem dzieło Blake'a nawiązuje do renesansowej fascynacji pięknem ludzkiego ciała. Prawdopodobnie Bóg Blake'a ma przypominać, że człowiek został stworzony na podobieństwo Boga i nosi w sobie cechy boskości.

b) Przeanalizuj treść komentarzy I i II. Wskaż fragmenty będące twierdzeniami i takie, które są uzasadnieniami.

c) Wypisz z komentarzy sformułowania zapowiadające wygłoszenie własnych sądów i przekonań na temat obrazu.

7. Napisz kilkuzdaniową wypowiedź, w której wyrazisz swoją opinię na temat analizowanego dzieła i ją uzasadnisz. Wykorzystaj wybrane słownictwo.

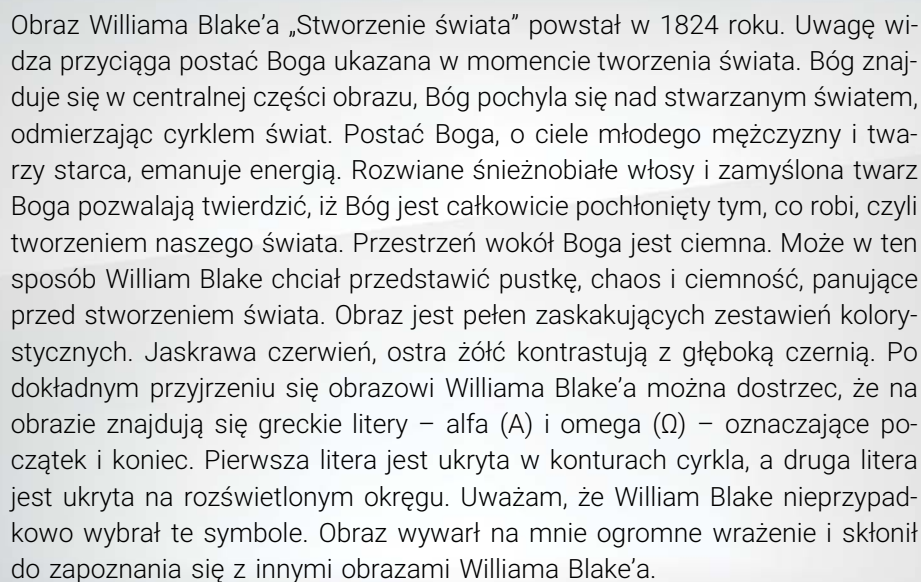
jestem przekonana/przekonany ■ jestem przeświadczona/przeświadczony
na pewno ■ naprawdę ■ być może ■ przypuszczalnie ■ niestety
istotnie ■ z pewnością ■ niewątpliwie ■ bez wątpienia ■ moje obserwacje
według mnie ■ moim zdaniem ■ uważam ■ sędzę

8. Popraw poniższy opis obrazu *Stworzenie świata* Williama Blake'a. Możesz to zadanie wykonać na komputerze z zastosowaniem wybranego edytora tekstu.

Ważne czynności przy redagowaniu tekstu

- Przeczytaj tekst co najmniej dwukrotnie.
- Wybierz fragmenty, które – według ciebie – wymagają poprawy.
- Zapisz pierwsze propozycje zmian.
- Przeczytaj pracę po poprawkach.
- Sprawdź, czy w twojej pracy należy:
  - wprowadzić akapity zgodne z logiką opisu (wstęp, rozwinięcie, zakończenie);
  - zastąpić niektóre wyrazy ich synonimami lub zaimkami, by uniknąć powtórzeń;
  - skreślić niepotrzebne wyrazy lub fragmenty oraz skrócić zdania, by wypowiedź była logiczna i precyzyjna.

Obraz Williama Blake'a „Stworzenie świata” powstał w 1824 roku. Uwagę widza przyciąga postać Boga ukazana w momencie tworzenia świata. Bóg znajduje się w centralnej części obrazu, Bóg pochyla się nad stwarzanym światem, odmierzając cyrklem świat. Postać Boga, o ciele młodego mężczyzny i twarzy starca, emanuje energią. Rozwiane śnieżnobiałe włosy i zamyślona twarz Boga pozwalają twierdzić, iż Bóg jest całkowicie pochłonięty tym, co robi, czyli tworzeniem naszego świata. Przestrzeń wokół Boga jest ciemna. Może w ten sposób William Blake chciał przedstawić pustkę, chaos i ciemność, panujące przed stworzeniem świata. Obraz jest pełen zaskakujących zestawień kolorystycznych. Jaskrawa czerwień, ostra żółć kontrastują z głęboką czernią. Po dokładnym przyjrzeniu się obrazowi Williama Blake'a można dostrzec, że na obrazie znajdują się greckie litery – alfa (A) i omega (Ω) – oznaczające początek i koniec. Pierwsza litera jest ukryta w konturach cyrkla, a druga litera jest ukryta na rozświetlonym okręgu. Uważam, że William Blake nieprzypadkowo wybrał te symbole. Obraz wywarł na mnie ogromne wrażenie i skłonił do zapoznania się z innymi obrazami Williama Blake'a.

Fonetyka. Przypomnienie podstawowych pojęć

Szum deszczu, warkot silnika, śpiew ptaków – dźwięki otaczają nas ze wszystkich stron. Potrafimy odczytywać zawarte w nich informacje – przechodzień zatrzymuje się na sygnał klaksonu, a zawodnik, słysząc wystrzał, rusza do biegu.

Do szczególnych dźwięków należą dźwięki mowy. To, że człowiek nauczył się w ten sposób przekazywać informacje, decydująco wpłynęło na jego rozwój. **Dźwiękami mowy i zjawiskami związanymi z wymawianiem głosek** (artykulacją) zajmuje się **fonetyka**.

Podstawowe pojęcia z dziedziny fonetyki:

- głoska, • samogłoska, • spółgłoska, • sylaba.

Głoska to najmniejszy dający się usłyszeć dźwięk mowy. Głoski dzielimy na **samogłoski** i **spółgłoski**.

Przy wymawianiu **samogłoski** cały czas słychać pełny dźwięk, np. a [a], o [o]. Zaliczamy do nich **a, e, i, o, u, y, ą, ę**.

Spółgłoska to taka głoska, która nie jest samogłoską. Spółgłoski to: **b, c, ch, cz, ć, d, dz, dź, dż, f, g, h, j, k, l, ł, m, n, ń, p, r, rz, s, sz, ś, t, w, z, ź, ż**.

Sylaba (zgłoska) – część wyrazu zawierająca samogłoskę i wymawiana jako całość.

Uwaga. Wyraz, który ma tylko jedną sylabę to wyraz jednosylabowy.

Litery – znaki graficzne służące do oznaczania głosek.

Uwaga. Niektóre głoski oznaczamy za pomocą kilku liter, np. *ch, rz, ni, dzi*.

1. Przeczytaj na głos tekst. Znajdź wyrazy, które zmieniły sens wypowiedzi. Popraw je i uzupełnij wniosek.

W pierwszym roku nauki w liceum mieszkałem w internecie. Na początku drogiej klasy przeprowadziłem się na stację, ponieważ chciałem zostać prymasem. W toku nauki okazało się, że pewne przedmioty są dla mnie bardzo nieprzystępne, ale za to moje rysunki przypadły do gustu wielu ludziom. Robiłem postępy i mój talent został dostrzeżony. Dziś jestem znanym artystą.

Zmiana **?**. powoduje zmianę **?**. wyrazu, w którego skład wchodzi ta głoska.

2. Przeczytaj zdania, następnie wskaż wyrazy jednosylabowe.

*A niechaj narodowie wždy postronni znają,
iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają.*

Mikołaj Rej

Zmień swój język, a zmienisz swoje myśli.

Karl Albrecht

Aby poprawnie wydzielić głoski w wyrazie, należy:

- głośno wymówić wyraz i starać się wyodrębnić najmniejsze słyszalne cząstki,
- pamiętać, że jednej głosce mogą odpowiadać dwie lub trzy litery, np. *m-o-rz-e*, *dzi-e-c-k-o*,
- szczególnie uważać na wyrazy mające w pisowni literę *i*, która może:
  - być odpowiednikiem samogłoski *i* [*i-g-t-a*],
  - być tylko znakiem miękkości *si-a-n-o* [*ś-a-n-o*],
  - być odpowiednikiem samogłoski *i*, a jednocześnie znakiem zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski [*p'-i-t-k-a*],
  - oznaczać głoskę *j* [*ch-e-m-j-a*],

Uwaga. W języku polskim po głoskach *p, b, f, w, m, k, g* możliwa jest wymowa ze spółgłoską *j* [*p-j-e-s, m-j-a-s-t-o, k-j-e-d-y*] albo bez niej [*p'-e-s, m'-a-s-t-o, k'-e-d-y*].

- oznaczać połączenie głoskowe *ji* [*e-p-o-p-e-j-i*].

3. Przeczytaj zdania na głos, następnie wskaż wyrazy, w których:

- ta sama głoska jest oznaczona w zapisie różnymi literami,
- tymi samymi literami są oznaczone różne głoski.

Językiem można zmiążyć człowieka, ale i go ocalić.

Łatwiej utrzymać w języku rozżarzony węgiel niż słowo sekretne.

Niewart w gębie języka, kto nim brata dotyka.

4. Uzupełnij w zeszycie tabelę. Wpisz do każdej rubryki po pięć wyrazów z tekstu.

Epokę piśmienniczą w języku polskim umownie otwiera rok 1136. Wtedy to papież Innocenty II wysłał do arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba bullę (urzędowy dokument papieski) zawierającą informacje dotyczące majątności arcybiskupstwa. W dokumencie łacińskim zapisano ponad czterysta polskich imion i innych nazw własnych, będących istotnym źródłem wiedzy o fonetyce i słowotwórstwie średniowiecznej polszczyzny.

Bulla Innocentego II zwana Bullą gnieźnieńską, 1136

litera <i>i</i> oznaczająca		
miękkość	miękkość i samogłoskę	tylko samogłoskę
?	?	?

Człowiek – glina z Prometeuszowymi łzami

Katarzyna Marciniak

Dobroczynca ludzkości

Prometeusz był tytanem, synem Japetosa i Klymene, a więc kuzynem Zeusa przez jego ojca Kronosa, brata Japetosa. [...]

Prometeusz i Epimeteusz mieli za zgodą Zeusa zaludnić ziemię żywymi stworzeniami. Epimeteusz wykorzystał dary, które otrzymał od władcy Olimpu: szpony, pazury, skrzydła, dzioby, kły, jad oraz futra. Zabrał się szybko do pracy i powołał do życia zwierzęta. Prometeusz natomiast długo rozmyślał nad swoim zadaniem. Wreszcie wziął glinę, zmieszał ją z własnymi łzami i stworzył istoty na podobieństwo bogów – ludzi. Dał im również dusze. Tytan z dumą podziwiał swoje dzieło. Ludzie poruszali się na dwóch nogach, głowę nosili prosto, mogli śmiało patrzeć w niebo. Niebawem jednak Prometeusz posmutniał. Jego stworzenia były wprawdzie piękne i wspaniałe niczym bogowie, ale ich kruche i słabe ciała nie zapewniały im ochrony w trudach życia. Epimeteusz zużył wszystkie kły, pazury, futra... Dla ludzi nie starczyło już Zeusowych darów. Nocami drżeli z zimna i nie potrafili się obronić przed drapieżnikami.

Prometeusz postanowił zapewnić swoim ukochanym dzieciom broń, która pozwoliłaby im przetrwać. Udał się potajemnie do pałacu Heliosa i wykrał ognistą iskrę ze słonecznego rydwanu. Przeniósł ją na ziemię i ofiarował ludziom boską moc płomienia. Następnie został ich cierpliwym nauczycielem w sztuce korzystania z ognia, by mogli przyrządzać jedzenie, wytapiać metale, wznosić domy, sporządzać narzędzia, leczyć rany oraz chronić się przed dzikimi zwierzętami. Zapoznał ludzkość także z matematyką i rzemiosłem artystycznym. Prometeuszowe stworzenia wkrótce zaczęły zdobywać coraz większą władzę na ziemi. Zeus jednak gniewał się na tytana. Ulepione z gliny istoty uważał za żalosne karykatury bogów – obrazę boskiego majestatu. Kradzież ognia tylko spotęgowała irytację władcy Olimpu.

Prometeusz postanowił sprawić, by Zeus zaakceptował obecność ludzi na ziemi i zatwierdził ich prawo do życia. Zaprosił władcę bogów do Mekone, obiecując, że Olimpijczycy znajdą w nowych stworzeniach wiernych poddanych, którzy wykorzystają boski dar ognia do składania ofiar. Ułagodzony Zeus przystał na propozycję Prometeusza. Tytan zabił tymczasem wołu i podzielił go na dwie części. Najlepsze mięso schował pod skórą, a nagie kości przykrył tłuszczem. Kiedy Zeus zjawił się na miejscu obrzędu, Prometeusz poprosił, by władca bogów sam wybrał część, jaką odtąd ludzie mieli przeznaczać na ofiarę. Zeus, pożądliwie patrząc na tłuszcz, pod którym spodziewał się smacznego mięsa, wskazał właśnie tę część wołu i zawarł z ludźmi przymierze. Kiedy odkrył podstęp Prometeusza, nie mógł już cofnąć ugody. Od tej pory bogom składano w ofierze tłuszcz i kości, ludzie zaś spożywali mięso. Oburzony Zeus postanowił ukarać tytana. Najpierw jednak gniew władcy Olimpu uderzył w ukochane istoty Prometeusza.

rydwan – starożytny dwukolowy powóz

irytacja – zdenerwowanie

Fragment wazy przedstawiający Heraklesa, który uwalnia Prometeusza, VII w. p.n.e.

atrybut – istotna cecha, właściwość; określony przedmiot stanowiący znak rozpoznawczy

ciemnizyiel – ktoś, kto pozbawia swobody, uciska, wykorzystując swoją władzę

nereida – nimfa morska, opiekunka żeglarzy

centaur – pół człowiek, pół koń

Zeus poprosił Hefajstosa o stworzenie kobiety, która dorównywałaby urodą samej Afrodycie. Bogini miłości obdarzyła ją wdziękiem, Hermes – darem słodkiej wymowy, a pozostali mieszkańcy Olimpu – innymi atrybutami. I oto powstała Pandora – istota tak piękna, że nikt nie mógł się jej oprzeć. Zeus zesłał Pandorę na ziemię, wręczyszy jej beczkę, której miała nie otwierać. Skierował dziewczynę najpierw do Prometeusza. Tytan jednak domyślił się podstępu i w ogóle nie przyjął Pandory. Następnie trafiła do domu Epimeteusza, a ten nie tylko ją

wpuścił, ale też wkrótce poślubił. Pandora nie umiała opanować ciekawości i namówiła męża, by razem otworzyli beczkę. Za ledwie podnieśli pokrywę, a od razu na świat wydostały się rozmaite cierpienia, choroby i nieszczęścia, które umieścił w środku Zeus, spodziewając się, że Pandora ulegnie pokusie. Odtąd ludzi prześladowają różne plagi, a w życiu pomaga im jedynie wątpla nadzieja, która znalazła się na samym dnie beczki.

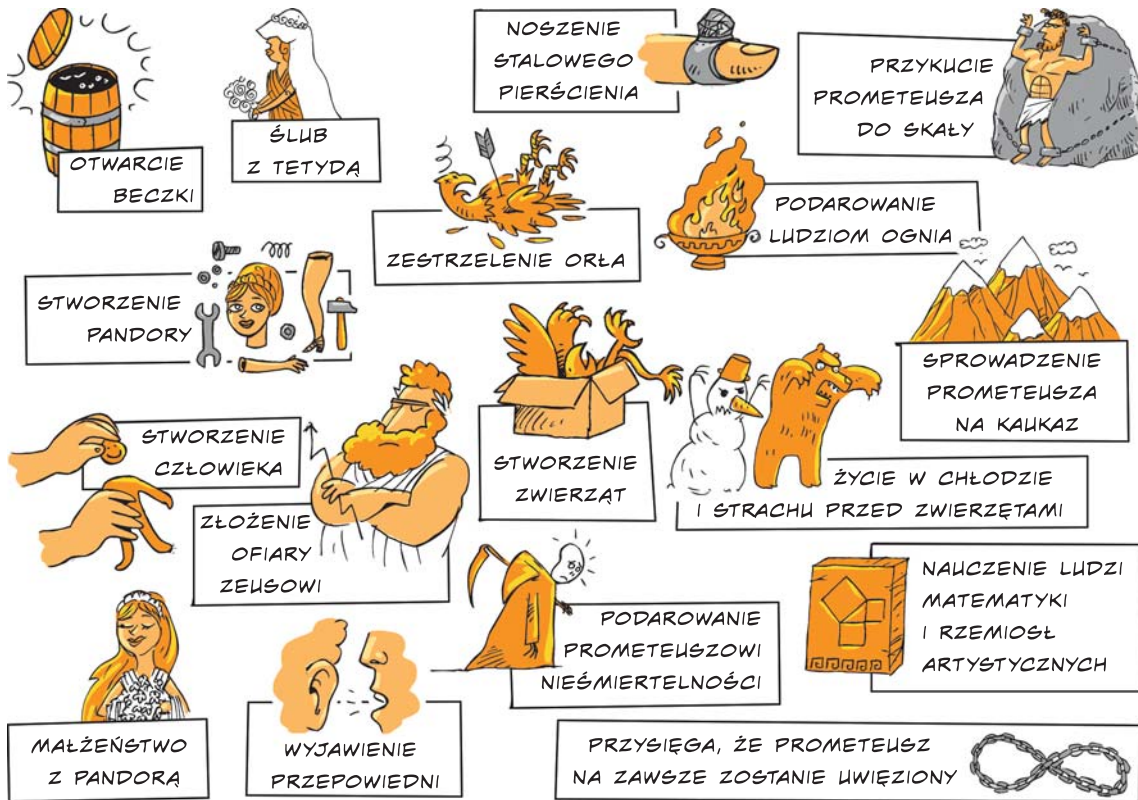
Prometeusz nie miał wystarczającej mocy, by uchronić ludzi przed nieszczęściami zesłanymi przez Zeusa. Ukochane stworzenia tytana musiały radzić sobie same dzięki tym umiejętnościom, które zdążył im przekazać oddany nauczyciel. Władca bogów postanowił bowiem ukarać i jego. Wysłał Siłę oraz Przemoc, by sprowadziły Prometeusza na Kaukaz, a tam Hefajstos na rozkaz Zeusa przykuł tytana do skały potężnymi łańcuchami. W ciągu dnia ciało dobroczyńcy ludzkości paliło słońce, nocami smagały je deszcze. Chcąc spotęgować cierpienia Prometeusza, król bogów zesłał ogromnego orła, który wyjadał udręczonemu więźniowi wątrobę, odrastającą co wieczór, by o świcie ptak mógł zaczynać swoją ucztę od początku. Usatysfakcjonowany Zeus poprzysiągł wcześniej na Styks, że nigdy nie uwolni tytana z łańcuchów.

Władca Olimpu nie gniewał się na Prometeusza tylko dlatego, że stworzył on ludzi na boskie podobieństwo i użył podstępu w Mekone. Chciał też zmusić tytana, by wyjawiał mu pewną przepowiednię. Była ona kluczowa dla utrwalenia Zeusowego panowania. Prometeusz jednak milczał. Przekazał swojemu ciemnizyielowi treść wyroczni dopiero po trzydziestu tysiącach lat udręki. Ostrzegł mianowicie Zeusa, by nie wiązał się z Tetydą, ponieważ syn zrodzony z tej przepięknej nereidy, która od dawna bardzo podobiała się królowi bogów, okaże się potężniejszy od ojca. Tetydę oddano więc za żonę Peleusowi, a z ich związku przyszedł na świat Achilles. Zeus uniknął zagrożenia i nie zaprotestował, kiedy przemierzający Kaukaz Herakles zastrzelił orła z łuku, a następnie rozerwał kłępujące Prometeusza łańcuchy, uwalniając tytana, któremu centaur Chiron odstąpił dar nieśmiertelności. Władca bogów ucieszył się nawet, że chwała z tego zdarzenia spłynęła na jego ukochanego syna. Ponieważ jednak Zeus przysiągł na Styks, że nigdy nie wyzwoli Prometeusza z pęt, nakazał, by tytan zawsze już nosił stalowy pierścień z odłamkiem skały, do której był tak długo przykuty. W ten sposób król Olimpu pozostawił też widoczny znak swojej władzy nad niepokornym dobroczyńcą ludzkości.

Fragment książki *Mitologia grecka i rzymska. Bohaterowie ponad czasem*, Wydawnictwo Szkolne PWN sp. z o.o. ParkEdukacja 2010, s. 413, 414, 416

ZADANIA

1. Na podstawie tekstu przyporządkuj wydarzenia do właściwych osób.

2. Powiedz, w jaki sposób – według mitologii greckiej – powstał człowiek. Dzięki czemu zaczął sobie radzić w świecie i tworzyć cywilizację?

3. Porównaj Zeusa z Prometeuszem. Zapisz, jakie są między nimi różnice, a jakie podobieństwa. Możesz wykorzystać podane słownictwo.

opiekuńczy ■ egocentryczny ■ okrutny ■ bezinteresowny ■ nieubłagany ■ nieczuły ■ nieustraszony
 bezwzględny ■ dalekowzroczny ■ krótkowzroczny ■ szlachetny ■ wrażliwy ■ chciwy ■ niezłomny
 altruistyczny ■ egoistyczny ■ uparty ■ zawzięty ■ mściwy ■ empatyczny ■ małostkowy
 konsekwentny ■ silny psychicznie ■ inteligentny ■ buntowniczy ■ współczujący
 niezłomny ■ niepokorny ■ kochający ■ przyjazny ■ szlachetny
 stanowczy ■ przebiegły ■ niezachwiany
 nieprzejednany ■ nieustępliwy

	Zeus	Prometeusz
różnice	??	??
podobieństwa	??	

4. Napisz kilkuzdaniową notatkę na temat postępowania i postawy Prometeusza. Wykorzystaj wybrane związki frazeologiczne.

głębie serce ■ cichy bohater ■ czarna rozpacz ■ iść za głosem serca ■ serce na dłoni
 nadepnąć na odcisk ■ stalowe nerwy ■ wziąć pod skrzydła ■ zachować zimną krew

5. Wyjaśnij znaczenie wyrazu *prometeizm*. W tym celu wykorzystaj wybrane słownictwo i podaj przykłady takich zachowań, które świadczą o postawie prometejskiej.

poświęcenie dla ludzkości ■ działanie na rzecz innych ludzi ■ cierpienie w imię dobra ogółu
 konsekwentne czynienie dobra bez względu na poniesione koszty osobiste
 wyrzeczenie się własnego interesu dla wyższej wartości
 dobrowolna ofiara w imię wyższych celów

Interpretacja wątku zbrodni i kary tytana zmieniała się przez stulecia. **Do dziś w kulturze istnieją różne odczytania starożytnego mitu.** Dominuje to odczytanie, które uznaje Prometeusza za dobroczyńcę ludzkości. Ale istnieje też inna wersja, ukazująca tytana jako tego, który sprowadził na świat zło. Ofiarował bowiem ogień ludziom, którzy byli nieprzygotowani do przyjęcia takiego daru i wykorzystali go do prowadzenia wojen i niszczenia życia.

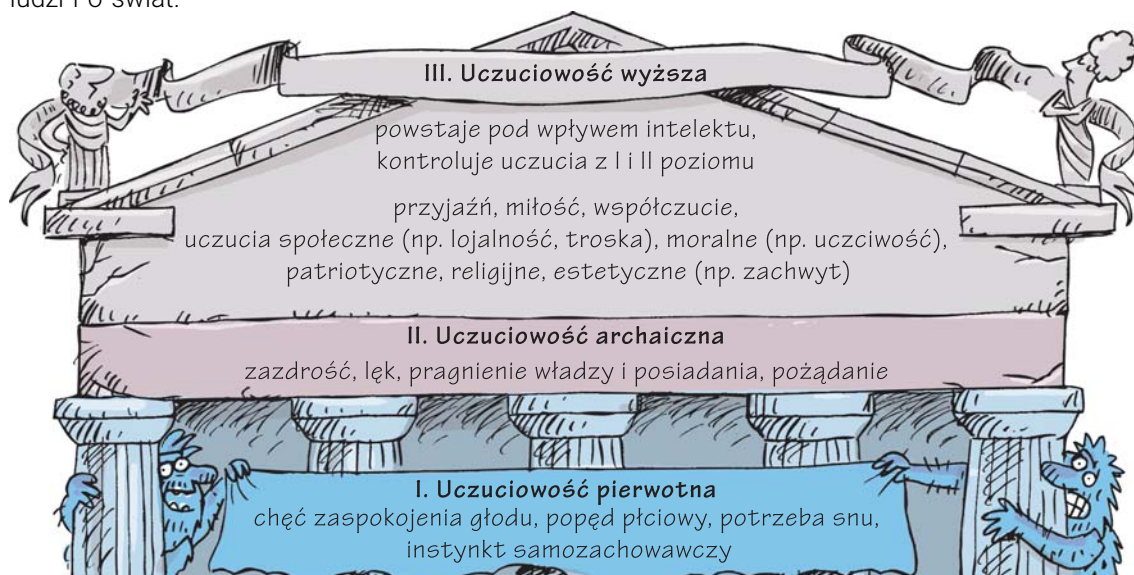
s. 364–365 ▶▶▶

Mit o Prometeuszu to jeden z najważniejszych tekstów kultury. Nawiązują do niego twórcy literatury, muzyki i sztuk plastycznych. Z dziejami tytana wiążą się także takie frazeologizmy, jak *tytaniczny wysiłek*, *prometejski czyn*. Do Prometeusza nawiązuje również nazwa pierwiastka chemicznego – promet (*Promethium*).

6. Porozmawiajcie o tym, o jakie ważne dla ludzkości kwestie (np. związane z ekologią, pokojem, głodem na świecie, prawami człowieka) mógłby walczyć współczesny Prometeusz.

7. W imię jakich wartości jesteś w stanie poświęcić czas, wygodę i przyjemności? Spójrz na schemat pokazujący poziomy życia uczuciowego i powiedz, jacy ludzie potrafią dbać o innych ludzi i o świat.

Na podstawie http://psychopatologia.wyklady.org/wyklad/696_uczucia-i-zaburzenia-zycia-uczuciowego.html

8. Kogo można by nazwać współczesnym Prometeuszem? Podaj przykłady i uzasadnij wybór.

Biblijny rodowód

s. 79, 366–367 ▶▶▶

2⁸ – pierwsza liczba informuje o numerze rozdziału, liczby koloru czerwonego oznaczają kolejne wersety

2⁸A zasadziwszy ogród w Eden na wschodzie, Pan Bóg umieścił tam człowieka, którego ulepił. ⁹Na rozkaz Pana Boga wyrosły z gleby wszelkie drzewa miłe z wyglądu i smaczny owoc rodzące oraz drzewo życia w środku tego ogrodu i drzewo poznania dobra i zła.

¹⁰Z Edenu zaś wypływała rzeka, aby nawadniać ów ogród, i stamtąd się rozdzielała, dając początek czterem rzekom. [...]

¹⁵Pan Bóg wziął zatem człowieka i umieścił go w ogrodzie Eden, aby uprawiał go i doglądał. ¹⁶A przy tym Pan Bóg dał człowiekowi taki rozkaz: «Z wszelkiego drzewa tego ogrodu możesz spożywać według upodobania; ¹⁷ale z drzewa poznania dobra i zła nie wolno ci jeść, bo gdy z niego spożyjesz, niechybnie umrzesz».

¹⁸Potem Pan Bóg rzekł: «Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam, uczynię mu zatem odpowiednią dla niego pomoc». ¹⁹Ulepiwszy z gleby wszelkie zwierzęta lądowe i wszelkie ptaki powietrzne, Pan Bóg przyprowadził je do mężczyzny, aby przekonać się, jaką on da im nazwę. Każde jednak zwierzę, które określił mężczyzna, otrzymało nazwę „istota żywa”. ²⁰I tak mężczyzna dał nazwy wszelkiemu bydłu, ptakom powietrznym i wszelkiemu zwierzęciu polnemu, ale nie znalazła się pomoc odpowiednia dla mężczyzny.

* niewiasta została wyjęta z żebra czy boku mężczyzny, więc dzieli z nim jego naturę, jest – jak on – człowiekiem umieszczonym w raju; słowa *zebro* i *życie* były u starożytnych Semitów pojęciami bliskimi

** się zwała niewiastą, bo ta z mężczyzny została wzięta – hebrajski tekst zawiera grę słów *isz* ('mąż') i *iszsa* ('niewiasta'), nie do oddania w języku polskim

²¹Wtedy to Pan sprawił, że mężczyzna pogrążył się w głębokim śnie, i gdy spał, wyjął jedno z jego żeber*, a miejsce to zapełnił ciałem. ²²Po czym Pan Bóg z żebra, które wyjął z mężczyzny, zbudował niewiastę. A gdy ją przyprowadził do mężczyzny, ²³mężczyzna powiedział:

«Ta dopiero jest kością z moich kości i ciałem z mego ciała! Ta będzie się zwała niewiastą, bo ta z mężczyzny została wzięta»**.

Fragment Księgi Rodzaju z Biblii Tysiąclecia, Pallottinum, Poznań 2012

Michał Anioł, *Stworzenie Adama*, fresk z kaplicy Sykstyńskiej, XVI w.

Z najważniejszymi tekstami kultury, takimi jak na przykład Biblia, prowadzi się nieustanny dialog. twórcy literatury, malarstwa i innych dziedzin sztuki nawiązują do zawartych w tych tekstach idei, komentują je, przekształcają niektóre elementy. Aby uczestniczyć w tym dialogu, trzeba znać dzieła będące podstawą naszej kultury.

Brandstaetter
– czyt. Brantszteter

Roman Brandstaetter Stworzenie człowieka

U stóp wzgórza,
Do którego po złotej łące
Zmierzają lwy i owce,
Wilki i jelenie,
Siedzi
Człowiek.

Stojący obok
Bóg
Przekazuje mu promień
Swojego oddechu.

Człowiek zaczyna żyć.

Rozłożył ręce.

Podniósł głowę.

Patrzy na Boga.

I myśli z nieukrywaną zazdrością:

Mój sobowtór.

Roman Brandstaetter

(1906–1987), poeta, prozaik, dramaturg, tłumacz. Debiutował w 1928 r. tomem poetyckim *Jarzma*. W swojej twórczości nawiązywał do wątków biblijnych, mitologicznych i historycznych. Do jego najważniejszych utworów należą: *Węzły i miecze*, *Król i aktor*, *Pieśń o życiu i śmierci Chopina*.

ZADANIA

1. Ustal, który moment aktu stworzenia przedstawiono w wierszu.
2. Znajdź fragment wiersza opisujący moment stworzenia człowieka i odpowiedz na pytania.
  - W jaki sposób poeta ukazuje moment, w którym człowiek staje się człowiekiem?
  - Jak zostało to przedstawione na fresku Michała Anioła, a jak – w *Księdze Rodzaju*?
3. Powiedz, który fragment wiersza zawiera informacje niewystępujące w Biblii.
4. Ustal, która cecha człowieka ujawnia się w ostatniej strofie utworu.

Wiersz wolny – wiersz, w którym jedynym elementem wierszotwórczym jest wyodrębniony graficznie wers. Wersy w wierszu wolnym **nie tworzą żadnego przewidywalnego układu**, mogą być łączone w zdania w dowolny sposób.

5. Porozmawiajcie o tym, jaka myśl została zawarta w utworze Romana Brandstaettera *Stworzenie człowieka*. Przeczytajcie informację o wierszu wolnym. Odpowiedzcie na pytania.

- Jaki wpływ na odczytanie wiersza ma przerzucenie poszczególnych fragmentów zdań do kolejnych wersów?
- Jaki głosowy (intonacyjny) efekt osiągnął dzięki temu poeta?
- Dlaczego – według was – poeta zastosował tak zwarte zdania?

6. Przygotuj głosową interpretację utworu *Stworzenie człowieka*.

Interpretacja głosowa – sposób przeczytania, wygłoszenia z pamięci lub zaśpiewania jakiegoś tekstu (np. literackiego lub muzycznego). Podczas interpretacji głosowej należy pamiętać o dobrej dykcji (poprawnej wymowie), intonacji (nadawaniu melodii w celu wyrażenia emocji) i stosowaniu pauz.

Skarbiec języka. Pochodzenie frazeologizmów

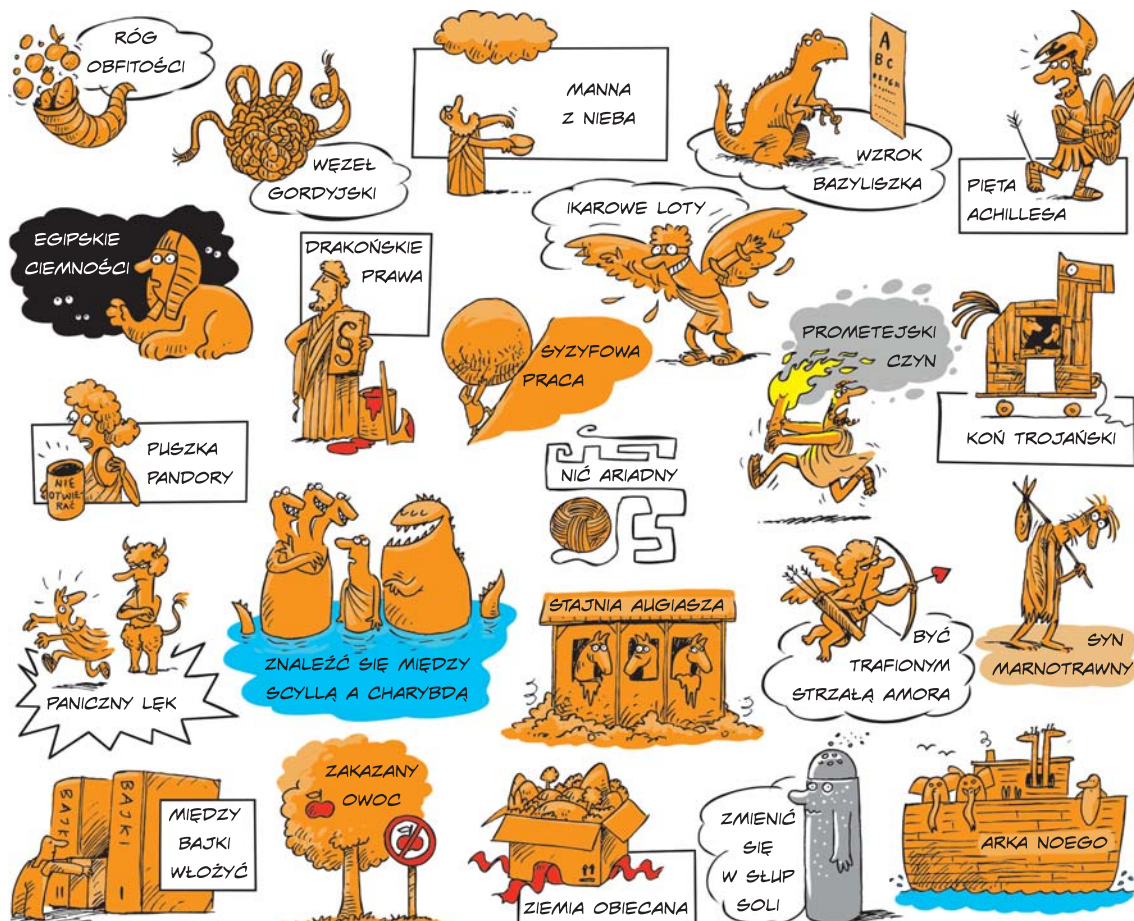
Frazeologizm – utarte połączenie wyrazowe, np. *drzeć koty*, czyli spierać się, kłócić się; *szyfrowa praca* – praca ciężka i bezcelowa, niedająca żadnych wyników. Wyrażenia takie są niepodzielne znaczeniowo i zrozumiałe tylko jako całość.

Niektóre źródła frazeologizmów:

- **mitologia** np. *męki Tantala* – Tantal, król Lidii, za przewinienia wobec bogów został ukarany wiecznym głodem i pragnieniem, których nie mógł zaspokoić, mimo że stał w wodzie, a nad nim zwisała się gałąź pełna owoców. Dziś wyrażenie to oznacza dręczące, niezaspokojone pragnienie czegoś.
- **Biblia** np. *umywać ręce* – w czasie procesu Jezusa Poncjusz Piłat poprosił o misę z wodą i publicznie obmył ręce, co miało oznaczać, że nie ponosi odpowiedzialności za śmierć niewinnego. Dziś zwrot ten oznacza niechęć do mieszania się do czegoś, zrzucenie z siebie odpowiedzialności.
- **literatura** np. *walczyć z wiatrakami* – w utworze Cervantesa *Don Kichot* tytułowy bohater stacza walkę z wiatrakami, które bierze za olbrzymy. Dziś zwrot ten oznacza bezsensowną walkę z urojonym przeciwnikiem.
- **historia** np. *pyrrusowe zwycięstwo* – Pyrrus, król Epiru, pokonał Rzymian pod Ausculum w 279 r. p.n.e., okupując zwycięstwo tak ogromnymi stratami, że nie był w stanie w żaden sposób go wykorzystać. Dziś wyrażenie to oznacza zwycięstwo osiągnięte zbyt wysokim kosztem.
- **inne źródła** np. *palić za sobą mosty* – zwrot pochodzący z dziedziny wojskowości: armia wycofująca się z jakiegoś obszaru niszczyła mosty, by utrudnić przeciwnikowi marsz. Dziś zwrot ten oznacza zerwanie z czymś nieodwołalnie, uniemożliwienie sobie powrotu do czegoś.

1. a) Dopasuj frazeologizmy do objaśnienia ich znaczeń. W razie wątpliwości skorzystaj ze słowników.

- uznać coś za nieprawdopodobne
- znaleźć się w sytuacji bez wyjścia
- ogromny strach, niepokój
- wielki nieporządek
- daremny trud, bezcelowa praca
- bogactwo, dobrobyt, dostatek
- sposób wyjścia z trudnej sytuacji
- źródło niekończących się nieszczęść
- złe, nieżyczliwe spojrzenie
- słaby punkt, czyjaś słaba strona
- surowe, bezwzględne prawa
- trudny problem do rozwiązania
- nie podejmować działań, licząc na cud
- nagle się zatrzymać, znieruchomieć
- azyl, bezpieczeństwo
- nieprzenikniona ciemność
- bezinteresowne heroiczne działanie
- zakochać się
- kraina szczęśliwości
- człowiek, który zawinił, ale się opamiętał
- podstęp, zdobycz przynosząca zgubę
- śmiałe działania prowadzące do katastrofy
- rzecz niedozwolona

b) Ustal, które frazeologizmy pochodzą z mitologii.

2. a) Objaśnij znaczenie podanych frazeologizmów.

bajońskie sumy ■ spartańskie wychowanie ■ dantejskie sceny
dojść po nitce do kłębka ■ znaleźć się w labiryncie ■ nić Ariadny

b) Opisz trudną sytuację, z której udało ci się wybrnąć. Wykorzystaj wybrane frazeologizmy z zadania 3a.

3. Wyjaśnij znaczenie związków frazeologicznych i powiedz, z jakim biblijnym wydarzeniem są związane. Skorzystaj z odpowiedniego słownika.

lata chude i tłuste ■ mieć jak w raju ■ manna z nieba
wieża Babel ■ miłosierny samarytanin

4. a) Od podanych imion utwórz przymiotniki i dopasuj je do odpowiednich rzeczowników.

Salomon	Kain	Judasz	Hiob
srebrniki	wieści	znamię	mądrość

b) Wyjaśnij znaczenie powstałych frazeologizmów.

Małą literą piszemy takie przymiotniki utworzone od imion lub nazwisk, które odpowiadają na pytania: *jaki? jaka? jakie?*

styl mickiewiczowski (jaki?) – sposób pisania podobny do stylu Mickiewicza

Wielką literą piszemy przymiotniki, które oznaczają osoby i odpowiadają na pytania: *czyj? czyja? czyje?*

poemat Mickiewiczowski (czyj?) – poemat napisany przez Mickiewicza

5. Uporządkuj pomieszane związki frazeologiczne pochodzące z Biblii i je zapisz.

Kto mieczem wojuje, ten góry przenosi.

Sprzedać pierworództwo do Kajfasza.

Wiara od miecza ginie.

Widzieć źdźbło w oku bliźniego za miskę soczewicy.

Chodzić od Annasza, a nie widzieć belki w oku swoim.

6. Uzupełnij tekst podanymi sformułowaniami. Użyj ich w odpowiedniej formie.

rzucać słowa na wiatr ■ umywać ręce ■ kielich goryczy
dzień sądu ■ głos wołającego na puszczy ■ rzeź niewiniątek

Nauczyciel od dłuższego czasu mówił, że najbliższa klasówka będzie trudna i trzeba się do niej starannie przygotować. Był to jednak .?, ponieważ nikt nauczyciela nie słuchał. Jednak .? zbliżał się nieubłaganie, a my wiedzieliśmy, że nauczyciel nigdy nie .? i konsekwentnie realizuje swoje plany. Spróbowaliśmy jeszcze poprosić wychowawcę o wstawiennictwo, ale on powiedział, że .?. Zadania na klasówce były niezwykle trudne, zapowiadała się .?. No cóż, trzeba będzie wypić ten .?.

7. Wskaż zdanie, w którym źle użyto frazeologizmu.

Dziś skończyły się dla mnie męki Tantara – jestem już zdrowy i mogę jeść, co zechcę.
Wojtek to odpowiedzialny uczeń. Zawsze umywa ręce od wszystkiego.
Ala chce uporządkować nasz pokój. Moim zdaniem to syzyfowa praca.

8. Dopasuj definicje do poniższych haseł. Podaj przykłady sytuacji, w których wybrane wyrazy można zastosować współcześnie. W razie wątpliwości skorzystaj z odpowiedniego słownika.

APOKALIPSA ?.

DEKALOG ?.

EXODUS ?.

JUDASZ ?.

GEHENNA ?.

1 Dziesięcioro przykazań, zbiór zasad stanowiących podstawę moralności żydowskiej i chrześcijańskiej. Według tradycji Bóg objawił je Mojżeszowi na górze Synaj. Przenośnie – zbiór obowiązujących przepisów, zasad.

3 Objawienie św. Jana zawierające proroctwami wizję wydarzeń towarzyszących końcowi świata, pełne przerażających zjawisk. Przenośnie – zagłada ludzkości, katastrofa dziejowa.

4 Dolina w pobliżu Jerozolimy, gdzie zbudowano ołtarz, na którym składano krwawe ofiary. Z czasem nazwą tą określano miejsce kary i męki. Przenośnie – ciężkie, bolesne przejścia, cierpienia psychiczne lub fizyczne, męczarnie.

2 Jeden z dwunastu apostołów, który zdradził Chrystusa za 30 srebrników. Kiedy Jezusa skazano, oddał pieniądze i z rozpaczą się powiesił. Przenośnie – człowiek podstępny, zdradliwy, obłudny.

5 Księga Wyjścia – druga księga biblijnego Pięcioksięgu opisująca masowe wyjście Żydów z Egiptu. Przenośnie – masowy wyjazd, emigracja.

Oczyrna historia...

☉ **Davies** – czyt. Dej-wis

Norman Davies

Legenda o Europie

☉ **Neandertal** – dolina rzeki Düffel w Niemczech; odkryto tam szczątki jednej z form gatunku człowieka rozumnego

☉ **Cro-Magnon** (czyt. Kro Mania) – jaskinia w zachodniej Francji, w której odnaleziono czaszki i szczątki ludzi prehistorycznych

☉ **migranci** – ludzie wędrujący

☉ **gigantyczny kamienny krąg** – budowla w południowej Anglii, prawdopodobnie świątynia związana z kultem Słońca lub Księżyca, zbudowana z wielotonowych kamiennych bloków, datowana na lata 3000–1600 p.n.e., nazywana kręgiem ze Stonehenge (czyt. Stounhendż)

Na początku nie było Europy. Przez pięć milionów lat był tylko długi, pełen zatok półwysep bez nazwy, osadzony na froncie największej na świecie masy lądu niby rzeźbiona figura na dziobie okrętu. Na zachodzie rozciągał się nieprzebrany jeszcze ocean. Na południu leżały dwa otoczone lądem i połączone ze sobą morza, usiane wyspami, pełne zatok i własnych półwyspów. Na północy ogromna polarna czapa lodowa pokrywała morze i ląd, rosnąc i kurcząc się na przemian na przestrzeni stuleci jak monstrualna, zlodowaciała meduza. Na wschodzie lądowy most stanowił połączenie z resztą świata i stamtąd właśnie miały nadejść wszystkie ludy i wszystkie cywilizacje.

W przerwach między epokami lodowcowymi na półwysep docierali pierwsi należący do ludzkiej rasy osadnicy. Małpoludy z Neandertalu i jaskiniowcy z Cro-Magnon z pewnością mieli jakieś imiona, jakieś twarze, jakieś myśli. Nie sposób się jednak dowiedzieć, kim naprawdę byli. Można tylko nakreślić bardzo niewyraźne portrety – na podstawie rysunków, wyrobów i kości, które po nich zostały.

Kiedy lodowiec cofnął się po raz ostatni – zaledwie dwanaście tysięcy lat temu – na półwysep przyplęły nowe fale migrantów. Bezimienni pionierzy i śmiałkowie przesuwali się powoli na zachód, wędrując wzdłuż wybrzeży, przemierzając lądy i morza, docierając do najodleglejszych wysp. Najwspanialsze z ich ocalałych dzieł, pochodzące ze schyłku epoki kamiennej, ustępującej przed epoką brązu, zostało wzniesione na dalekich krańcach zamieszkanego przez człowieka świata – na położonej z dala od lądu wyspie. Żadne współczesne teorie nie potrafią jednak znaleźć niepodważalnej odpowiedzi na pytanie, co było natchnieniem dla tamtych genialnych budowniczych ani też jak się nazywał wzniesiony przez nich gigantyczny kamienny krąg.

Krąg ze Stonehenge, Anglia

Na przeciwległym krańcu półwyspu inny z owych dawnych ludów [...] kładł podwaliny wspólnoty kulturowej, której wpływy trwają do dziś. Według tradycji, Hellenowie wtargnęli z głębi kontynentu trzema potężnymi falami pod koniec drugiego tysiąclecia p.n.e., opanowując wybrzeża Morza Egejskiego. Podbili lokalne plemiona i mieszały się z nimi. Rozprzestrzenili się

☛ **antenatka** – antenat: przodek, pradziad

☛ **Homer** – epik grecki żyjący w VIII w. p.n.e., wg legendy ślepy śpiewak wędrowny, uważany za twórcę *Iliady* i *Odysei*

☛ **Owidiusz** – jeden z największych poetów rzymskich, żyjący na przełomie I w. p.n.e. i I w. n.e.

☛ **Jowisz** – w mitologii rzymskiej odpowiednik Zeusa

☛ **Pompeje** (Pompeja) – rzymskie miasto u stóp Wezuwiusza

☛ **Veronese** – czyt. Weroneze

☛ **Claude Lorrain** – czyt. Klod Lorę

na tysiące wysp, rozrzuconych na wodach morskich od Peloponezu po wybrzeża Azji Mniejszej. Wchłonęli kulturę głównego lądu i jeszcze starszą od niej kulturę Krety. Język, którym mówili, odróżniał ich od „barbarzyńców” – tych, którzy porozumiewali się „niezrozumiałym belkotem”. Byli to twórcy starożytnej Grecji.

Później, gdy dzieci epoki klasycznej pytały swoich rodziców, skąd wzięła się ludzkość, opowiadano im o stworzeniu świata przez jakiegoś niezidentyfikowanego [...] „boskiego stwórcę”. Mówiono im o Potopie i o Europie.

Europa stała się przedmiotem jednej z najszacowniejszych legend świata klasycznego. Była matką władcy Krety Minosa, a tym samym antenatką najstarszej gałęzi śródziemnomorskiej cywilizacji. Przelotnie wspominał o niej Homer. Ale w poemacie o porwaniu Europy, którego autorstwo przypisuje się Moschosowi z Syrakuz, a przede wszystkim w *Metamorfozach* rzymskiego poety Owidiusza, została unieśmiertelniona jako niewinna księżniczka, uwiedziona przez Ojca Bogów. Otóż pewnego dnia, gdy przechadzała się w towarzystwie swoich dwerek nad brzegiem morza w rodzinnej Fenicji, oczarował ją Zeus, który przyjął postać śnieżnobiałego byka:

Już pozbyła się strachu królowna, już śmiało głaszcze ręką szyję i rogi stroi w kwiaty. A nawet odważyła się sięść mu na grzbiecie, nie wiedząc, co czyni.

A Jowisz tymczasem fałszywym truchtem przebiegł suchą plażą i nagle zanurzył się w wodzie. Już poprzez morze niesie swoją zdobycz. Europa, widząc, że brzeg się oddala, złękła się, jedną ręką za rogi się trzyma, drugą za grzbiet. Drży z lęku, a wicher rozwiewa jej szaty.

Tak oto zrodziła się słynna legenda o Europie, takiej, jaką przedstawiono na greckich wazach odnalezionych w domach Pompei i jaką w czasach nowożytnych malowali Tycjan, Rembrandt, Rubens, Veronese i Claude Lorrain.

Herodot – historyk, którego dzieła pochodzą z V w. p.n.e. – nie uległ urokowi tej legendy. Jego zdaniem porwanie Europy było zaledwie jednym z incydentów, jakie zdarzyły się podczas wiecznych wojen, które wybuchały z powodu porywania sobie nawzajem kobiet. Zgraja Fenicjan z Tyru uprowadziła Io – córkę króla Argos, i wobec tego zgraja Greków z Krety wyruszyła do Fenicji i uprowadziła córkę władcy Tyru. [...]

Legenda o Europie wywołuje wiele skojarzeń. Natomiast nie ulega wątpliwości, że uprowadzając księżniczkę z wybrzeży Fenicji (czyli z dzisiejszego południowego Libanu) na Kretę, Zeus przeniósł owoce starszej azjatyckiej cywilizacji Wschodu na tereny młodszych kolonii położonych na wyspach Morza Egejskiego. Fenicja leżała w sferze wpływów egipskich faraonów. Podróż Europy oznacza zatem mityczny związek starożytnego Egiptu ze starożytną Grecją. Bratu Europy, Kadmosowi, który wędrował po świecie w poszukiwaniu siostry [...], przypisuje się zasługę wprowadzenia do Grecji pisma.

Waza grecka, V w. p.n.e.

Norman Davies

(ur. 1939), historyk, wykładowca i profesor uniwersytetów w USA, Kanadzie, Japonii i w Londynie, autor licznych publikacji dotyczących historii Europy i Polski. Do najbardziej znanych jego prac należą: *Boże igrzysko. Historia Polski; Europa. Rozprawa historyka z historią; Wyspy. Historia; Powstanie '44; Europa między wschodem a zachodem.*

Fragment książki *Europa. Rozprawa historyka z historią*, tłum. Elżbieta Tabakowska, Wydawnictwo Znak 1998, s. 19–21

1. Wskaż błędne odpowiedzi.

1. Mówiąc: *na początku nie było Europy*, autor odnosi się do czasów, gdy
  - A. następowały zlodowacenia.
  - B. Europa nie była zamieszкана.
  - C. jeszcze nie nazwano kontynentu mianem Europy.
  - D. Hellenowie opanowali wybrzeże Morza Egejskiego.
2. Norman Davies nazywa najstarszych mieszkańców Europy
  - A. małpoludami z Neandertalu i jaskiniowcami z Cro-Magnon.
  - B. bezimiennymi pionierami i śmiałkami.
  - C. genialnymi budowniczymi.
  - D. Hellenami.
3. Kamienny krąg, o którym wspomina Davies, powstał
  - A. w południowej Anglii.
  - B. u schyłku epoki kamiennej.
  - C. u wybrzeży Morza Egejskiego.
  - D. w latach 3000–1600 p.n.e.
4. Mówiąc o Hellenach, autor ma na myśli
  - A. plemiona, które podbiły ludy zamieszkujące wybrzeża Morza Egejskiego.
  - B. budowniczych kamiennych kręgów.
  - C. ludy, które wchłonęły kulturę Krety.
  - D. twórców starożytnej Grecji.
5. Określenie *dzieci klasycznej epoki* odnosi się do
  - A. barbarzyńców.
  - B. potomków Hellenów.
  - C. starożytnych Greków.
  - D. artystów starożytnej Grecji.
6. Dzisiejsza nazwa kontynentu – Europa – ma związek z
  - A. mitem o uprowadzeniu fenickiej księżniczki.
  - B. Biblią.
  - C. kulturą śródziemnomorską.
  - D. mitologią grecką.

2. Napisz plan wydarzeń mitu, o którym pisze Norman Davies.**Sporządzając plan, musimy pamiętać o tym, że:**

- wszystkie punkty powinny się składać z wypowiedzeń jednego rodzaju (**równoważników zdań, zdań oznajmujących lub pytających**),
- w szczegółowym planie punktem głównym są podporządkowane informacje szczegółowe zapisane w podpunktach.

3. Przeanalizuj tekst Normana Daviesa *Legenda o Europie* i powiedz:

- jaką rolę odgrywają w tekście przenośnie, porównania, epitety,
- dlaczego – według ciebie – historyk odwołuje się nie tylko do wiarygodnych źródeł, ale też do mitów, które są opowieściami obfitującymi w wydarzenia fantastyczne.

4. Wyjaśnij, dlaczego – twoim zdaniem – Norman Davies nadał swej książce podtytuł *Rozprawa historyka z historią*.

5. Wyjaśnij związek mitu o porwaniu Europy z historycznym faktem zasiedlania naszego kontynentu od wschodu. W tym celu odpowiedz na pytania.

- Skąd pochodzą ludy i cywilizacje?
- Kto kładł podwaliny wspólnoty kulturowej?

6. a) Norman Davies porównuje Europę do rzeźbionej figury na dziobie okrętu. Spójrz na mapę i powiedz, co tobie przypomina kształt kontynentu europejskiego lub jakiejś jego części.

b) Porozmawiajcie o tym, czy kształt Europy kojarzy się wam z jakąś mitologiczną postacią. Zapiszcie swoje spostrzeżenia.

7. Przyjrzyj się greckiej monecie o wartości 2 euro, a następnie objaśnij, dlaczego na jednej z jej stron pojawił się taki motyw.

8. Napisz, czym dla ciebie jest Europa.

Poetycka refleksja o Europie

Czesław Miłosz

Z okna

Za polem, lasem i za drugim polem
Ogromna woda białym lustrem lśni się.
A na niej ziemia złotawym podolem
Nurza się w morzu jak tulipan w misie.

Ojciec powiada, że to Europa.
W dzień jasne całą widać jak na dłoni,
Dymiącą jeszcze po wielu potopach,
Mieszkanie ludzi, psów, kotów i koni.

Miast kolorowych iskrzą się tam wieże,
Jak nitki srebra plotą się strumienie
I gór księżycy, niby gęsie pierze
To tu, to ówdzie zaścielają ziemię.

Z cyklu *Świat, poema naiwne* z tomu *Ocalenie* (1945)

☞ **podole** – daw. dolina, nizina

Czesław Miłosz

(1911–2004), poeta, pisarz, tłumacz, historyk literatury. W 1980 r. otrzymał literacką Nagrodę Nobla. Do najważniejszych dzieł Miłosza należą: zbiory poezji *Poemat o czasie zastygłym*, *Ocalenie*, *Traktat poetycki*, powieści *Zdobycie władzy*, *Dolina Issy*, eseje *Zniewolony umysł*, *Prywatne obowiązki*.

ZADANIA

1. Porozmawiajcie o tym, jak w wierszu Czesława Miłosza została ukazana Europa.

- Ustalcie, z jakiej perspektywy patrzy na Europę osoba mówiąca.
- Wskażcie odpowiednie fragmenty utworu i nazwijcie zastosowane środki stylistyczne. Znajdźcie obrazy poetyckie, które mogą być odbierane różnymi zmysłami.

2. Przedyskutujcie, w jaki sposób utwór przekazuje treści dotyczące historii kontynentu i jego mieszkańców. Weźcie pod uwagę:

- co – według was – oznacza sformułowanie *dymiącą jeszcze po wielu potopach*,
- w jaki sposób zostały ukazane elementy cywilizacji i kultury oraz które fragmenty się do nich odwołują.

3. a) Ustal, kim jest osoba mówiąca. Wybierz najtrafniejsze – według ciebie – określenie.

ojciec ■ dziecko, które przytacza słowa ojca ■ dorosły, który cytuje słowa ojca

b) Uzasadnij swój wybór. Zwróć uwagę na:

- funkcję spójnika *że*,
- rodzaj zastosowanego słownictwa, np. naukowe, potoczne,
- wyrażenie *Za polem, lasem i za drugim polem* (z jakim gatunkiem literackim kojarzy ci się takie sformułowanie i jaką pełni funkcję).

c) Powiedz, w jakiej sytuacji znajduje się podmiot liryczny.

4. Zorganizujcie w klasie Dzień Europy pod hasłem *Europa naszym wspólnym domem*. Dobierzcie się w grupy. Zadaniem każdej będzie zgromadzenie informacji o wybranym kraju europejskim: map, materiałów związanych z położeniem geograficznym, historią, tradycjami, folklorem, kuchnią, osiągnięciami naukowymi, a także sławnymi osobami.

Szkoła pisania. Notatka

☛ **pobratymiec** – człowiek pochodzący z tego samego szczepu co ktoś inny, mówiący tym samym lub pokrewnym językiem

☛ **etniczny** – związany z przynależnością do jakiegoś narodu, z jego kulturą

☛ **rodzina indoeuropejska** – grupa ludów zamieszkujących głównie Europę i pd.-zach. Azję, posługująca się w zamierzchłej przeszłości najprawdopodobniej wspólnym językiem (praindoeuropejskim)

☛ **dialekt** – regionalna odmiana języka

Słowianie – pobratymcy w słowie

Słowianie są jedną z europejskich wspólnot etnicznych, kulturowych i językowych. Należą do rodziny indoeuropejskiej, ale nie wiadomo dokładnie, kiedy się wyodrębnili, kiedy przybyli do Europy ani gdzie się pierwotnie osiedlili. Naukowcy wciąż toczą na ten temat spory. Przed przyjęciem chrześcijaństwa (w IX–X w.) Słowianie byli ludem niepiśmiennym, więc nie zostawili po sobie żadnych ksiąg. Wiemy o nich tyle, ile zdołali odkryć archeologowie i ile zapisali obcy kronikarze. Nazwa *Słowianie* po raz pierwszy pojawiła się w pochodzących z VI w. relacjach Jordanesa, germańskiego historyka. Słowianie, jako zespół wielu plemion, zamieszkiwali wówczas rozległe przestrzenie środkowej i wschodniej Europy i wciąż się przemieszczali na południe, ku wybrzeżom Morza Czarnego. Plemiona słowiańskie posługiwały się bardzo podobnymi dialektami, nie było więc problemów z porozumiewaniem się – stąd przypuszczenie, że nazwa *Słowianin* oznaczała „pobratymiec w języku, dziecko tej samej mowy”. Według innych źródeł wiązano ją z wyrazem *slava* (‘sława’), uznając Słowian za „lud sławny, dzielny”. Niektórzy zaś twierdzili, że jest to lud stworzony do niewolnictwa, gdyż jego nazwa pochodzi od łacińskiego *sclavus* (‘niewolnik’).

Obecnie Słowianie są największą grupą etniczną Europy, liczącą około 210 milionów osób.

Na podstawie książki Marioli Mikołajczak *Tajemnice słowiańskich bogów*

1. Znajdź w tekście *Słowianie – pobratymcy w słowie* informacje zapisane na schemacie.

Notatka – krótka forma wypowiedzi polegająca na zapisywaniu najważniejszych informacji z zajęć, wykładu, przeczytanego tekstu itp.

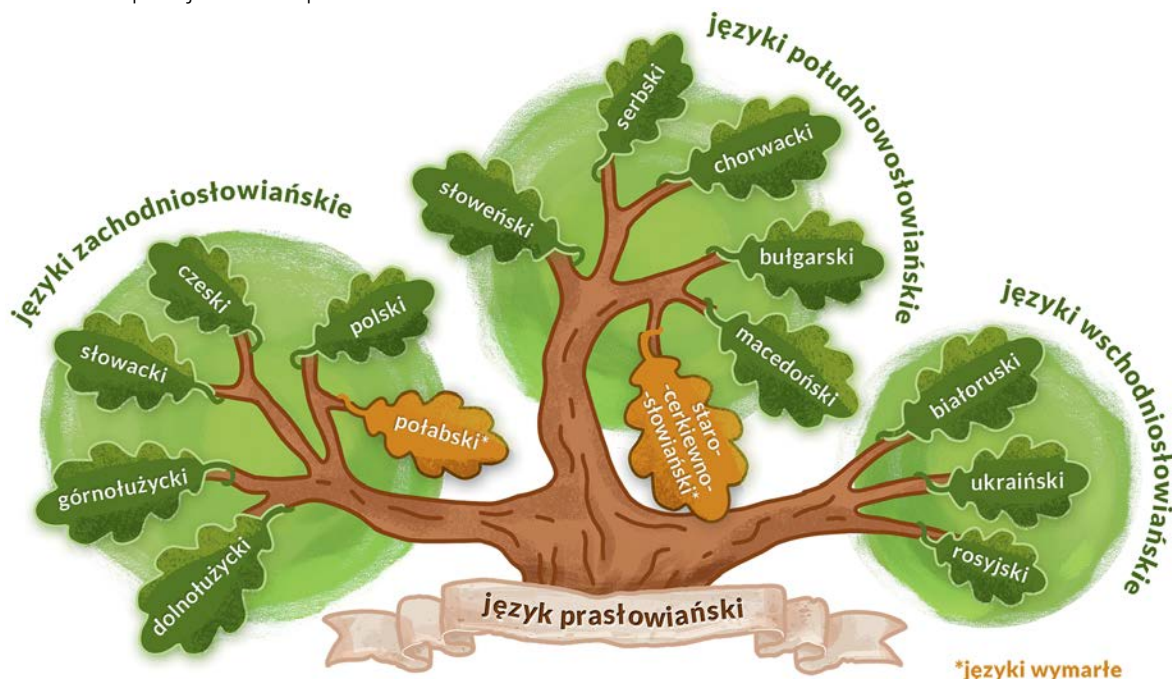
WAŻNE WSKAZÓWKI PRZY SPORZĄDZANIU NOTATKI

- Zawrzyj jak najwięcej informacji, które chcesz zapamiętać, w jak najmniejszej liczbie słów.
- Pamiętaj, że notować można na różne sposoby, np. w punktach, na schematach, za pomocą rysunków, skojarzeń słownych.
- Wybierz sposób, który najbardziej ci odpowiada, lub opracuj swoją metodę.

2. Znajdź cztery błędy w notatce sporządzonej na podstawie tekstu *Słowianie – pobratymcy w słowie*.

Słowianie są jedyną europejską wspólnotą, którą łączą więzi kulturowe i językowe. Nie można dokładnie ustalić czasu i miejsca osiedlenia się pierwszych Słowian, jednak pewne jest to, że wywodzą się z ludów indoeuropejskich. Byli niepiśmienni. Najstarsze przekazy o tej grupie etnicznej pochodzą z VII w. p.n.e. z relacji germańskiego podróżnika.

3. Uzupełnij tekst na podstawie schematu.

Wszystkie języki słowiańskie wywodzą się z języka ??. Język polski wraz z ?, ?, ?, ? i wymarłym ?? należy do grupy języków ?. Oprócz połabskiego wymarłym językiem jest ?. Był to język należący do grupy języków ?.

Konteksty, **na**wiązania, de**formacje**

W tym kraju

Marcin Świetlicki

s. 313 ▶▶▶

Nowe pogo

Spałem źle. W tym kraju, w którym cała populacja nabożnie kontempluje przenośne telefony. Już niedługo niemowlęta będą nimi obdarowywane z okazji chrztu. Spałem źle. W tym kraju, w którym mrok rozświetlają błękitne poświaty z ekranów. Już nie rozmawiają. Wpatrują się w zdjęcia kotków. Tylko tyle mają. Źle spałem.

☞ **pogo** – taniec na koncertach rockowych polegający na wzajemnym odbijaniu się od siebie

☞ **kontemplować** – pogrążyć się w myśleniu

ZADANIA

1. Na podstawie tekstu opiszcie kraj widziany oczyma osoby mówiącej.

a) Wskażcie fragmenty charakteryzujące ludzi, ich przyzwyczajenia i zachowania. Zinterpretujcie metafory.

b) Porozmawiajcie o tym, jakimi wartościami kierują się ludzie *w tym kraju*.

2. Przedyskutujcie, co – według was – oznacza wyznaczenie *spałem źle*. W tym celu odpowiedzcie na pytania.

- Jaką funkcję pełni trzykrotne powtarzanie tej informacji?
- Jaki jest związek między sytuacją osoby mówiącej a sytuacją, którą obserwuje *w tym kraju*?
- Dlaczego osoba mówiąca źle śpi? Jak ją to charakteryzuje?

3. Zinterpretujcie tytuł utworu.

Proza poetycka – typ utworów prozaicznych o charakterze refleksyjnym, liryczno-opisowym. Czasami pojawiają się w nich elementy epickie. Dla prozy poetyckiej **charakterystyczne jest bogactwo środków językowych, podobnie jak w liryce.**

4. Porównajcie utwór Marcina Świetlickiego *Nowe pogo* z utworem Cypriana Kamila Norwida *Moja piosnka II*.

a) W dowolnej formie graficznej spiszcie podobieństwa i różnice między utworami.

b) Przygotujcie interpretacje głosowe tekstów.

Boeing 0815

Andrzej Pilipiuk

Samolot do dalekiego kraju (fragment)

Główny bohater, a zarazem narrator opowiadania, rozpoczyna pracę u swego wuja w sklepiku z biżuterią na lotnisku w Warszawie. Jest sprzedawcą, a w wolnych chwilach sam robi biżuterię.

Co kilka dni na lotnisku pojawia się starszy mężczyzna. Jest uważany przez obsługę portu za chorego psychicznie, ponieważ od ponad dwudziestu lat próbuje kupić bilet do nieistniejącego kraju.

Nieoczekiwanie pewien dyplomata i stały klient wspomnianego sklepu – Valentin Sokolow, płacąc za biżuterię, używa karty płatniczej, której system nie może zidentyfikować. W sklepiku pojawia się również kobieta podróżująca z grupą turystów, której narodowości bohater nie może ustalić.

Postanawia więc zbadać całą sprawę.

Dziwne... Gdyby leciał do Wilna, nie zdążyłby na samolot. Chyba że takiego VIP-a dowoziliby bezpośrednio do maszyny... Nie, wykluczone, nie wstrzymaliby startu, nawet gdyby był prezydentem. Gdyby natomiast leciał do Monachium, po co byłby aż taki pośpiech? Coś mi się tu nie zgadzało...

– Był jeszcze jeden lot specjalny. – Usłyszałem tuż nad uchem.

Odwrociłem się nieco przestraszony. Szalony staruszek.

– Lot do Lissy – powiedział. – Zabrali się nim ci twoi klienci i jeszcze ten goguś w garniturze z teczką.

– Niemożliwe – odparłem.

– Zobacz sobie. – Wyjął z kieszeni aparat cyfrowy.

Niezłe cacko, pięć megapikseli, odwrócił wyświetlaczem w moją stronę i trzęsącym się palcem wcisnął przewijanie zdjęć. Wykonano je z galerii dla odprowadzających. Przedstawiały samoloty kołujące w stronę pasa startowego. Przy każdym obrazku była data, wszystkie przedstawiały zwykłego Boeinga 737. Miał tych zdjęć kilkanaście. Wreszcie doszedł do wykonanego dziś rano. 7:18 – wyświetlacz pokazywał czas.

– Może to ten do Wilna? – zauważyłem.

Uruchomił powiększanie. Maszyna powoli wypełniła cały ekranik. Na kadłubie nie było żadnych napisów, tylko numer 0815. Na ogonie umieszczono znak linii lotniczej – nie był wyraźnie widoczny, ale wyglądał jak lecąca gęś.

– To nie jest symbol Air Lithuania – burknął.

– Mają ptaka w locie jako swój znak – powiedziałem.

◀ Boeing – czyt. Being

◀ Air Lithuania
– czyt. Er Littlania

- Ale ich to bocian, lecący do góry, a to jest w poziomie. [...]
- I jak się nazywa ich kraj? – Mówił przed chwilą, ale nie zapamiętałem.
- Wziął nazwę od stolicy. To właściwie nie kraj, a związek trzech wolnych miast. Najważniejsze nazywa się Lissa... – szepnął, jak gdyby powierzał mi wielką tajemnicę.
- Wstał i odszedł. [...]

*

Szalonego dziadka wciągnęło na dobre. Wypatrywałem go przez dobry tydzień, ale nie udało mi się go spotkać. Interes kulał. Jednak wedle wujaszka było to normalne w pierwszej połowie listopada. Ruch wzrośnie dopiero w grudniu, gdy ludzie będą lecieli na święta do domu. Wreszcie się pojawił. Wyglądał na zmęczonego. Szefa akurat nie było, więc zaszedł do mnie do sklepika.

– Sprawdziłem tę Lissę w internecie – powiedziałem. – To dawna nazwa Leszna. Wzruszył ramionami.

– Wiem. I co wymyśliłeś?

– Może to miasto w Argentynie? Tam się osiedliło wielu Niemców, może niektórzy pochodzili z Leszna?

– I mówią po rosyjsku – zakpił. – Widać w niewoli się nauczyli. Słyszałeś, jak gadają między sobą?

– Owszem. Brzmi to jak portugalski.

– Dobrze powiedziane, brzmi jak portugalski, ale nie jest to ten język... Zresztą, jeśli nie wierzysz, nagraj i pokażemy specjalistom.

– Nagrać? – zdziwiłem się.

Położył na ladzie cyfrowy dyktafon. Schowałem go do szuflady.

– Co pan wie o ich pochodzeniu?

– Istnieje kilka miast, których próżno by szukać na mapach. Zasiedlono je w okresie wielkich odkryć geograficznych. Jeszcze w dziewiętnastym wieku kontakty były dość częste. Potem prawie ustały... Nic dziwnego, ciągle wojny, zbrodnicze ideologie, a tam panował spokój i dobrobyt, powstający dzięki ciężkiej pracy.

– I nikt ich nie odnalazł? Nie umieścił na mapach? – Zbijalem tok jego rozumowania.

– To nie jest ten świat. Są przejścia... Można tam dopłynąć żaglowcem, można dolecieć samolotem. Tylko jak lecieć, gdy nie można kupić biletu?

– Sekundę – powiedziałem. – To się nie trzyma kupy. Przecież gdyby ci ludzie przybywali z nieistniejącego kraju i wracali tam po jakimś czasie, to przecież musieliby mieć paszporty, których nie ma, musieliby brać skądś naszą walutę...

– Używają paszportów któregoś z istniejących krajów. Widocznie dogadali się w sprawie opieki... Nigdy nie widziałem dokumentów, z którymi podróżują. – Nachmurzył się.

– Tylko raz, jeszcze za komuny. Lotnisko wyglądało wtedy inaczej. Z balkonu można było popatrzeć na odprawę. Miałem bardzo silną lunetę, wyglądało to na paszporty brazylijskie. Ci, którzy ich odprawiają, nic nie wiedzą. A ci, którzy przyjmują ich samoloty, są zaprzysiężeni. Lotnisko w Warszawie to pewne ryzyko: niewielki ruch, trudniej się ukryć. Ale na przykład w Londynie czy Monachium pojawiają się pewnie co tydzień.

Prawie mnie przekonał.

– I co chce pan osiągnąć?

– Muszę się tam dostać. Boję się, że mój kraj może wyglądać już podobnie jak ten świat... Muszę go ratować, nim będzie za późno. [...]

*

pugilares – daw. portfel

Pan Valentin pojawił się u nas piątego grudnia. Znowu spieszył się na samolot. Szeff go obsłużył, wszedłem w chwili, gdy wyciągał z kieszeni portfel. Ładny skórzany pugilares, zaczepił się do niego pęk kluczy i chustka do nosa. Dyplomata wyciągnął wszystko razem, przeniecona kieszeń wyrzuciła swoją zawartość prosto pod moje nogi. Na wszystkie strony sypnęły się monety. [...]

Szybkim ruchem rąk zgarnął je na kupkę i z mozolem znowu upchnął po kieszeniach. Wstał.

– Obejrzałem twoje wyroby – powiedział. – Masz talent. Dziś znowu kilka wziąłem. Postaraj się nie powtarzać, szukaj nowych dróg...

Pożegnał się i poszedł. Zaraz potem mieliśmy najazd dwu japońskich wycieczek. Poszło nam całkiem sporo szmelcu. Ale musiałem się nauwijać jak głupi.

– Nieźle radzisz sobie z japońskim – mruknął wujaszek, podliczając stan kasy. – Coś ty im gdakał?

– Powtarzałem kilka zdań. – Uśmiechnąłem się. – „To prawdziwe srebro”, „U nas tanio, u was drogo”, „Będzie pani w tym ładnie” i tak dalej. Kumpel z orientalistyki mnie nauczył.

– W sumie niewiele trzeba, żeby pchnąć sprawy na dobre tory – zachichotał. – Przetrzesz podłogę?

Wziąłem z zaplecza szmatę i zmoczywszy pod kranem, zabrałem się za czyszczenie zabłoconych przez Japońców paneli. Pod gablotką coś błysnęło. Mały krążek metalu, moneta, być może jedna z tych, które wypadły z kieszeni pana Valentina. Wyciągnąłem ją ostrzem noża i po chwili miałem w dłoni.

*

Fosforyzujące wskazówki budzika pokazywały pierwszą w nocy. Nie mogłem zasnąć. Zapaliłem światło. Pieniążek leżał przy lampce. Po raz setny wziąłem go w dłoń i obejrzałem.

Wybity był z jasnobrązowego metalu, wielkością przypominał naszą złotówkę, ale był cieńszy i jakby delikatniejszy. Stopniem komplikacji rysunku i doskonałością detali dorównywał carskim srebrnym pięciokopiejkówkom. Najmniejsze szczegóły wymagały wzięcia do ręki lupy. *Banco National de Lissa. 50 centavos*. Data sprzed czterdziestu lat, ale moneta widocznie była jeszcze w obiegu. Na awersie widniała postać człowieka w dwurzędowej marynarce. Patrzyłem długo, bardzo długo w jego twarz. Przypominał szalonego dziadka. Na rewersie umieszczono klucz dzikich gęsi.

awers – przednia strona monety

rewers – odwrotna strona monety

Odłożyłem i zamknąłem oczy. Zasnąłem i znowu się obudziłem. [...] Zapaliłem światło i raz jeszcze obejrzałem monetę. Nie, to nie on. Podobny, ale tylko trochę.

*

Jak na złość, przez następne trzy dni nie mogłem go spotkać. Wreszcie się pojawił. Wyglądał na jeszcze bardziej zmęczonego. Siedzieliśmy w kawiarni.

– Pan tam kiedyś był? – zapytałem.

Spojrzał na mnie pustym wzrokiem.

– Kiedyś... To dobre i pojemne określenie. Po prostu znakomite. Czemu tak sądzisz?

☛ scheda – spadek

Wahałem się przez moment, a potem położyłem przed nim monetę.

– Tak – westchnął. – Urodziłem się tam. To mój brat – dodał, oddając mi krążek.

– Powiedział pan kiedyś, że powinien być ich królem. Scheda po bracie?

– Mielśmy zamach stanu. Dawno, ponad trzydzieści lat temu. On zginął z bronią w ręce, mnie wzięli żywcem. Obudziłem się w rowie pod Poznaniem. Byli na tyle mili, że mnie nie zabili. Ale skazali na wygnanie. Zostawili mi polskie dokumenty i trochę waszych pieniędzy. Po śmierci brata jestem królem Lissy. Królem, który nawet nie potrafi jednoznacznie udowodnić, że jego kraj istnieje...

– Czemu samolot? – zapytałem. – Przecież można tam dopłynąć statkiem. [...]

– Trudne. Nie znam dokładnie położenia punktu stykowego. A strefa przejścia nie jest duża.

– Punkt stykowy?

– Brama. Kilometrowej średnicy walec przestrzeni. Anomalia... Miejsce, gdzie napięcie powierzchniowe naszej planety przybrało wartości krytyczne. Statek czy samolot, w sumie wszystko jedno, trzeba najpierw tam trafić. Tylko piloci i kapitanowie znają szlak.

*

Połowa grudnia. Ruch w sklepie się ożywił. Japończycy lecieli do Europy zobaczyć Boże Narodzenie. Europejczycy lecieli do Japonii szukać egzotycznego pleneru, by spędzić święta. [...]

– Jak to jest z bagażami? – zapytałem wujaszka.

– W jakim sensie? – Łyknął kawy.

– No, jak się tam idzie, to co się z nimi dzieje?

– Ach, to proste. Możesz mieć bagaż podręczny, na przykład torbę z drobiazgami, walówką, książką oraz bagaż normalny. Podręczny masz przy sobie, normalny kładziesz na taśmie i fru! Jedzie gdzieś tam transporterem do celników, oni go rewidują albo i nie, pewnie sprawdzają tylko niektóre. Wreszcie trafia do samolotu i leci w świat.

– Aha. A ile może go być?

– Tego nadawanego do dziesięciu kilo. A co, planujesz uciec za granicę? – Uśmiechnął się.

– A tak sobie myślę, czy to możliwe...

– W zasadzie tak, ale trzeba by lecieć w kufrze oznaczonym jako poczta dyplomatyczna. Tam nie ma limitów masy, no i oczywiście nie wolno takiej kontrolować. Zakazuje tego konwencja z 1812 roku... [...]

*

Król wytrzeszczył oczy, gdy wtajemniczyłem go w mój plan.

– Zwariowałeś – powiedział.

Zerwał się od stolika i przeszedł kilkanaście kroków. Zawrócił.

– Cholera, nie uda się – mruknął. – Chociaż z drugiej strony... Hm.

– Ryzyko jest spore, ale to może się udać. Nie będzie pan miał żadnej broni. Nie sądzę, żeby samolot leciał dłużej niż dwanaście godzin. Ładownia jest pewnie hermetycznie zamknięta, żeby bagaż nie zamarznął. Może być w niej duszno i bardzo zimno.

– Zróbmy to – powiedział. – Plułym sobie w brodę do końca życia, gdybym nie zaryzycował.

Na każdym lotnisku znajduje się sklep z walizkami. Warszawskie Okęcie nie jest tu wyjątkiem. Walizki są różne. Wzięliśmy największą, kufer podróżny, wielki jak szafa. No, może ciut przesadziłem. Duży. Wciągnąłem go na zaplecze. Staruszek wskoczył do środka. Był mały, drobny i chudy. Zwinięty w kłębek, zmieścił się z trudem.

Wyrwaliśmy gumową uszczelkę spod wieka, a w dniu zrobiliśmy kilka dziur.

– Dwanaście, może osiemnaście godzin w bezruchu – mruknął. – Będzie nielekkko. O ile, oczywiście, nie wpadnę od razu, jeszcze tu, w kraju. Kontrola...

– Polecą pan jako bagaż Valentina – uspokoilem go. – Dyplomatycznego nie sprawdzają.

– Widziałeś kiedyś pocztę dyplomatyczną? Przywieszki, hologramy i tak dalej.

Wyjąłem z portfela uszkodzona nalepkę. Oczy mu zabłyśły. Przywieszkę z literkami VIP znalazłem w szufladzie wujaszka. Były na niej nadrukowane dane Valentina i jego adres. Jak się okazało w... Lissie.

Ze zbioru opowiadań *2586 kroków*, Wydawnictwo Fabryka Słów

Andrzej Pilipiuk

(ur. 1974) – pisarz fantasty i publicysta. Laureat nagrody im. Janusza Zajdla. Najbardziej znany z cyklu opowiadań o Jakubie Wędrowyczu. Jest też autorem (pod pseudonimem Tomasz Olszakowski) kontynuacji przygód *Pana Samochodzika*.

ZADANIA

1. Na podstawie tekstu odpowiedzcie na pytania.

- Kim jest bohater postrzegany przez innych jako szalony starzec?
- Czego dotyczą jego marzenia?
- Jakie są przyczyny jego determinacji?
- Jaki jest stosunek narratora do bohatera? Co sprawia, że angażuje się w pomoc starcowi?
- Jak starzec reaguje na ryzykowny pomysł ucieczki i jak motywuje swoją decyzję?

2. Wskażcie utwory, w których występuje podobieństwo między sytuacjami niektórych bohaterów poznanych w tym rozdziale a sytuacją szalonego starca.

3. Porozmawiajcie o tym, które elementy świata przedstawionego przeczytanego utworu świadczą o tym, że opowiadanie jest fikcją prawdopodobną, a które o tym, że – fantastyczną. Podajcie odpowiednie argumenty i poprzyjcie je przykładami z tekstu.

4. Dobierzcie się w grupy i napiszcie dalszy ciąg opowiadania. W tym celu wykonajcie zadania.

- a) Ustalcie, czy opowiadanie będzie spełniać wymogi fikcji prawdopodobnej czy fantastycznej, i zapiszcie plan wymyślonych zdarzeń.
- b) Wyszukajcie w analizowanym fragmencie utworu Andrzeja Pilipiuka elementy, do których nawiążecie w swojej wersji, by była jak najbardziej spójna z oryginałem.
- c) Spiszcie swoją wersję zdarzeń.
- d) Zaprezentujcie w klasie swoje opowieści. Zwróćcie uwagę na ich walory, wskażcie, co można by poprawić.

5. Porównajcie swoje wersje opowieści z całym tekstem opowiadania *Samolot do dalekiego kraju*. Do jakiego typu literatury należy utwór Andrzeja Pilipiuka?

Salus rei publicae...

Sławomir Mrozek

Lew

Już Cezar dał znak. Podniosła się krata i jakby grzmot coraz to potężniejszy zaczął się wydobywać z czarnego lochu. Chrześcijanie zbili się w gromadkę na środku areny. Tłum powstał z miejsc, żeby lepiej widzieć. Chrapliwy pomruk, toczący się jak lawina głazów po osypisku górskim, gwar pełen podniecenia i krzyki lęku. Pierwsza lwica, prędko i miękko przebijając łapami, wybiegła z tunelu. Igrzyska się rozpoczęły.

Dozorca lwów, Bondani Kajus, uzbrojony w długą żerdź, sprawdził, czy wszystkie zwierzęta wzięły udział w strasznej zabawie. Już był odetchnął z ulgą, kiedy dostrzegł, że przy samej bramie zatrzymał się lew i nie kwapiąc się do wyjścia na arenę, spokojnie je marchewkę. Kajus zaklął, ponieważ do jego obowiązków należało pilnowanie, aby żaden drapieżnik nie kręcił się po cyrku bezużytecznie. Zbliżył się więc na odległość przewidzianą przepisami o bezpieczeństwie i higienie pracy i ukłął żerdzią lwa w pośladek, żeby go rozdrażnić. Ku jego zdziwieniu lew odwrócił się tylko i machnął ogonem. Kajus ukłął go po raz drugi, trochę silniej.

– Odczep się – powiedział lew.

Kajus podrapał się w głowę. Lew dał niedwuznacznie do zrozumienia, że nie chce agitacji. Kajus nie był złym człowiekiem, ale bał się, że nadzorca, widząc jego zaniedbywanie się w pracy, wrzuci go między skazanych. Z drugiej strony – nie miał ochoty klócić się z lwem. Spróbował go więc namawiać.

– Mógłbyś to zrobić dla mnie – powiedział do lwa.

– Nie ma głupich – odrzekł lew, nadal zajadając marchewkę.

Bondani zniżył głos:

– Nie mówię, żebyś od razu kogoś pożerał, ale żebyś chociaż trochę pokręcił się i poryczał, tak dla alibi.

Lew machnął ogonem.

– Człowieku, mówię ci: nie ma głupich. Zobaczą mnie tam i zapamiętają, a potem i tak nikt ci nie uwierzy, że nikogo nie zjadłeś.

Dozorca westchnął. Zapytał z odcieniem żalu:

– Ale właściwie dlaczego nie chcesz?

Lew spojrzał na niego uważnie.

– Użyłeś słowa „alibi”. Czy nie przyszło ci do głowy, dlaczego ci wszyscy patrycjusze sami nie biegają po arenie i nie pożerają chrześcijan, zamiast posługiwać się nami, lwami?

– Nie wiem. Zresztą to przeważnie ludzie starsi, astma, zadyszka...

– Starsi... – mruknął z politowaniem lew. – Nic się nie znasz na polityce. Oni po prostu chcą mieć alibi.

– Niby przed kim?

☛ **żerdź** – ścięty pień cienkiego, smukłego drzewa lub długa prosta gałąź

☛ **był odetchnął** – konstrukcja przestarzała, dziś: odetchnął

☛ **agitacja** – namawianie, zjednywanie zwolenników dla jakiejś sprawy, idei

☛ **alibi** – dowód oparty na faktach, stwierdzający, że osoba podejrzana nie przebywała w miejscu przestępstwa

☛ **patrycjusz** – w starożytności Rzymianin pochodzący z arystokratycznego rodu

– Przed pierwiastkiem nowego, które kielkuje. W historii zawsze trzeba się orientować według tego, co nowe, co kielkuje. Czy nigdy nie myślałeś o tym, że chrześcijanie mogą dojść do władzy?

– Oni? Do władzy?

– A tak. Trzeba tylko umieć czytać między wierszami. Coś mi się wydaje, że Konstantyn Wielki prędzej czy później dogada się z nimi. I co wtedy? Rewizje, rehabilitacje. Wtedy tym w lożach łatwo będzie powiedzieć: „To nie my. To lwy”.

– Rzeczywiście, nie pomyślałem o tym.

– Widzisz. Ale mniejsza z nimi. Mnie chodzi o moją skórę. Jak przyjdzie co do czego, to wszyscy widzieli, że jadłem marchewkę. Chociaż, między nami, marchewka to wielkie święństwo.

– A jednak twoi koledzy jedzą tych chrześcijan aż miło – powiedział złośliwie Kajus.

Lew skrzywił się:

– Prymityw. Krótkowzroczni koniunkturaliści. Idą na byle co. Element bez zmysłu taktycznego. Ciemnota kolonialna.

– Słuchaj – zająknął się Kajus.

– No?

– Jakby ci chrześcijanie, wiesz...

– Co: chrześcijanie?

– No, doszli do władzy...

– No?

– To mógłbyś wtedy zaświadczyć, że ja cię do niczego nie zmuszałem?

– *Salus rei publicae summa lex tibi esto* – powiedział sentencjonalnie lew i zabrał się z powrotem do swojej marchewki.

Opowiadanie z książki *Krótkie, ale całe historie*, Noir sur Blanc 2013

☛ **rewizja** – uchylene wyroku przez sąd wyższej instancji

☛ **rehabilitacja** – przywracanie na przykład dobrej opinii lub odebranych praw

☛ **koniunkturalista** – człowiek kierujący się w życiu własnym interesem, umiejętnie wykorzystujący okoliczności

☛ **Salus rei publicae summa lex tibi esto** (łac.) – czyt. Salus rei publicae summa leks tibi esto, Dobro państwa niech będzie dla ciebie najwyższym prawem

Sławomir Mrozek
(1930–2013),
patrz s. 193

ZADANIA

1. Określ czas i miejsce zdarzeń. Wskaż odpowiednie fragmenty.

2. Scharakteryzujcie zachowanie bohaterów w sytuacji, gdy lew nie wychodzi na arenę. Uzupełnijcie w zeszyście schemat.

KAJUS BONDANI	PRZYBRAMIE	LEW
<ul style="list-style-type: none"> – Dlaczego chce, by lew wyszedł na arenę? – Jakich argumentów używa i w jaki sposób namawia lwa? 		<ul style="list-style-type: none"> – Dlaczego nie chce wyjść na arenę? – Jakie argumenty podaje?

3. Przeanalizuj końcowy fragment dialogu bohaterów rozpoczynający się od słów: *Słuchaj – zająknął się Kajus*.

a) Powiedz, o co prosi Kajus i co można o nim powiedzieć na podstawie jego słów.

b) Zinterpretuj odpowiedź lwa.

4. Ustal, które określenia spośród podanych charakteryzują postawę Lwa, a które – Kajusa. Uzasadnij swoją odpowiedź.

asekuranctwo ■ przezorność ■ powściągliwość ■ dyplomacja ■ lękliwość ■ trwożliwość
rozważa ■ zapobiegliwość ■ tchórzostwo ■ chowanie głowy w piasek
konformizm ■ bojaźliwość ■ dalekowzroczność

5. Wyjaśnijcie, na czym polega uniwersalny charakter utworu *Lew*.

6. Porównaj wymowę opowiadania Sławomira Mrożka z wymową utworu *Chorażewka* Jana Sztaudyngera. Sformułuj wniosek w kilkudzaniowej wypowiedzi.

Jan Sztaudynger

Chorażewka

Wiatr przyganiał chorażewce,
Że się zdeklarować nie chce.
– Ależ moje przekonania
Zależą od kierunku wiania!

☛ **przyganić** – wykazać czyjeś wady, czynić komuś zarzuty

Ach, miasto!

ZADANIE WSTĘPNE

Powiedz, jakie uczucia wywołuje w tobie miejscowość, w której mieszkasz.

Tomasz Różycki

◀◀◀ s. 326

Dwanaście stacji. Poemat

STACJA PIERWSZA: SPOTKANIE (fragment)

Był marzec, bardzo ciemny i bardzo szalony, taki, jakie bywają często w tej części Europy nad Odrą, w przedwczesnie poszarzałym mieście, które nazywało się Opole, po niemiecku Oppeln.

To miasto, choroba moja! Prątek czarnej żółci, smutny tumor rozrastający się w duszy – jakże cię nienawidzę, miasto!

Zostawić cię, wyjechać, opuścić na zawsze! Namolny koszmarze, potworze bez duszy, bez twarzy zarazku!

Zgiń, przepadnij, zły duchu, smogu czarnych życzeń, porzuconych planów, marzeń, przekleństwo każdego ranka,

przepadnij na wieki! Ach, miasto – to miasto, wszelkich mych uniesień świadek i mych zgryzot!

Miasto-Bohater, odznaczone po trzykroć Śląskim Orderem Błyskotliwości i dwakroć Medalem Miasta Stu Banków i Jednej Księgarni!

Miasto o Wapiennym Licu, położone w Kotlinie

☛ **prątek** – chorobotwórczy drobnoustrój, rodzaj bakterii

☛ **tumor** – guz, nowotwór

☉ **ekspatriant** – osoba, która opuściła swoją ojczyznę

☉ **mazut** – ciężki olej opałowy

☉ **przęsło** – element podtrzymujący most

Tomasz Różycki

(ur. 1970), poeta i tłumacz. Publikuje w wielu czasopiśmiech w Polsce i za granicą. W 2004 r. za poemat *Dwanaście stacji* otrzymał Nagrodę Fundacji im. Kościelskich. Za tom poetycki *Litery* został w 2017 r. nominowany do Nagrody Poetyckiej im. Wisławy Szymborskiej.

Siedmiu Cementowni, gdzieś na granicy pomiędzy Durnym oraz Polnym Śląskiem, na Śląsku zwanym czasami Podolskim, z uwagi na dużą liczbę ekspatriantów, nad zaczarowaną, gęstą rzeką o barwie sinobrunatnej, z pięknym rłęciowym poblaskiem w te dni pogodne, nad spienioną rzeką, po której pływały fantastyczne mazutowe figury, a detergentowe piany opatulają przęsła mostów i oblepiały idących górą na spacer przechodniów; nad niezgłębioną rzeką, zamieszkaną przez rzeczne potwory, wodniki, rybole i zmutowane karpie.

Miasto rodzinne, otoczone przez doskonale urządzone lasy z zasadzonymi równym szeregiem drzewami, salutującymi już z dala pędzącym trasą przelotową autokarom; miasto okalane przez lasy papierkowe, naturalne ubikacje setek wędrowców, miasto porośnięte wapiennym kołnierzem, zasypane popiołem, z pięknymi archaicznie splekanymi blokowiskami piętrzącymi horyzont, ze staropolską hurtownią z falistej blachy, ze śmiejącym się zgiełkiem plansz, reklam, szyldów, słupów, kabli, ze swoim niewymuszonym błotem, ze swym krwiobiegami autobusów, taksówek, ciężarówek, przesłonięte ołowiową mgłą, pod spalinową tęczą co dzień wstające, żywe, żywe miasto. Ach, jakże chciałbym ci powiedzieć: „Żegnaj!”.

ZADANIA

1. Określcie tematykę wiersza.
2. Porównaj fragment *Pana Tadeusza* (s. 326) z utworem Tomasza Różyckiego.
  - a) Na podstawie tekstów uzupełnij tabelę.

	<i>Pan Tadeusz</i>	<i>Dwanaście stacji</i>
Kim jest osoba mówiąca?	..?	..?
Czego pragnie?	..?	..?
Jak widzi otaczającą przestrzeń?	..?	..?

- b) Które cechy utworu Adama Mickiewicza odnajdujesz w wierszu Tomasza Różyckiego? Poprzyj swoje spostrzeżenia cytatami z obu utworów, a następnie sporządź notatkę.

przerzutnie ■ wielowersowe zdania ■ trzynastozgłoskowiec ■ liczne wykrzyknienia
 rozbudowana apostrofa ■ szczegółowe opisy ■ wyszukany, poetycki język ■ porównania
 rymy żeńskie ■ rymy parzyste ■ nagromadzenie epitetów
 wyznaczenie uczuć miejscu swojego urodzenia

- c) Ustal, jaka jest funkcja epitetów, apostrof, wliczeń i metafor w utworze Adama Mickiewicza, a jaka – w poemacie Tomasza Różyckiego.

3. Opiszcie problemy miasta, o których mowa w wierszu. Jak sądzicie, czy są charakterystyczne tylko dla Opola?
4. Przeczytaj artykuł blogerki-turystki na temat Opola.

Nie brakuje tam ścieżek pieszych i rowerowych. Jest tam tak zielono, że na chwilę można zapomnieć o tym, że nadal przebywa się w mieście! A gdy już zmęczy was spacerowanie, można zejść na przystań i odpocząć podczas 40-minutowego rejsu po Odrze statkiem Opolanin.

Opole, jak wiele polskich miast, w ostatnich latach odkryło swoją rzekę. Powstają bądź są rewitalizowane bulwary i nadodrzańskie parki. Podświetla się mosty. Przydałoby się jeszcze Odrze przywrócenie wysokiej klasy żeglowności, by ten szlak wodny mógł w końcu w pełni odżyć, ale niestety na to się nie zanoszą. Podczas naszego rejsu nie minęliśmy żadnej (!) innej jednostki pływającej.

Kolejnym punktem na naszej trasie jest wieża Piastowska. To pozostałość po nieistniejącym już zamku Piastowskim z 1217 roku. Po jego wyburzeniu i pracach związanych z budową fundamentów i piwnic Urzędu Marszałkowskiego wieża się wyraźnie przechyliła. Mamy więc dwie atrakcje w jednym: nie dość, że wieża piastowska, to jeszcze krzywa!

Na deser proponujemy pospacerować po Starym Mieście. Bez problemu traficie do katedry Świętego Krzyża z pięknymi spiżowymi drzwiami. Kiedy miniecie katedrę, znów dotrzecie na Rynek, a może nawet zawędrujecie na Wzgórze Uniwersyteckie – jedno z najbardziej urokliwych miejsc w Opolu. Ze wzgórza zejździecie do Stawku Barlickiego (Stawu Zamkowego). To miłe miejsce, by chwilę odpocząć. Grające fontanny przypomną wam hity największych gwiazd polskiej piosenki.

Na podstawie strony www.osiemstop.pl

a) Odpowiedz na pytania.

- W jaki sposób blogerka opisała Opole?
- Co warto zobaczyć w tym mieście?
- Jak myślisz, dlaczego autorka postrzega Opole inaczej niż osoba mówiąca w wierszu?

b) Opisz Opole w taki sposób, aby podkreślić jego zalety, ale też zauważyć problemy.

5. Napisz notatkę na temat swojej miejscowości, w której przedstawisz jej zalety i wady.

6. Zorganizujcie klasową debatę na temat swojej miejscowości i potrzebnych w niej najpilniejszych zmian. Pamiętajcie, że budżet waszej miejscowości jest ograniczony. Wybierzcie spośród siebie osoby uczestniczące w spotkaniu, np. przedstawiciele władz, policji, edukacji, miejscowych zakładów, organizacji społecznych, ekologicznych, kulturalnych, zwykłych mieszkańców. Protokolanci niech przedstawiają pisemne wnioski ze spotkania i plany przedsięwzięć na kilka najbliższych lat.

protokolant – osoba spisująca przebieg rozprawy, spotkania, posiedzenia

Szkoła pisania. Streszczenie

Streszczenie – pisemna lub ustna wypowiedź polegająca na zwięzłym przedstawieniu najważniejszych treści tekstu, filmu itp. Streszczenie może stanowić samodzielny tekst lub wchodzić w skład na przykład recenzji, artykułu, programu teatralnego.

Podczas pisania streszczenia należy:

- pamiętać o wyborze najważniejszych informacji (np. można podzielić tekst na części, podkreślić najważniejsze informacje, co ułatwi stworzenie planu wypowiedzi),
- wyeliminować dialogi, a zawarte w nich informacje (jeśli były ważne) przekazać w zwięzłej formie (nie cytujemy),
- pominąć zbędne wyliczenia, szczegóły itp.,
- pamiętać, by nie wprowadzać własnych ocen (streszczenie powinno być jak najbardziej obiektywne),
- dbać o to, by wypowiedź była spójna.

Trzy prawdy kanarka

Myśliwy schwytał w pułapkę kanarka. Już miał go zabić, a potem upiec, kiedy ptaszek przemówił do niego:

– Spójrz na mnie! **Jestem malutki i chudy. Starczę ci tylko na jeden kęs.** Pozwól mi żyć, a odkryję przed tobą trzy prawdy, które przyniosą ci korzyść na całe życie.

– Dlaczego miałbym ci wierzyć? – odrzekł myśliwy. – Uciekniesz i zostawisz mnie ze swoim kłamstwem.

– Ależ nie – zapewnił ptak – ponieważ pierwszą prawdę powiem ci, kiedy będę jeszcze w twojej dłoni, drugą, gdy przysiądę na drzewie, gdzie będziesz mógł mnie dosięgnąć kamieniem, a trzecią, gdy będę już wysoko na niebie.

Myśliwy uznał transakcję za sprawiedliwą.

– Zgoda, niech usłyszę pierwszą prawdę.

– Jeśli coś stracisz – wyjawiał mu kanarek – nigdy nie powinieneś tego żałować, ponieważ życie musi iść na przód, a nie obciążać się przeszłością.

Myśliwy zastanowił się i powiedział, że jest to rzeczywiście piękna prawda.

Dotrzymał więc słowa i pozwolił ptakowi odlecieć na pobliskie drzewo.

– Jeżeli opowiedzą ci coś absurdalnego lub nieprawdopodobnego – rzucił mu kanarek – nigdy w to nie wierz, chyba że pokażą ci oczywisty dowód.

Rzekłszy te słowa, bez zwłoki odfrunął, kpiąc sobie z myśliwego:

– Ale jesteś głupi i jak wspaniale cię zwiodłem! Wiedz, że noszę w swoim wnętrzu dwa diamenty ważące każdy po pięćdziesiąt gramów. Gdybyś mnie zabił, byłyby twoje... lecz pozwoliłeś mi uciec.

Oszalały z wściekłości myśliwy rwał sobie włosy z głowy, żałując, iż nie zabił ptaka.

W końcu rzekł do kanarka:

– Wyjaw mi chociaż trzecią prawdę!

– Po co? – odparł kanarek. – Jesteś zwykłym idiotą, który poznanych prawd nie stosuje w praktyce. Powiedziałem ci, żebyś nigdy niczego nie żałował, a ty już zdążyłeś pożałować swojego czynu. **Powiedziałem ci też, żebyś nie wierzył w rzeczy nieprawdopodobne. A ty uwierzyłeś, że kanarek, który w twojej dłoni nie ważył więcej niż dwadzieścia gramów, może nosić w sobie dwa diamenty po pięćdziesiąt gramów każdy.** Biedny głupcze! Oto mimo wszystko trzecia prawda, która odnosi się do ciebie bardziej niż jakakolwiek inna: pożądlivość zaślepia ludzkie serce i to jej właśnie dałeś się zwieść.

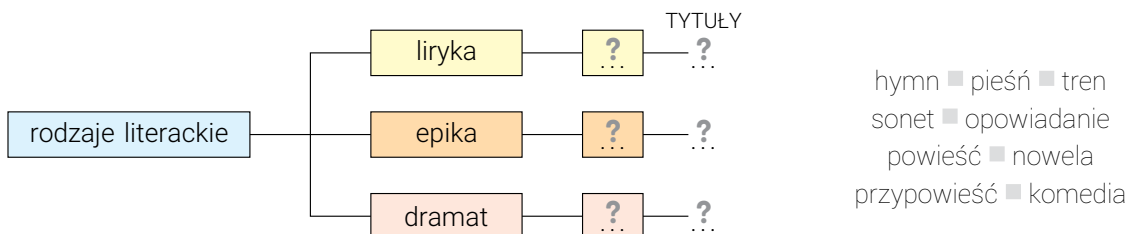
Rzekłszy te piękne słowa, ptak odleciał na zawsze.

Fragment książki Michela Piquemala (czyt. Miszela Pikemala) *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, tłum. Maria Braunstein (czyt. Brałnsztejn), Michał Krasicki, Muchomor 2012, *Les philofables pour vivre ensemble*, © Albin Michel

1. Wyodrębnij najważniejsze zdarzenia. Każde zapisz w postaci jednego wypowiedzenia.
2. Treść każdego wyróżnionego kolorem fragmentu wyraż za pomocą jednego krótszego zdania.
3. Przekształć pozostałe fragmenty tak, by wyeliminować partie dialogowe i pozostawić tylko najważniejszą treść wypowiedzi.
4. Streść bajkę *Trzy prawdy kanarka*. Postaraj się użyć maksymalnie 10 zdań.

Powtórzenie

1. Do podanych rodzajów dopisz odpowiednio gatunki i podaj przykłady znanych ci utworów.

2. Narysuj w zeszycie oś czasu i umieść na niej podane nazwiska.

Adam Mickiewicz ■ Cyprian Kamil Norwid ■ Henryk Sienkiewicz ■ Ryszard Kapuściński
Sławomir Mrożek ■ Andrzej Pilipiuk ■ Tomasz Różycki ■ Edward Stachura

3. Uzupełnij w zeszycie tabelę.

tytuł	autor	czas powstania utworu	tematyka utworu lub fragmentu, ważne cytaty itp.
<i>Stopy akermiańskie</i>	??	??	??
??	??	??	Opowieść adiutanta
??	Cyprian Kamil Norwid	??	??
<i>Latarnik</i>	??	??	??
<i>Heban</i>	??	??	??
<i>Lew</i>	??	??	??

4. Zapisz w zeszycie autorów i tytuły dzieł, których fragmenty zamieszczono poniżej.

- A. W takiej ciszy! – tak ucho natężam ciekawie,
Że słyszałbym głos z Litwy. – Jedźmy, nikt nie woła!
- B. To miasto, choroba moja! Prątek czarnej żółci, smutny tumor
rozrastający się w duszy – jakże cię nienawidzę, miasto!
- C. Spałem źle. W tym kraju, w którym mrok rozświetlają błękitne poświaty z ekranów.
- D. Dla wszystkich starczy miejsca
Pod wielkim dachem nieba
- E. W głuchej puszczy, przed chatką leśnika,
Rota strzelców stanęła zielona;
A u wrót stoi straż Pułkownika,
Tam w izdebce Pułkownik ich kona.

5. Sprawdź, czy znasz zamieszczone na schemacie pojęcia. W razie wątpliwości odszukaj ich definicje w odpowiednich źródłach.

Sprawdź siebie

Konstanty Ildefons Gałczyński

Ballada o trzęsących się portkach (fragment)

- dziatki** – dzieci
- toć** – przestarz. partykuła wszak, wszakże, przecież
- febra** – potocznie gorączka połączona z dreszczami
- marengo** – gruba wełniana tkanina z ciemnoszarej lub czarnej przędzy z jaśniejszymi nitkami; również nazwa koloru ciemnoszarego
- trząść się jak osika** – drżeć z zimna lub ze strachu
- lichy** – tu: ciężki, trudny
- cykor** – lęk, obawa

Posłuchajcie, o dziatki,
bardzo ślicznej balladki:

Był sobie pewien pan,
na twarzy kwaśny i wklęsły,
miał portek z piętnaście par
(a może szesnaście)
i wszystkie mu się trzęsły;

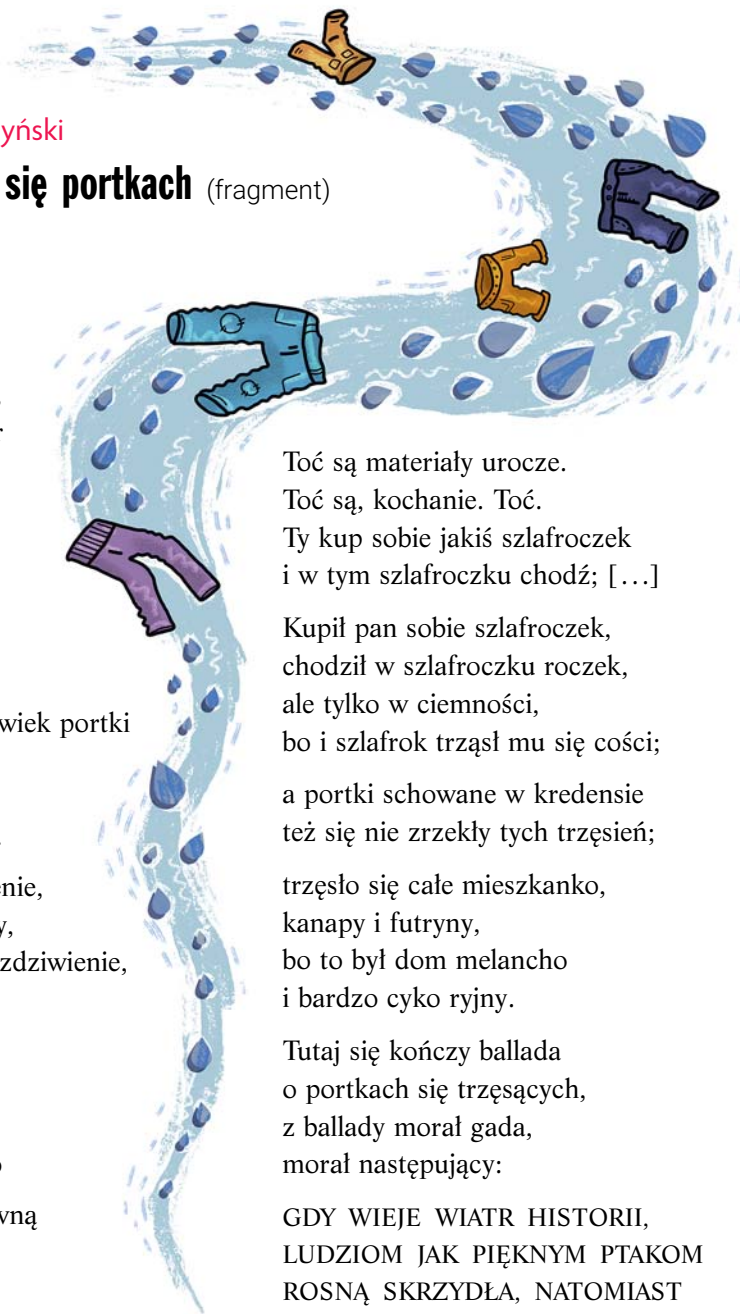
włoży szare: jak w febrze;
włoży granatowe: też;
od ślubu: jeszcze lepsze!
marengo: wzdłuż i wszerz.

Krótko mówiąc, w którekolwiek portki
kończyny dolne wtykał,
to trzęsły mu się one
jak nie przymierzając osika.

W ten sposób, przez trzęsienie,
pan żywot miał bardzo liche,
bo wszędzie, gdzie wszedł, zdziwienie,
a potem śmichy i chichy.

W końcu babcia czy ciocia,
już nie pamiętam kto,
powiedziała do tego pana:
„Chłopcze, ty uschniesz, bo

nad portek sprawą przedziwną
wylałeś trzy morza łez,
a znowu nie jest tak zimno,
więc spróbuj chodzić bez.

Toć są materiały urocze.
Toć są, kochanie. Toć.
Ty kup sobie jakiś szlafroczek
i w tym szlafroczku chodź; [...]

Kupił pan sobie szlafroczek,
chodził w szlafroczku roczek,
ale tylko w ciemności,
bo i szlafrok trzął mu się cości;
a portki schowane w kredensie
też się nie zrzekły tych trzęsień;

trzęsło się całe mieszkanko,
kanapy i futryny,
bo to był dom melancho
i bardzo cyko ryjny.

Tutaj się kończy ballada
o portkach się trzęsących,
z ballady morał gada,
morał następujący:

GDY WIEJE WIATR HISTORII,
LUDZIOM JAK PIĘKNYM PTAKOM
ROSNĄ SKRZYDŁA, NATOMIAST
TRZĘSĄ SIĘ PORTKI PĘTAKOM.

1953

ZADANIA

1. Zacytuj dwa fragmenty wskazujące osobę mówiącą w utworze.
2. Na podstawie tekstu podaj przykłady rodzajów komizmu. Objaśnij, jaki charakter nadają tekstowi.

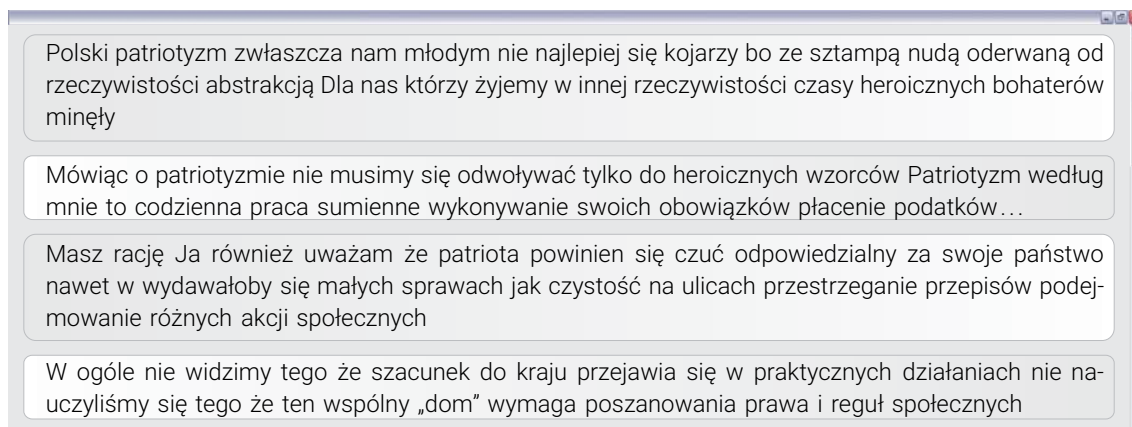
3. Scharakteryzuj w 5–6 zdaniach głównego bohatera utworu.
4. Zinterpretuj morał utworu.
- a) Wyjaśnij metaforyczne znaczenie fragmentów:
- *wieje wiatr historii*   • *rosną skrzydła*   • *trzęsą się portki*
- b) Objasnij, jaki wpływ na wymowę utworu ma dobór wyrazów: *ludzie* i *pętaki*.
- c) Wyjaśnij, jaką funkcję pełni wyróżnienie graficzne tej części utworu.
5. Wskaż poprawne odpowiedzi.
1. Wyrazy *balladka, szlafroczek, mieszkancko* to

A. epitety.	B. neologizmy.	C. zdrobnienia.	D. zgrubienia.
-------------	----------------	-----------------	----------------
  2. Wyrazy *portki, śmichy, chichy* to

A. eufemizmy.	B. prozaizmy.	C. homonimy.	D. antonimy.
---------------	---------------	--------------	--------------
  3. Wyraz *toć* jest

A. wykrzyknikiem.	C. zwrotem grzecznościowym.
B. partykułą.	D. neologizmem.
  4. Gra słowna we fragmencie: *bo to był dom melancho i bardzo cyko ryjny* polega przede wszystkim na wykorzystaniu zabiegów

A. słowotwórczych.	B. składniowych.	C. interpunkcyjnych.	D. fleksyjnych.
--------------------	------------------	----------------------	-----------------
6. Napisz, na czym polega uniwersalny charakter utworu.
7. Wymień co najmniej trzy cechy ballady, które można odnaleźć w analizowanym utworze.
8. Podaj zasady interpunkcyjne, które zostały zastosowane w utworze Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, dotyczące: dwukropka, wykrzyknika, cudzysłowu, nawiasów.
9. Przepisz wypowiedzi pochodzące z forum internetowego, wstawiając odpowiednie znaki interpunkcyjne.

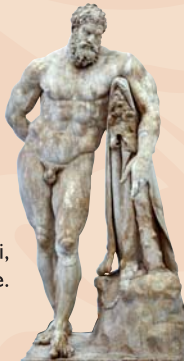

Trzy gracje, rzeźba hellenistyczna, II w. n.e.

Co to są cykle mitów?

Cykl mitów to obszerna opowieść o losach i czynach herosów, **związana z jakimś miastem**. Każde państwo-miasto starożytnej Grecji (polis) miało swojego boga-patrona, a także swoich rodzimych herosów – bohaterów (np. opiekunką Aten była Atena, a herosem – Tezeusz), którzy dokonywali czynów nieprzeciętnych i niemożliwych do wykonania przez zwykłego człowieka.

Herakles Farnezyjski, III w. n.e.

Włczyca kapitolnińska – symbol Rzymu, V w. p.n.e., postaci Romulusa i Remusa – XV w.

Trzy porządki architektoniczne (dorycki, joński i koryncki)

Czas mitów

Mity to opowieści o **bogach i bohaterach**, przekazywane z pokolenia na pokolenie, odzwierciedlające wyobrażenia ludzi o powstaniu człowieka i świata.

Co przekazują mity?

Mity przekazują **wzory uniwersalnych postaw i zachowań** – obrazy, symbole, postawy ludzkie, np. kraina wiecznego szczęścia (Arkadia), samotny buntownik (Prometeusz), idealista (Ikar), wzorzec odwagi (Herakles).

Dlaczego mity występują w różnych wersjach?

Mity były opowieściami przekazywanymi ustnie, dlatego od początku ich cechą była **zmienność**. Twórcy, czerpiąc tematykę swych utworów z mitów, traktowali ich treść z dużą swobodą, przekształcając ją i wzbogacając.

Jakie funkcje pełniły mity?

Funkcje mitów:

- poznawcze – próbowały wytłumaczyć niewyjaśnione zjawiska otaczającego świata, np. burza, pory roku,
- światopoglądowe – stały się podstawą wierzeń religijnych,
- sakralne – związane z kultem bóstw, były źródłem rytuałów i obrzędów o charakterze religijnym.

Myślenie mityczne

Mity nie tylko wpływały na tworzenie się więzi społecznych, były elementem kształującym świadomość odrębności grupy i jej tożsamość, ale również określały obyczaje i tradycje.

Z wierzeń starożytnych Greków i Rzymian wywodzily się rytuały i obrzędy o charakterze religijnym, podczas których ludzie oddawali cześć bogom, a także prosili o rady i pomoc w różnych sprawach.

Koloseum w Rzymie, 72–80 r. n.e.

Czas demokracji

Twórcą ateńskiej demokracji był **Perykles**, ateński mąż stanu. Dzięki jego reformom w Atenach nawet najubożsi obywatele mieli prawo uczestniczyć w życiu publicznym i brać udział w głosowaniach.

Prawo głosu mieli jedynie mężczyźni posiadający status obywatela. Wszystkie najważniejsze decyzje o znaczeniu państwowym były podejmowane przez tzw. **zgromadzenie ludowe**. Głosowania odbywały się w miejscach publicznych, np. na agorach (rynek), zwykle przez podniesienie rąk czy wrzucanie kamieni. Za udział w głosowaniu obywatel otrzymywał niewielkie wynagrodzenie, co rekompensowało to, że w tym czasie nie pracował.

Antyk

Epoka w kulturze europejskiej obejmująca historię i sztukę starożytnych Greków i Rzymu (od ok. VIII w. p.n.e. do V w. n.e.).

Antyk stał się **fundamentem kultury europejskiej**. Jego wpływ odnajdziemy w języku, architekturze, nauce, estetyce, filozofii, sztuce i literaturze, a także w postawach ludzi czerpiących wzorce z nauk starożytnych filozofów czy postaw antycznych bohaterów. Antyczna mitologia wciąż inspiruje współczesnych twórców.

Epoka filozofów

W starożytnej Grecji mianem filozofów określano ludzi, którzy poszukiwali odpowiedzi na zasadnicze pytania, takie jak: *Czym jest świat i jak powstał?, Jaka zasada nim rządzi?, Jak być szczęśliwym?*

Termin **filozofia**, oznaczający dokładnie **umiłowanie mądrości**, stworzył Pitagoras, grecki matematyk i filozof.

Architektura

Greckie i rzymskie budowle – wznoszone zgodnie z zasadami symetrii, o idealnych proporcjach – stały się inspiracją dla architektów późniejszych epok, także współczesnych.

Cechy architektury:

- klasyczne proporcje,
- symetria,
- harmonia,
- monumentalność.

Przykłady budowli antycznych:

- świątynie,
- amfiteatry,
- akwedukty,
- łuki triumfalne.

Złoty wiek

Złotym wiekiem w kulturze greckiej nazywamy **VI i IV w. p.n.e.** (w szczególności **czas rządów Peryklesa**). Był to okres, w którym głównym ośrodkiem życia politycznego, kulturalnego i gospodarczego były Ateny. Nastąpił wówczas bujny rozkwit filozofii, literatury, architektury, rzeźby. Był to czas **demokracji ateńskiej**.

Prawo rzymskie

Prawo starożytnego Rzymu miało istotny wpływ na kształt prawa europejskiego. Zostało oparte na panujących w państwie zwyczajach prawnych i ujęte w VI w. n.e. przez Justyniana I Wielkiego w spójny system określonych norm i przepisów. Ważnym elementem prawodawstwa w starożytnym Rzymie były ustawy uchwalane bezpośrednio przez obywateli rzymskich na zgromadzeniach ludowych.

Epoka wojowników i obywateli

Kultura grecka wykształciła wzorce, których odzwierciedlenie znajdziemy na przykład w dziełach Homera. Teksty te pełniły funkcje dydaktyczne.

Wzorzec dobrego obywatela

Ateńskie wychowanie polegało na harmonijnym łączeniu zalet duchowych z cielesnymi. Zgodnie z nim obywatel oddawał bezinteresownie swoje siły i zdolności na potrzeby kraju i społeczeństwa.

Narodziny literatury europejskiej

W literaturze obowiązywała zasada **decorum**, czyli stosowności i odpowiednich proporcji, która nakazywała pisać stylem pasującym do tematu.

W późniejszych epokach wielu artystów tworzyło zgodnie z tą zasadą. Na przykład pieśni i treny Jana Kochanowskiego, ze względu na poważną tematykę, są pisane stylem podniosłym, fraszki zaś – stylem swobodnym, gdyż ich tematyka często jest ujęta w żartobliwy sposób.

Epika

Najważniejszym gatunkiem epickim antyku był **epos** – długi utwór wierszowany, z narratorem, który opowiada wydarzenia, starając się zachować możliwie największą bezstronność. Taki sposób opowiadania stanie się później charakterystyczny dla całej epiki europejskiej.

Za twórcę eposu jest uważany **Homer**, autor *Iliady* i *Odyssey*.

Estetyka

Antyczną estetyką rządziła zasada **mimesis**, zgodnie z którą sztuka miała naśladować rzeczywistość. Zasada ta dała podstawy realizmowi, czyli przedstawianiu świata takim, jaki jest, i idealizmowi, czyli przedstawianiu świata doskonalszym, niż jest w rzeczywistości.

Malarstwo pompejańskie, styl trzeci, 20 r. p.n.e. – 50 r. n.e.

Wzorzec heroiczny

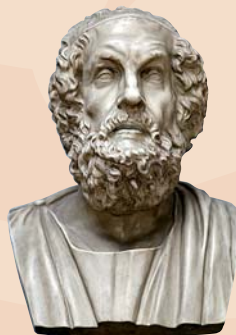
Najwyższą wartością była walka i honorowa śmierć (Achilles, Hektor).

Motywy z amfory greckiej

Dramat

Początki dramatu i teatru są związane z **kultem Dionizosa** – boga wina i sił witalnych. Bóg ten łączył w swej naturze sprzeczności: radość z szaleństwem, szczęście z grozą. W czasie świąt ku jego czci śpiewano pieśni radosne (biesiadne) i uroczyste. Uważa się, że z pieśni tych wykształciły się **komedia i tragedia**.

Homer

Cechy rzeźby

- doskonałość proporcji (ukazanie piękna ludzkiego ciała),
- harmonia,
- dynamizm (postaci w ruchu).

Przykłady rzeźb antycznych:

- *Dyskobol* Myrona,
- *Nike z Samotraki*,
- *Trzy gracje*,
- *Wenus z Milo*,
- *Grupa Laokoona*,
- *Torso belwederskie*.

Wenus z Milo, ok. 130–100 r. p.n.e.

Myron, *Dyskobol*, V w. p.n.e.

Teatr w Epidauros, IV w. p.n.e.

Liryka

Liryka grecka **wywodzi się z obrzędów religijnych**. Nazwa *liryka* pochodzi od liry – instrumentu muzycznego, przy którego akompaniamencie wykonywano pieśni, hymny czy treny.

Za pierwszego mitycznego poetę uważa się Orfeusza, który swym śpiewem potrafił oczarować zwierzęta, a nawet strażnika piekiel Cerbera.

Kolejne epoki przejęły z antyku także wiele innych gatunków lirycznych, takich jak epigramaty czy ody.

Pięcioksiąg

To pięć pierwszych ksiąg Starego Testamentu: **Księga Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb, Powtórzonego Prawa**. Zgodnie z żydowską tradycją spisał je Mojżesz na polecenie Boga. Pierwsza księga zawiera między innymi opowieści o stworzeniu świata, dziejach pierwszych ludzi. Głównym tematem kolejnych ksiąg jest zawarte za pośrednictwem Mojżesza przymierze Boga z narodem Izraela. Stało się to podczas wędrówki z ziemi egipskiej do Ziemi Obiecanej.

Georges de La Tour (czyt. Żorż de la Tur), *Hiob wyszydzany przez żonę*, ok. 1630, olej na płótnie, 145 cm × 97 cm

Stworzenie świata, miniatura z początku XVI w.

Stary Testament

Stary Testament nie ma jednego autora. Jest dziełem anonimowym, choć autorstwo niektórych ksiąg przypisuje się konkretnym osobom, np. psalmy – królowi Dawidowi. W tradycji żydowskiej uważa się, że pierwszym, który przepisał i zebrał księgi Starego Testamentu, był Ezdrasz, kapłan żydowski żyjący w V–IV w. p.n.e.

Rembrandt (czyt. Rembrant), *Mojżesz z tablicami prawa*, 1659, olej na płótnie, 168,5 cm × 135,5 cm

Gatunki biblijne

Biblia zawiera utwory nie tylko o różnej tematyce, ale i formie. W tekstach biblijnych można odnaleźć cechy wielu gatunków literackich, np. **legendy, opowiadania, eposu, noweli, przypowieści, kroniki, listu, pieśni, hymnu, trenu, modlitwy, kazania**.

Ważne opowieści Starego Testamentu

Przyjmuje się, że księgi powstały w dużej mierze w czasie tzw. niewoli babilońskiej. Widoczne są w nich wpływy sumeryjskiej tradycji, historii, mitologii.

Często **opowieści biblijne nie wyrażają treści wprost**, ale w sposób metaforyczny, symboliczny, alegoryczny. Odczytanie ich wymaga wnikliwej interpretacji i znajomości kontekstów historycznych, obyczajowych, kulturowych.

Do najbardziej znanych należą:

- stworzenie świata,
- historia Adama i Ewy,
- dzieje Kaina i Abla,
- Arka Noego,
- budowa wieży Babel,
- ofiara Abrahama,
- zniszczenie Sodomy i Gomory,
- dzieje Józefa i jego braci,
- wyprowadzenie Żydów z ziemi egipskiej,
- historia Hioba.

Jacopo (czyt. Jakopo) Tintoretto, *Cud manny*, ok. 1577, olej na płótnie, 550 cm × 520 cm

Biblia

Biblia – nazwa pochodzi od greckiego słowa *biblión*, które oznaczało zwój papiirusu, a także pismo, księgę.

Izraelici przez wiele wieków ustnie przekazywali własne tradycje i historię. Opowieści te zaczęto spisywać najprawdopodobniej ok. XIII w. przed narodzeniem Chrystusa, a ostatnie teksty pochodzą z 96 r. n.e. W tradycji chrześcijańskiej **Biblia** dzieli się na **Stary** i **Nowy Testament**.

Frazeologia biblijna

Teksty zawarte w Biblii są źródłem związków frazeologicznych, które do dziś funkcjonują w języku.

- Ze **Starego Testamentu** pochodzą: kainowe znamię, przenieść się na łono Abrahama, plagi egipskie, wieża Babel, Sodoma i Gomora, trąby jerychońskie, salomonowy wyrok, manna z nieba.
- Z **Nowego Testamentu** pochodzą: judaszowe srebrniki, wdowi grosz, syn marnotrawny, miłosierny samarytanin, rzeź niewiniątek, umywać ręce, sądny dzień.

Michał Anioł, *Stworzenie Ewy*, fragment fresku z kaplicy Sykstyńskiej, 1508–1512

Języki Biblii

Biblia została napisana w trzech językach. Stary Testament – po **hebrajsku**, z fragmentami w językach **aramejskim** i **greckim**, a Nowy Testament – w językach **greckim** i **aramejskim**.

Gentile (czyt. Dżentile) da Fabriano, *Pokłon Trzech Króli*, 1423, tempera na desce, 282 cm × 203 cm

Govert Flinck (czyt. Gowert Flynk), *Dobry Samarytanin*, ok. 1635, olej na desce, 24 cm × 19,8 cm

Mattia Preti, *Gody w Kanie Galilejskiej*, ok. 1655, olej na płótnie, 203 cm × 226 cm

Nowy Testament

Nowy Testament powstawał najprawdopodobniej od ok. **50** do **96** r. n.e. Przedstawia wydarzenia z życia Jezusa i tworzącego się Kościoła. Zawiera też pisma będące rodzajem pouczeń pisanych do wspólnot chrześcijańskich. Nowy Testament składa się z **czterech Ewangelii (Mateusza, Marka, Łukasza, Jana)**, **Dziejów** i **Listów Apostolskich** oraz **Apokalipsy**, czyli **Objawienia św. Jana**.

Dobra nowina

Ewangelia – nazwa pochodzi od greckiego słowa *euangélion*, które oznacza dobrą nowinę. Cztery Ewangelie wchodzące w skład Nowego Testamentu zostały uznane za obowiązujące ok. 170 r. n.e.

Oprócz tekstów **Mateusza, Marka, Łukasza** i **Jana** istnieją tzw. ewangelie apokryficzne, nieuznane za kanoniczne. Spośród nich najbardziej znane to Ewangelia Tomasza (II w. n.e.) oraz Ewangelia Judasza (III w. n.e.).

Hendrick ter Brugghen (czyt. Hendrik ter Bruhe), *Piłat umywający ręce*, ok. 1618, olej na płótnie, 100 cm × 128 cm

Ważne opowieści Nowego Testamentu

Trzy spośród Ewangelii odwołują się najczęściej do tych samych **wydarzeń z życia Jezusa**, dopełniając się wzajemnie. Są adresowane do konkretnych odbiorców: Ewangelia św. Mateusza – do Żydów, Łukasza – do Greków, Marka – do Rzymian. Napisana najpóźniej Ewangelia św. Jana jest swoistą pochwałą Jezusa i ukazuje w wymiarze symbolicznym relację między Synem Bożym a Bogiem Ojcem.

Do najbardziej znanych opowieści należą:

- narodzenie Jezusa i przybycie Mędrców ze Wschodu,
- cud w Kanie Galilejskiej,
- wskrzeszenie Łazarza,
- połów ryb na jeziorze Genenezaret,
- rozmnożenie chleba i kazanie na górze,
- obrona jawnogrzesznicy,
- sąd Piłata,
- Męka Chrystusa,
- przypowieść o synu marnotrawnym,
- przypowieść o robotnikach w winnicy,
- przypowieść o miłosiernym Samarytaninie,
- list św. Pawła do Koryntian.

Zapowiedź końca świata

Apokalipsa św. Jana to jedna z najbardziej tajemniczych ksiąg Nowego Testamentu. Jej pierwsze fragmenty powstały najprawdopodobniej ok. 68 r. n.e., kiedy św. Jan został zesłany na wyspę Patmos. Księga ta zawiera zagadkowe proroctwo przedstawiające wizję przyszłości: zagładę świata, sąd ostateczny i powstanie nowego świata.

Rafaël, *Cudowny połów ryb*, karton do tapiserii (tkaniny), ok. 1516

Michał Anioł,

Sąd ostateczny, fragment fresku z kaplicy Sykstyńskiej, 1541

Willi Decjusza, Kraków, I poł. XVI w., rozbudowana po 1620 r.

Zamek w Baranowie Sandomierskim, 1591–1606

- **Zamość**, miasto założone w 1580 r. przez Jana Zamoyskiego, to **przykład renesansowego projektowania całej przestrzeni**. Powstały zespół architektoniczno-urbanistyczny realizował ideę miasta doskonałego.

Rynek Wielki, Zamość

- **Wawel** – siedziba królewska za czasów panowania Zygmunta I Starego została (w latach 1507–1536) gruntownie przebudowana według projektu Franciszka Florentczyka. Na szczególną uwagę **zasługuje trzykondygnacyjny dziedziniec arkadowy**, który stał się wzorem naśladowanym w północnej Europie.

Arkadowy dziedziniec na Wawelu, Kraków, ok. 1501–1536

Architektura świecka

Renesans był okresem **rozkwitu budownictwa świeckiego**. Zamki traciły swój obronny charakter – przekształcano je w pałace. Budowano też wygodne wille i kamienice.

Architektura

Renesansowi architekci **stosowali formy antyczne**, takie jak kolumny, pilastry, arkady. Często nawiązywali do starożytnych porządków architektonicznych.

Te przejęte z antyku elementy zazwyczaj jednak współistniały ze średniowiecznymi rozwiązaniami strukturalnymi, szczególnie poza Italią, a więc również w Polsce. Wprowadzano także wiele elementów, które nie wywodzą się bezpośrednio z architektury starożytnej, na przykład chętnie w Polsce stosowaną attykę grzebieniową.

Budownictwo sakralne

Niewiele jest w Polsce renesansowych kościołów, ale ogromną popularność zyskały **kaplice grobowe** o renesansowych formach i typowym dla renesansu planie centralnym. Zazwyczaj dobudowywano je do istniejących już kościołów średniowiecznych.

Kopuła kaplicy Zyguntowskiej na Wawelu, Kraków, 1519–1533

Rzeźba

Fenomenem typowym dla sztuki polskiego renesansu są **rzeźby nagrobkowe**, na których postacie są ukazane tak, jakby nie umarły, lecz spały. Takich dzieł powstało w całej Polsce bardzo wiele, a przedstawiają zarówno zmarłych biskupów czy monarchów (najsłynniejszy przykład to rzeźby z kaplicy Zyguntowskiej), jak i małe dzieci z możnych rodzin.

Hieronim Canavesi (czyt. Kanawezi), rzeźba na nagrobku Adama Konarskiego, katedra w Poznaniu, 1576

Budowa wieży Babel, z cyklu arrasów wawelskich, 1550–1560

Sztuka

W sztuce, podobnie jak w literaturze, ważnym **źródłem inspiracji był antyk**. Wyrażało się to przede wszystkim poszukiwaniem piękna i harmonii kompozycji (proporcjonalność, regularność, symetria).

Renesans w Polsce

Jest to epoka, której rozkwit przypada na **XVI wiek**, czyli na czas panowania Zygmunta I Starego, Zygmunta II Augusta, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Ówczesna **Polska była jednym z największych krajów w Europie**. Stała się potęgą polityczną, gospodarczą i kulturalną. Ten okres w dziejach Rzeczypospolitej nazywa się **złotym wiekiem**.

Polska była krajem tolerancji religijnej, dlatego stała się azylem dla wielu prześladowanych z powodu wyznania.

Malarstwo

We Włoszech, które wówczas przodowały w sztuce, malarze często wykorzystywali w swej twórczości badania nad perspektywą, proporcjami czy anatomią. Z kolei na północy Europy powstały nowe gatunki malarskie, takie jak pejzaż czy malarstwo rodzajowe, a więc przedstawiające sceny z życia codziennego. W Polsce te nowe gatunki nie cieszyły się wielkim zainteresowaniem. Dominowały portret i malarstwo o tematyce religijnej. Najwybitniejszym dziełem malarstwa w ówczesnej Polsce są wykonane na zlecenie polskiego króla niderlandzkie tapiserie, zwane **arrasami wawelskimi**.

Indyki, fragment arrasów wawelskich, 1550–1560

Literatura

Pisanie w języku narodowym było **tendencją ogólnoeuropejską**, co znalazło odbicie również w literaturze polskiej. Oprócz utworów po łacinie zaczęły powstawać teksty w języku polskim. **Mikołaj Rej**, jeden z pierwszych autorów tworzących po polsku, napisał: „Niechaj narodowie wżdy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”.

Największy wpływ na kształt literackiego języka polskiego miała **twórczość Jana Kochanowskiego**.

Mecenat

Wraz z rozkwitem nauki i sztuki rozwinęły się nowe formy mecenatu, czyli **opieki nad sztuką i materialnego wspierania twórców**. Dzięki bogatym ofiarodawcom mogły działać szkoły, uczelnie, drukarnie. Mecenasami byli magnaci i biskupi. Na przykład biskup Zbigniew Oleśnicki wyposażył Akademię Krakowską, a biskup Piotr Tomicki ofiarował uczelni własny księgozbiór. Również wybitni twórcy mogli liczyć na pomoc finansową, na przykład Jan Kochanowski korzystał ze wsparcia biskupa Piotra Myszkowskiego.

Koncepcja artysty

Renesansowa koncepcja artysty wyrastała z kultury i filozofii antycznej. W odróżnieniu od twórcy średniowiecznego, który nie dbał o sławę doczesną, twórca renesansowy był **świadomym swego indywidualizmu i talentu samodzielnym artystą**, dla którego ważna była **sława**. Aby osiągnąć ten cel, twórcy doskonalili warsztat pracy, zdobywali wiedzę i obserwowali świat. Taki sposób myślenia o artyście przyczynił się do powstania wzorca poety uczonego (*poeta doctus*).

Rozwój nauki

Renesans był **czasem wiary w możliwości poznawcze ludzkiego rozumu**. Rozwijały się różne dziedziny nauki, przede wszystkim **matematyka i astronomia, medycyna i botanika, geografia, nauki humanistyczne**.

Wielu młodych szlachciców udawało się za granicę, by się kształcić na tamtejszych uniwersytetach. Najczęściej były to uczelnie w Padwie, Bolonii, Lipsku, Wittenberdze, Zurychu, Królewcu, Bazylei.

Akademia Krakowska

Uczelnia ta powstała w 1364 r., za panowania Kazimierza Wielkiego, czyli jeszcze w średniowieczu. Jako pierwsza miała samodzielną katedrę matematyki i astronomii. W Akademii Krakowskiej studiowali Mikołaj Kopernik, Andrzej Frycz Modrzewski, Jan Kochanowski.

Budynek Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dawniej Akademia Krakowska)

Nawiązania do tradycji antycznej

Nawiązania odbywały się na wielu płaszczyznach. Twórcy kierowali się przede wszystkim hasłem rzymskiego komediopisarza Terencjusza: „**Człowiekiem jestem, nic, co ludzkie, nie jest mi obce**”. Opisywali wszelkie aspekty życia: radość, cierpienie, sprawy codzienne itp., pisali też o powinnościach obywatelskich.

Związek z tradycją antyczną ujawniał się również w nawiązaniach do filozofii (stoicyzm, epikureizm), koncepcji sztuki (*Poetyka* Arystotelesa), w podejmowaniu tematów i motywów mitologicznych (np. *Odprawa posłów greckich* Jana Kochanowskiego), a nawet w odwołaniach do konkretnych utworów (pieśni Horacego).

Gatunki

Pisarze polskiego renesansu sięgali do gatunków literackich, które istniały już w starożytności (**pieśni, treny, tragedie**), a także tworzyli **nowe (fraszki)**. W swojej twórczości nawiązywali do wymogów sztuki klasycznej (proporcje, harmonia, zasada decorum).

Wielcy humaniści**Mikołaj Kopernik (1473–1543)**

Prawnik, ekonomista, strateg, lekarz, astronom i matematyk. Obalili teorię geocentryczną, dowodząc, że Ziemia wraz z planetami krąży wokół Słońca i jednocześnie obraca się wokół własnej osi. **Jego dzieło wywołało jedną z największych rewolucji naukowych od czasów starożytności**.

Andrzej Frycz Modrzewski (1503–1572)

Pisarz, reformator społeczny, moralista, teolog. Cieszył się uznaniem najwybitniejszych humanistów ówczesnej Europy. Jego najbardziej znanym dziełem jest rozprawa *O poprawie Rzeczypospolitej*, w której postulował **przekształcenie państwa w scentralizowaną monarchię o silnej władzy królewskiej**.

Druk

Upowszechnienie druku przyczyniło się do **rozwoju nauki i rozkwitu kultury**. Pierwsze drukarnie w Polsce powstały w Krakowie pod koniec XV w.

Epitafium Jana Kochanowskiego w kościele w Zwoleniu, ok. 1610

Układ słoneczny wg Mikołaja Kopernika, ilustracja w dziele Andrea Cellariusza *Atlas Coelestis* (czyt. Koelestis) seu *Harmonia Macrocosmica* (czyt. Makrokosmika), 1660

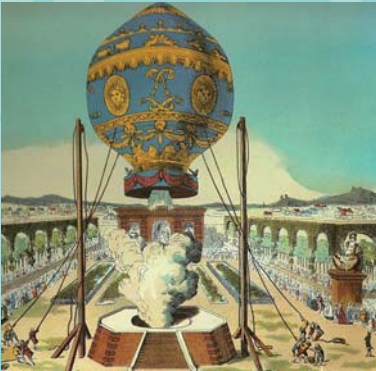
Strona tytułowa rozprawy *O poprawie Rzeczypospolitej*, wydanie bazylejskie, 1554

Jacques Louis David (czyt. Żak Lui Dawid),
Przysięga Horacjuszy,
1785, olej na płótnie,
330 cm × 425 cm

Antonio Canova
(czyt. Kanowa),
Amor i Psyche,
1808

Pierwszy lot balonem braci Montgolfier
(czyt. Mągolfje), 21 listopada 1783

Jan Bogumił Płersch (czyt. Płersz),
Łoża z widzami w strojach polskich, 1788,
malowidło w Teatrze w Starej
Pomarańczarni

Klasycyzm

Był to dominujący kierunek w sztuce epoki oświecenia, **nawiązujący do klasycznej kultury starożytnych Grecji i Rzymu**. Charakteryzował się dążeniem do ładu, harmonii, symetrii. O tendencjach klasycystycznych można mówić już w epoce renesansu, jednak dopiero w dobie oświecenia sztuka antyczna zaczęła być przedmiotem systematycznych badań, których istotną częścią była rodząca się nowoczesna archeologia.

Klasycyzm dotyczył wszystkich dziedzin sztuki:

- w malarstwie i rzeźbie przejawiał się na przykład w podejmowaniu **tematyki historycznej i mitologicznej** oraz naśladowaniu doskonałej **formy dzieł starożytnych**,
- w architekturze naśladowano **plany starożytnych budowli**, powszechnie stosowano antyczne **porządki architektoniczne** oraz **detale i ornamenty**.

Przełomowe wydarzenia

- **rewolucja przemysłowa w Anglii** (lata 70. XVIII w.)
- **bunt kolonii w Ameryce** i ogłoszenie **Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych** (1776)
- **wybuch Wielkiej Rewolucji Francuskiej** (1789)
- **uchwalenie w Polsce Konstytucji 3 maja** (1791)
- **rozbiory Polski** (1772, 1792, 1795)

Pierwszy na świecie most żelazny
w Coalbrookdale (czyt. Kolbrukdejl)
na rzece Severn, ukończony w 1779 r.

Wiek teatru

W XVIII w. nastąpił rozkwit teatru. Rozwijał się teatr dworski, zaczęły powstawać teatry publiczne, powstała krytyka teatralna i teorie dotyczące dramatu.

W **Polsce** w 1765 r. z inicjatywy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego został założony w Warszawie pierwszy teatr publiczny, zwany od 1807 r. **Teatrem Narodowym**. Jego wieloletnim dyrektorem, zasłużonym reżyserem i aktorem był **Wojciech Bogusławski** (1757–1829).

Świątynia Sybilli w Puławach, 1801

Oświecenie

Okres w historii kultury, sztuki i myśli europejskiej, trwający **od końca XVII do początków XIX w.** W Polsce oświecenie wyznaczają umownie daty: od 1740 r. do ok. 1830 r.

Oświecenie już przez ludzi tej epoki było nazywane **wiekami rozumu** i **wiekami filozofów**. Okres ten charakteryzował **krytycyzm** w myśleniu o teraźniejszości i ocenie tradycji.

Wiek rozumu

Filozofowie, uczeni odrzucali metafizyczne poznanie świata i dogmaty, opowiadali się za **dociekaniem prawdy za pomocą rozumu**, odwoływali się do **doświadczenia** jako sposobu poznania.

Joseph Wright (czyt. Dżozef Ɣrajt),
Eksperyment z ptakiem w pompie próżniowej,
(fragment) 1768, olej na płótnie,
183 cm × 244 cm

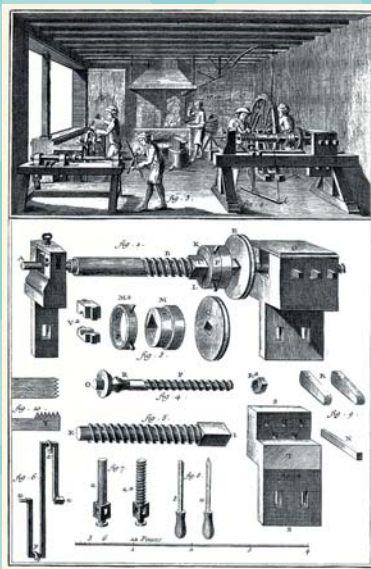

Czas encyklopedii i słowników

Potrzeba usystematyzowania stanu wiedzy i racjonalnego wyjaśniania praw rządzących światem legła u podstaw idei tworzenia kompendiów wiedzy. W 1728 r. w Londynie wydano dwutomową *Cyclopaedię* (czyt. Cyklopedię). Jej nowatorstwo polegało na tym, że miała alfabetyczny wykaz haseł i system odsyłaczy. W latach 1751–1776 wydano we Francji **Wielką encyklopedię francuską**, która gromadziła ówczesną wiedzę o świecie. W pierwszym wydaniu liczyła 35 tomów, a hasła opracowywali najwybitniejsi myśliciele epoki. W Polsce również tworzone słowniki encyklopedyczne. Do najbardziej znanych należy encyklopedia **Zbiór potrzebniejszych wiadomości** Ignacego Krasickiego.

Nurty myślowe i postawy

Krytycyzm i wiara w możliwości ludzkiego rozumu stały się podstawą ukształtowania zasadniczych idei epoki – racjonalizmu, empiryzmu, utylityzmu. **Racjonalizm** przywiązywał szczególną wagę do roli rozumu w poznawaniu prawdy. **Empiryzm** kładł nacisk na rolę doświadczenia, odrzucając wszystko, czego się nie da potwierdzić w praktyce. Źródłem **utilitaryzmu** była zasada użyteczności, w myśl której najwyższym dobrem jest pożytek jednostki lub społeczeństwa.

Przykładowa strona z *Wielkiej encyklopedii francuskiej*

Edukacja

W XVII w. w katolickich krajach Europy i w Ameryce Łacińskiej przodowały szkoły jezuickie. Uczono w nich łaciny i greki, filozofii oraz retoryki, czyli sztuki wymowy, a w węższym zakresie także matematyki, przyrody i historii. Ważne miejsce zajmował teatr uczniowski. Jezuici stworzyli nowoczesny system edukacyjny, prowadzony według ujednoczonych zasad programowych. W szkołach jezuickich unikano kar cielesnych, odwoływano się za to do ambicji wychowanków. W XVIII w. poziom szkolnictwa jezuickiego zaczął się obniżać, a ostateczny kres zadała mu likwidacja zakonu w 1773 r. W tym samym roku w Polsce powołano Komisję Edukacji Narodowej, która miała przejąć szkoły jezuickie, a także opracować nowy program nauczania uwzględniający osiągnięcia ówczesnej nauki. Komisja stała się pierwszym w Europie nowoczesnym ministerstwem oświaty. Już wcześniej, w 1765 r., król Stanisław August powołał w Warszawie Szkołę Rycerską, która miała kształcić kadry wojskowe i urzędnicze dla reformującego się państwa.

Pałac Kazimierzowski w latach 1765–1794 był siedzibą Szkoły Rycerskiej (obecnie mieści się tu rektorat Uniwersytetu Warszawskiego)

Wiek czasopiśmiennictwa

Oświecenie to czas powstania i rozwoju prasy. Jednym z najbardziej znanych czasopism był „Spectator”, powstały w Anglii na początku XVIII w. Zamieszczano w nim felietony, scenki satyryczne, opowiesci moralne itp., mające na celu kształtowanie gustów literackich i wpływanie na postawy moralne. Popularność „Spectatora” przyczyniła się do tego, że w innych krajach zaczęły się ukazywać czasopisma o podobnym charakterze. W Polsce z inicjatywy Stanisława Augusta Poniatowskiego powstały propagujące idee oświeceniowe czasopisma społeczno-polityczne – „**Monitor**” i „**Zabawy Przyjemne i Pożyteczne**”, na łamach których publikował między innymi Ignacy Krasicki.

Bernardo Bellotto zwany Canaletto (czyt. Kanaletto), *Ulica Miodowa*, 1777, olej na płótnie, 84 cm × 107,5 cm

Literatura w służbie edukacji

Twórcy epoki zgodnie z oświeceniowym hasłem **bawiąc nauczać** propagowali wzrocz człowieka wykształconego, tolerancyjnego, krytykowali zaś ciemnotę i zacofanie. Dydaktycznym celem służyły **gatunki o rodowodzie antycznym**, czyli bajki i **satyry**, które miały moralistyczny charakter.

W polskiej literaturze oświeceniowej do najbardziej znanych bajek i satyr należą utwory **Ignacego Krasickiego**.

Per Krafft, *Portret Ignacego Krasickiego*, ok. 1767, olej na płótnie, 143 cm × 108 cm

Rycina ilustrująca utwór *Emil*, w którym Jean-Jacques Rousseau (czyt. Żan-Żak Ruso) propagował nowe koncepcje wychowawcze

Romantyczna miłość

Romantycy stworzyli **literacki wzorzec miłości**, która według nich oznaczała pokrewieństwo dusz. Miłość idealna mogła istnieć tylko między dwojgiem przeznaczonych sobie ludzi. Była często **nieszczęśliwa i niespełniona**, gdyż los wybierał kochanków, których zbyt wiele dzieliło (np. różnice społeczne, majątek).

Francesco Hayez (czyt. Pocztesko Ajec), *Pocztunek*, ok. 1859, olej na płótnie, 110 cm × 88 cm

Charles Giraud (czyt. Szarl Żiro), *Gorączkujący w pejzażu wsi rzymskiej*, ok. 1815

Caspar David Friedrich (czyt. Kaspar Dawid Fridrys), *Kobieta w porannym słońcu*, ok. 1818, olej na płótnie, 22 cm × 30 cm

Epoka intuicji i uczuć

Romantycy uważali, że **intuicja i głos serca** są ważniejsze od zmysłów i rozumu. Według nich istotę świata można było zgłębić wyłącznie dzięki uczuciom, a nie racjonalnym badaniom naukowym.

Francisco Goya (czyt. Fransisko Goja), ryc. nr 3 pt. *To samo* z cyklu *Okropności wojny*, ok. 1810, akwaforta, 16 cm × 22 cm

Epoka indywidualizmu

Romantycy byli przekonani o wyjątkowości **jednostki**. Szczególną rolę przypisywano jednostkom genialnym. Za takie uznawano wielkie postaci historyczne, a także **artystów**, zwłaszcza poetów. Artysta był świadomy własnej wielkości, pretendował do roli przewodnika duchowego narodu, a nawet ludzkości.

Samotni buntownicy

Romantyzm stworzył charakterystyczny typ bohatera literackiego: to **tajemniczy, samotnie przeciwstawiający się światu buntownik**, często też **nieszczęśliwie zakochany**.

Romantycznym symbolem buntownika gotowego przeciwstawić się wszelkim świętościom dla dobra ludzkości stał się na przykład Prometeusz występujący przeciwko Zeusowi.

Eugène Delacroix (czyt. Eżen Delakrla), *Walka Giaura z Hassanem*, 1835, olej na płótnie, 73,7 cm × 61 cm

Epoka zrywów niepodległościowych

Podobna sytuacja polityczna i społeczna w wielu krajach Europy wpłynęła na charakter epoki. Wielkie wydarzenia historyczne – rewolucja francuska czy wojny napoleońskie – były źródłem zbliżonych doświadczeń i reakcji ludzi różnej narodowości. Przez Europę przeszła fala zrywów niepodległościowych (1821 – Grecja przeciw Turkom, 1825 – dekabryści w Rosji, 1830 – rewolucja lipcowa we Francji, powstanie listopadowe w Polsce, 1831 – powstanie we Włoszech, 1848 – Wiosna Ludów). Głównymi hasłami stały się **wolność i rewolucja**.

Eugène Delacroix (czyt. Eżen Delakrla), *Wolność wiodąca lud na barykady*, 1830, olej na płótnie, 260 cm × 325 cm

Romantyzm

Ruch literacki, artystyczny i filozoficzny powstały w Europie pod koniec XVIII w. i trwający do końca lat 40. XIX w. Był reakcją na oświeceniowy kult rozumu i intelektu. Charakteryzował się dążeniem do podkreślenia **odrębności sytuacji każdego narodu** i jego misji dziejowej. Twórców tej epoki cechowały **zamiłowanie do niezwykłości, fantastyki, uczuciowości**.

Literatura

Romantycy z założenia unikali ścisłych norm i reguł, **buntowali się przeciwko kanonom i konwencjom**, dlatego w literaturze zacieraly się granice rodzajowe i gatunkowe.

Gatunki

Ballada – jeden z najbardziej popularnych gatunków romantycznych, **łączy cechy wszystkich trzech rodzajów literackich** (liryka, epika, dramat), często nawiązujący do tematyki ludowej i historycznej, wykorzystujący elementy fantastyki i grozy.

Dramat romantyczny – gatunek dramatu, który łączy elementy dramatyczne z epickimi i lirycznymi, ma **swobodną i luźno skomponowaną fabułę** (epizody rozgrywają się w różnym czasie i w rozmaitych miejscach, wątki fantastyczne mieszają się z realistycznymi, zakończenie często bywa niejasne).

Do poznanych przez was gatunków romantycznych należą: ballady *Świtezianka* i *Lilije* Adama Mickiewicza, dramat romantyczny *Dziady. Część II*.

Polski romantyzm

W Polsce za początek romantyzmu uznaje się datę wydania *Ballad i romansów* Adama Mickiewicza (1822), a za koniec – datę upadku powstania styczniowego (1864).

Epoka ta odegrała szczególną rolę w historii Polski. Ideały i wartości romantyzmu miały **zasadniczy wpływ na dążenia do wolności i odzyskania niepodległości**. Romantyzm ukształtował też model patriotyzmu, na którym wychowywały się pokolenia Polaków.

Piotr Michałowski,
Somosierra,
ok. 1837,
olej na płótnie,
81 cm
× 65,5 cm

Johann Heinrich (czyt. Hajnrich) Füssli,
Nocna mara, 1781, olej na płótnie,
101,6 cm × 126,7 cm

Epoka fascynacji grozą

Romantyczne obrazy często były przesycone motywami **grozy**. Grozę miał wywoływać nie tylko świat duchów, ale również natura. Twórców fascynowały rzeczy, które wydawały się przeczyc samej idei piękna, np. ruiny, pejzaże ukazujące dziką nieokreśloną przyrodę.

Zainteresowanie folklorem

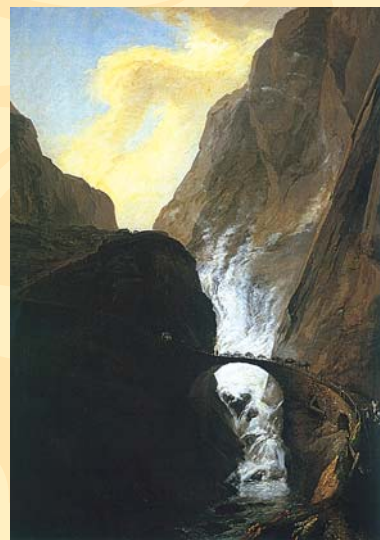
Folklor to twórczość ludowa. Stał się źródłem inspiracji dla twórców romantycznych, których interesowały zwłaszcza **podania i baśnie**. Artystów epoki romantyzmu urzekały **ludowa obrzędowość** oraz **wierzenia**. Uważali, że lud żyjący blisko natury i w rytm jej praw zachował pierwotne wartości zniszczone przez cywilizację.

Natura u romantyków

Romantyków fascynowała **przyroda nieujarzmiona**. Uznawali naturę za siłę niezależną od wpływu czasu i człowieka, wolną i rządzącą się własnymi odwiecznymi prawami. Dlatego przyroda w dziełach romantycznych nie jest jedynie tłem zdarzeń, ale często w nich uczestniczy. Pejzaże romantyczne przedstawiają **miejsca niedostępne** człowiekowi lub takie, gdzie natura odnosi zwycięstwo nad cywilizacją.

Francisco Goya (czyt. Fransisko Goja),
Sabat czarownic, 1797–1798,
olej na płótnie, 43,3 cm × 30,5 cm

Caspar (czyt. Kaspar) Wolf, *Diabelski most*,
1777, olej na płótnie, 82 cm × 54 cm

Aleksander Fredro

Polski komediopisarz, bajkopisarz, autor aforyzmów (1793–1876). Choć żył w czasach romantyzmu, to na ogół nie jest uważany za reprezentanta tej epoki, ponieważ unikał najważniejszych dla tego czasu tematów lub przedstawiał je w ujęciu komycznym. Jego utwory, np. *Zemstę*, charakteryzuje klasyczna budowa.

Adam Mickiewicz

Jeden z najwybitniejszych polskich twórców romantycznych (1798–1855) – autor m.in. **ballad, poematów, dramatów romantycznych** oraz epeji narodowej *Pan Tadeusz*.

Jego życie i twórczość były odzwierciedleniem romantycznych ideałów. W czasach studenckich przeżył nieszcześliwą miłość do Maryli Wereszczakówny. Zaangażował się w działalność Towarzystwa Filomatów (miłośników wiedzy), w wyniku czego w 1824 r. został oskarżony o działalność konspiracyjną, następnie skazany przez carski reżim i zesłany w głąb Rosji. Od 1829 r. podróżował po Europie, a po upadku powstania listopadowego przebywał na emigracji. Był profesorem literatury łacińskiej w Lozannie, wykładał języki słowiańskie w Collège de France (czyt. Koleż de Frans). Zmarł w Konstancyopolu, gdzie pojechał tworzyć polskie oddziały mające walczyć w wojnie krymskiej przeciwko Rosji.

Walenty Wańkiewicz,
Portret Adama Mickiewicza na Judahu skale,
1827–1828, olej na płótnie, 148 cm × 123 cm

Realizm

Jeden z najważniejszych nurtów w literaturze i sztuce XIX w.

Jego przedstawiciele postulowali tworzenie takiej wizji świata, która w możliwie najbardziej zbliżała się do rzeczywistości, była obiektywna. **Odwoływano się do wiedzy, rozumu i doświadczenia.** Wykluczano elementy niezwykle i fantastyczne.

W literaturze realizm ujawniał się przede wszystkim w **tematyce** związanej z **codziennością**, w przedstawianiu **bohaterów typowych dla opisywanych środowisk społecznych**, w bogactwie szczegółów ukazanego świata.

W malarstwie zakładano **wierne odtwarzanie rzeczywistości**, dlatego często malowano sceny rodzajowe z życia zwykłych ludzi, a także pejzaże.

W Polsce przedstawicielami realizmu byli m.in. pisarze: Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka, i malarze: Aleksander Gierymski, Józef Chelmoński, Aleksander Kotsis.

Józef Chelmoński, *Babie lato*, 1875, olej na płótnie, 119,7 cm × 156,5 cm

Aleksander Gierymski, *Żydówka z pomarańczami*, 1880–1881, olej na płótnie, 66 cm × 55 cm

Najważniejsze hasła

Po upadku powstania styczniowego sens zbrojnej walki o niepodległość stanął pod znakiem zapytania. Pozytywiści zdali sobie sprawę z **konieczności zmiany myślenia o sposobie ratowania ojczyzny**. Uważali, że **najważniejszy jest rozwój gospodarki i oświaty**, co miało umożliwić przetrwanie narodu (a w przyszłości przyczynić się do odzyskania niepodległości). Nadrzędną wartością stała się **praca na rzecz społeczeństwa (użyteczność)**.

Praca organiczna – idea harmonijnej pracy wszystkich warstw i grup społecznych w celu zapewnienia wszechstronnego rozwoju kraju.

Praca u podstaw – idea zakładająca szerzenie oświaty i poprawę warunków życia wśród najniższych warstw społeczeństwa. Członkowie warstw uprzywilejowanych mieli się angażować w tworzenie wiejskich szkół, bibliotek, szpitali i w prowadzenie działalności charytatywnej.

Emancypacja kobiet – głoszono hasła zwiększenia udziału kobiet w życiu publicznym, postulowano uzyskanie przez kobiety tych samych praw społecznych i politycznych, które mają mężczyźni.

Tolerancja wyznaniowa i narodowościowa – potępienie antysemityzmu.

Eliza Orzeszkowa

Pisarka i publicystka (1841–1910). Autorka rozpraw propagujących idee pozytywistyczne, np. *O Żydach i kwestii żydowskiej*, *Kilka słów o kobietach*. Jej utwory to m.in. powieść *Nad Niemnem*, nowele *ABC*, *Dobra pani*.

Henryk Sienkiewicz

Jeden z najważniejszych twórców pozytywistycznych (1846–1916). Autor m.in. powieści (np. *Potop*, *Quo vadis*, *Krzyżacy*, *W pustyni i puszcy*), nowel (np. *Latarnik*, *Sachem*), opowiadań (np. *Legenda żeglarska*) i reportaży (np. *Listy z podróży do Ameryki*).

Studiował w Szkole Głównej w Warszawie. Aby zarobić na utrzymanie, pisywał do „Przeglądu Tygodniowego”, „Tygodnika Ilustrowanego” i udzielał korepetycji. Jako korespondent „Gazety Polskiej” odbył podróż do Stanów Zjednoczonych, zwiedził także Francję, Włochy, Półwysep Bałkański i Afrykę.

Był bardzo poczytnym pisarzem. Z okazji jubileuszu trzydziestolecia twórczości rodacy w dowód uznania podarowali mu majątek Obłęgorek.

W 1905 r. pisarz **otrzymał literacką Nagrodę Nobla** za całokształt twórczości. Zmarł w Szwajcarii.

Maksymilian Gierymski, *Patrol powstańczy* (fragment), 1872–1873, olej na płótnie, 60 cm × 108 cm

Pozytywizm

Okres w **literaturze polskiej** od **1864 r.** (upadek powstania styczniowego) do lat **90. XIX w.**

Literatura

Literatura polska miała **propagować program pozytywistów**, dlatego dominowała w niej tematyka społeczna, a utwory pełniły funkcję dydaktyczną. Przystępna forma prezentowania prawdy o świecie pozwalała trafić do szerokiego kręgu odbiorców. Literatura oddziaływała na świadomość czytelników, **wychowywała, walczyła z przesądami i popularyzowała osiągnięcia nauki**.

Bolesław Prus (1847–1912)

Polski pisarz, autor powieści, nowel, publicysta. Wybitny reprezentant realizmu. Przedstawiał panoramę społeczną i obyczajową określonych środowisk, a jednocześnie ukazywał indywidualizm bohaterów i skupiał się na analizie psychologicznej ich postępowania. Napisał m.in. powieści *Lalka*, *Faraon*, nowele *Katarynka*, *Kamiżelka*, *Z legend dawnego Egiptu*.

Maria Konopnicka (1842–1910)

Pisarka, poetka, autorka szkiców krytycznoliterackich i utworów dla dzieci. Ukazywała przede wszystkim życie najbiedniejszych warstw społecznych, poruszała tematykę patriotyczną. Jej utwory to m.in. *Rota*, *Pieśń o domu*, zbiór *W piwnicznej izbie*, poemat *Pan Balcer w Brazylii*, baśń *O krasnoludkach i sierotce Marysi*.

Literatura w służbie nowych wyzwań

W nowej sytuacji historyczno-politycznej wzorcowi romantycznego poety-wieszczka przeciwstawiono **ideał pisarza-obywatela** pracującego dla społeczeństwa. Twórcy literatury mieli za zadanie przede wszystkim edukować obywateli. Propagowano **wiedzę, idee postępu, pracy i nauki**, mniejszą wagę przywiązując do natchnienia.

Historia jako temat

Po klęsce powstania styczniowego postulowano poruszanie przede wszystkim tematyki współczesnej. Mimo to dzieła o tematyce historycznej, zwłaszcza dotyczące historii Polski, cieszyły się ogromną popularnością wśród odbiorców.

Malarstwo historyczne

Podobną jak literatura funkcję odegrało malarstwo o tematyce historycznej, przede wszystkim **twórczość Jana Matejki**. Wielu Polaków widziało w nich **obraz potęgi dawnej Polski**. Matejko nie tworzył jednak realistycznych przedstawień konkretnych wydarzeń, ale raczej wielkie malowane traktaty. Chodziło mu o wywołanie dyskusji o historii i przyszłości Polski, a drobna wierność realiom historycznym i zagadnienia czysto malarskie były dla niego sprawą drugorzędną. Matejko był raczej wizjonerem niż realistą.

Polska pod zaborami

Po III rozbiórce cała **Polska** znalazła się pod zaborami, co oznaczało, że **całkowicie zniknęła z mapy Europy**. Zaborcy próbowali narzucić Polakom swój język i kulturę (rusyfikacja, germanizacja), a tym, którzy się sprzeciwiali, groziły represje, np. zesłanie na Syberię.

Język ezopowy – w wyniku działania cenzury i zakazu poruszania tematyki patriotycznej autorzy **stworzyli taki sposób konstruowania wypowiedzi, by nie budzić zastrzeżeń cenzury**, a jednocześnie by Polacy zrozumieli ukryte treści (*Latarnik* Henryka Sienkiewicza).

Rota

Pieśń Marii Konopnickiej o tematyce patriotycznej. Utwór został napisany pod wpływem działań skierowanych przeciw Polakom w zaborze pruskim. Prusacy zmierzali do wywłaszczenia Polaków. Pieśń ma charakter apelu i przysięgi, wyraża gotowość do walki o wolność i zachowanie tożsamości narodowej. Feliks Nowowiejski skomponował do niej muzykę. *Rota* stała się jedną z najważniejszych pieśni patriotycznych.

Rozwój form prozatorskich

W literaturze dominowała tematyka społeczna. Utwory miały charakter **dydaktyczny i tendencyjny**. Przedstawienie dziejów bohaterów służyło propagowaniu nowego światopoglądu (np. postaci bohaterów miały cechy wzorca lub stanowiły odstępcający przykład, narrator opatrywał losy bohaterów moralistycznym komentarzem). Przystępna forma prezentowania prawdy o świecie pozwalała trafić do szerokiego kręgu odbiorców. Zadanie propagowania programu pozytywistycznego – pracy organicznej i pracy u podstaw – podejmowały cenione przez twórców tej epoki gatunki epickie, takie jak: **powieść, opowiadanie, nowela**.

Literatura ku pokrzepieniu serc

Sukces utworów podejmujących tematykę historyczną wynikał przede wszystkim z potrzeb odbiorców, którzy nie tylko śledzili losy bohaterów, ale również poznawali historię Polski. Dawne heroiczne zwycięstwa nad obecnymi ciemnocami **podtrzymywały na duchu naród polski, który od pokoleń nie miał własnego państwa**.

Utwory, które były pisane „ku pokrzepieniu serc”, to głównie dzieła zdobywcy Nagrody Nobla Henryka Sienkiewicza: *Trylogia (Ogniem i mieczem, Potop, Pan Wołodyjowski)*, *Krzyżacy*.

Jan Matejko, *Hołd pruski* (fragment), 1880–1882, olej na płótnie, 388 cm × 785 cm

Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, 1878, olej na płótnie, 426 cm × 987 cm

Jan Matejko, *Stefan Batory pod Pskowem*, 1872, olej na płótnie, 322 cm × 512 cm

www.gwo.pl

Siódmoklasista korzystający z podręcznika *Między nami* znajdzie w nim:

- starannie dobrane, mądre i interesujące teksty literackie,
- pomysłowe polecenia, które nie tylko sprawdzają wiedzę, ale też uczą, na przykład czytania ze zrozumieniem,
- oprócz treści literackich i kulturowych wyraźnie wyodrębnione zagadnienia z nauki o języku,
- urozmaicone zadania, między innymi wzbogacające słownictwo, uczące tworzenia wypowiedzi pisemnych, wyrabiające sprawność stylistyczną oraz poprawność gramatyczną i ortograficzną,
- propozycje ćwiczeń dla uczniów o różnych potrzebach edukacyjnych.

Podręcznik spełnia kryteria Ustawy o systemie oświaty i obowiązującej podstawy programowej. Został dopuszczony do użytku szkolnego. Numer w wykazie MEN: 867/4/2017.

Seria
z europejskim
medalem